

Beleidsnota Cultuurhistorie Gemeente Harenkarspel

Colofon

Deze Beleidsnota Cultuurhistorie is gemaakt door Cultureel Erfgoed Noord-Holland in opdracht van de gemeente Harenkarspel in 2010.

Bij deze nota hoort de Beleidskaart Cultuurhistorie die als onderlegger dient voor bestemmingsplannen.

Opdrachtgever:	Gemeente Harenkarspel
Titel:	Nota Cultuurhistorie Gemeente Harenkarspel
Status:	definitief
Datum:	22 december 2010
Projectnummer:	50323
Auteurs:	drs. C.L. Nyst, drs. E. J. van Rooijen, J.M van der Veen
Seniorarcheoloog:	drs. G.P. Alders
Illustraties:	Stichting Cultureel Erfgoed Noord-Holland indien anders vermeld

Autorisatie archeologie: drs. G.P. Alders

Datum:

ISSN: 1871-398X

© Stichting Cultureel Erfgoed Noord-Holland, Haarlem, 2010

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.

De Stichting aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Cultureel Erfgoed Noord-Holland
Postbus 205
2000 AE Haarlem

Telefoon:	(023) 553 14 98
Fax:	(203) 531 84 36
Email:	info@cultureelerfgoednh.nl
Internet	www.cultureelerfgoed.nl

Inhoudsopgave

Beleidsnota Cultuurhistorie Gemeente Harenkarspel	1
Colofon	3
Inhoudsopgave	4
Samenvatting van de beslispunten	7
Actiepunten	10
1 Inleiding	13
1.1 Aanleiding	13
1.2 Doelstelling van deze nota	14
1.3 Wettelijke kaders	14
1.4 Cultuurhistorie in het kort.....	15
2 Ontstaansgeschiedenis.....	16
.....	18
3 De cultuurhistorie van Harenkarspel.....	19
3.1 Verwachte bewoningsresten uit de Prehistorie	19
3.2 Romeinse tijd	21
3.3 Middeleeuwen	23
Thema 1: Ontginning van het veen	23
.....	24
Thema 2 Terpen.....	25
Thema 3 Dijken	28
Thema 4 De dwangburcht 't Huys te Nuwendore.....	31
3.4 Nieuwe tijd	34
3.5 Gebouwde monumenten	39
4 De gemeente is verantwoordelijk voor behoud	42
4.1 Inleiding	42
4.2 Behoud is te realiseren door draagvlak te vergroten	42
4.3 De rol van erfgoed in economie, recreatie en educatie	43
4.4 Doelgroepen	44
4.5 Zichtbaarheid en herkenbaarheid.....	47
5 Instrumenten voor het uitvoeren van het erfgoedbeleid	48
5.1 Bestemmingsplannen.....	48
5.2 Beleidskaart Cultuurhistorie Harenkarspel	50
5.3 Archeologische en cultuurlandschappelijke waarden beschermen	51
5.4 Gebouwde monumenten	53
6 Toelichting Archeologische Beleidskaart Harenkarspel	57
6.1 Inleiding.....	57
6.2 Totstandkoming.....	58
6.3 Gebruik.....	58
6.4 Beschrijving en waardering van archeologiegebieden	59
A. Historische dorpskernen (HKRS01 t/m HKRS12) (en 16 ^e /17 ^e -eeuwse linten).....	59
B. Kerkterreinen met kerk en kerkhof (HKRS13 t/m HKRS19)	63

C. Dwangburcht 't Huys te Nuwendore (HKRS20)	63
D. Terpen (HKRS21 t/m HKRS70)	64
E. Bewoningsas Warmenhuizen-Sint Maarten op kreekrug (HKRS71).....	65
F. Molens (HKRS72 t/m HKRS109)	66
G. Dijken HKRS110 t/m HKRS 11xx)	71
H. Droogmakerijen HRKS116 t/m HRKS126.....	74
I. Bewoningssporen uit de Romeinse tijd HRKS127	77
J. Ruggen (kreekruggen, meerwallen, Blik en Bos) HRKS128 t/m HRKS134	77
K. Twintigste-eeuwse uitbreidingswijken HRKS135	77
L. Vergraven en geëgaliseerde terreinen HRKS136	78
M. Overig grondgebied van de gemeente	79
6.5 Cultuurlandschappelijke waarden	80
6.6 Lijst van historisch bouwkundige elementen en structuren	84
7 Kosten en budgetverdeling	87
7.1 Algemeen	87
7.2 Monumenten.....	88
7.3 Archeologie	88
7.4 Cultuurlandschap.....	89
8 Literatuur	90
Bijlage 1 Archeologische waarnemingen en monumenten.....	92
Bijlage 2 Relevante cultuurhistorische partners.....	97
Bijlage 3 Rijksbeleid Cultuurhistorie.....	99
Bijlage 4 Provinciaal cultuurhistorisch beleid	108
Bijlage 5 Archeologie in uitvoering	115

Samenvatting van de beslispunten

Aanleiding

Deze Beleidsnota Cultuurhistorie zet uiteen op welke wijze het college verantwoordelijkheid neemt voor het culturele erfgoed in de gemeente. Dit mede in het licht van de gewijzigde rijksregelingen zoals de wijziging van de Monumentenwet 1988 die in september 2007 plaatsvond,

Doelen

Deze Beleidsnota Cultuurhistorie dient een helder document te zijn, waarmee inzichtelijk wordt welk belang wij als gemeente Harenkarspel hechten aan behoud van cultuurhistorie (dat wil zeggen archeologie, cultuurlandschap en monumenten). Dat behoud willen wij realiseren door de cultuurhistorische elementen te beschermen, in stand te houden, goed beheer te stimuleren en te ondersteunen. In deze nota leggen wij tevens vast hoe wij ruimtelijke ontwikkelingen willen verenigen met dit behoudsdoel.

Gebouwde monumenten

Sinds de totstandkoming van de monumentenwet in 1988 is er een geleidelijke decentralisatie zichtbaar van rijkstaken naar het gemeentelijke niveau. In 1988 kreeg iedere gemeente de bevoegdheid om eigen monumentenbeleid vorm te geven. Voorwaarde daarbij was dat de gemeente een gemeentelijke monumentenverordening moest vaststellen en een monumentencommissie moest instellen. Op dit moment voldoen alle Noord-Hollandse gemeenten aan deze voorwaarde. Onze gemeente werkt sinds 2003 met de monumentencommissie van de stichting Welstandszorg Noord-Holland.

In 2007 besloot het rijk tot een gedeeltelijke afschaffing van de adviesbevoegdheid. Gemeenten mochten in het vervolg zelf de afweging maken bij de totstandkoming van een monumentvergunningsaanvraag. In drie gevallen diende de gemeente advies van het rijk te vragen. Dat geldt alleen bij sloop, reconstructie en herbestemming. Voorwaarde daarbij is dat de gemeente over een goed gekwalificeerde monumentencommissie beschikt. Met de invoering van de Wabo¹, op 1 oktober 2010 is de gemeente het eerste aanspreekpunt voor alle categorieën monumenten; rijks-, provinciale- en gemeentelijke.

¹ Wet algemene bepalingen omgevingsrecht (Wabo).

Archeologie en cultuurlandschap²

Met de wetsherziening van de Monumentenwet, Woningwet en Milieuwet is het voor gemeenten verplicht bij bodemingrepen van enige omvang het behoud van archeologische waarden af te wegen tegen andere belangen. Door het opnemen van archeologie in de monumentenverordening en in bestemmingsplannen worden de kosten van archeologisch onderzoek verhaald op de verstoorder van het bodemarchief. In het bestemmingsplan en de verordening wordt voorgeschreven welke verplichtingen de vergunningaanvrager heeft op het gebied van de archeologische monumentenzorg.

In de Monumentenwet is bepaald dat bij projecten groter dan 100 m², rekening dient te worden gehouden met archeologie. Gemeenten mogen hiervan afwijken. Wij hebben deze norm van 100 m² nader gespecificeerd. Wij gaan hier in de nota nader op in.

Waardering van cultuurhistorische elementen

Onze gemeente is rijk aan cultuurhistorische elementen die bijzonder waardevol zijn, omdat deze kenmerkend zijn voor de ontwikkeling van de gemeente. In deze nota maken wij duidelijk dat wij veel waarde hechten aan de volgende elementen:

- middeleeuwse veen- en huisterpen;
- historische kernen
- kerken en kerkterreinen/ pastorieën
- voormalige dwangburcht 't Huys te Nuwendore
- (verdwenen) molens en de droogmakerijen
- Stolpboerderijen
- Dijken, in het bijzonder de Westfriese Omringdijk³ en de Valkkogerdijk

Uitvoering van het beleid*Gebouwde monumenten*

De gemeenteraad heeft op 24 maart 2009 besloten de monumentenverordening te wijzigen en heeft vervolgens de Monumentenverordening Harenkarspel 2009 vastgesteld. In 2010 heeft de gemeenteraad als gevolg van de WABO de Erfgoedverordening Harenkarspel 2010 vastgesteld.

In 2003 heeft de gemeenteraad besloten de taken van de monumentencommissie onder te brengen bij de Stichting Welstandszorg Noord-Holland.

Al deze taken vergen een verregaande deskundigheid van de ambtenaar cultuurhistorie. Voor de eigenaar van een monument is hij/zij de eerst aangesprokene. Hij/zij zal die eigenaar deskundig door de procedure moeten leiden; primair tot de vergunningverlening en naderhand ter controle bij de uitvoering. Op het gebied van de archeologie geldt hetzelfde.

² De omgang met het cultuurlandschap oftewel historische geografische waarden, is wettelijk niet verankerd. In deze nota wordt het vanwege de grote overlap met archeologische waarden gelijkwaardig behandeld.

³ De delen van de Westfriese Omringdijk binnen de gemeente heten de Westfriese Dijk en de Westfriese Zeedijk

Archeologie en cultuurlandschap

Wij willen binnen de kaders van de wet op een verantwoorde manier zorg dragen voor het erfgoed binnen de gemeentegrenzen. Om dit goed te kunnen doen is in het kader van deze nota door Cultureel Erfgoed Noord-Holland een cultuurhistorische inventarisatie uitgevoerd. Daarbij is onderzocht welke archeologische en cultuurlandschappelijke waarden reeds bekend zijn en welke verwacht worden. Op basis hiervan is de gemeente verdeeld in verschillende gebieden, elk met eigen 'spelregels', die bepalen bij welke planomvang en diepte rekening moet worden gehouden met archeologie. De spelregels zijn gevisualiseerd op de Beleidskaart Cultuurhistorie, zodat voor een ieder in één oogopslag duidelijk is aan welke voorwaarden moet worden voldaan bij ruimtelijke ontwikkelingen. We hebben een afweging gemaakt hoe met die cultuurhistorische waarden bij ruimtelijke projecten moet worden omgegaan:

Waarde	Categorie	Rekening houden met archeologie vanaf planomvang van en diepte vanaf
WR A-1	Monument en zeer hoge trefkans	Bij alle grondroerende werkzaamheden
WR A-2	Zeer hoge verwachting	Bij plannen groter dan 100 m ² en dieper dan 35 cm
WR A-3	Hoge tot middelhoge trefkans	Bij plannen groter dan 500 m ² en dieper dan 50 cm
WR A-4	Middelhoge verwachting	Bij plannen groter dan 2500 m ² en dieper dan 50 cm
WR A-5	Lage verwachting	Bij plannen groter dan 10.000 m ² en dieper dan 50 cm
Nvt	Geen verwachting	archeologievrij
Cultuur-landschappelijke waarde		Geen archeologieregime: Streven naar behoud

Toelichting

Het regime van de eerste categorie geldt bij monumenten en bij terreinen waar een zeer hoge trefkans op archeologie is, zoals religieuze terreinen en 't Huys te Nuwendore. Bij alle niet-reguliere⁴ grondroerende werkzaamheden moet rekening gehouden worden met de aanwezigheid van archeologische resten, ook bij grondroerende werkzaamheden tijdens restauratiewerk. Ook voor de middeleeuwse huisterpen van zeer hoge archeologische waarde geldt dit regime. De Westfriese Omringdijk, die provinciaal monument is, valt hier ook onder. Bij ruimtelijke ingrepen moet immers vergunning worden verleend door de provincie. Cultuurlandschappelijke waarden, zoals boezemwaters, krijgen geen archeologieregime, het streven is de waarden te behouden.

⁴ Reguliere werkzaamheden zijn bijvoorbeeld het bijzetten van graven op het kerkhof.

Financiën

De kosten die de archeologische monumentenzorg voor de gemeente met zich meebrengt, zijn moeilijk te voorspellen. Kosten die gemaakt worden in het geval van ruimtelijke ontwikkelingen op initiatief van de gemeente worden in principe opgenomen in de begroting van het betreffende project.

De gemeente heeft de vrijheid om zelf te bepalen wat voor de betreffende projectontwikkelaar een redelijke bijdrage is. In Nederland wordt vaak een percentage van 2-10 % van de bouwsom voor archeologie als redelijk beschouwd, onze gemeente kiest voor de in Noord-Holland gebruikelijke 5% van de bouwsom. Als de kosten dat percentage overstijgen kan een ontwikkelaar bij de gemeente een bijdrage vragen. Als die kosten meer zijn dan € 2,50 maal het aantal inwoners van de gemeente, mag de gemeente een bijdrage aan het Rijk vragen.

Kwaliteitsborging

Wij waarborgen de kwaliteit van archeologisch en bouwhistorisch onderzoek door gecertificeerde bedrijven in te huren en bij twijfel rapporten en dergelijke te laten toetsen, ondanks het feit dat het toetsen geen wettelijke verplichting is.

Wat de archeologie betreft eisen wij, teneinde de kwaliteitseisen conform de Kwaliteitsnorm voor de Nederlandse Archeologie te waarborgen, dat PvE's ter goedkeuring aan haar wordt voorgelegd voordat met het proefsleuvenonderzoek of de opgraving wordt begonnen.

Actiepunten

Om zorg te dragen voor de cultuurhistorie van Harenkarspel en om uitvoering te geven aan het beleid zoals dat geformuleerd is in deze nota, dienen de volgende beleidsvoornemens de komende jaren te worden gerealiseerd:

Communicatie

- Inventariseren van toeristische cultuurroute (verbinden oud en nieuw);
- Ondersteuning educatieve activiteiten; (zie hoofdstuk 6)
- Jaarlijks voorlichting- en communicatieactiviteiten ontwikkelen voor draagvlakvergroting en activiteiten over erfgoed organiseren;
- Voorlichting aan monumenteneigenaren geven;

Cultuurhistorie inbedden in de gemeentelijke organisatie en daarbuiten

- Cultuurlandschappelijke waarden verwerken in bestemmingsplannen;
- De bevolking stimuleren om mee te werken aan de kwaliteit van het landschap met behulp van bijvoorbeeld de Regeling Kleine Landschapselementen;
- In de uitwerking van de structuurvisie cultuurhistorie volwaardig mee laten wegen;
- Uitbreiden en aanpassen van de gemeentelijke monumentenlijst. De grens van 50 jaar wordt niet meer gebruikt;

- Mogelijkheden bekijken om ook interieurs van gemeentelijke monumenten te beschermen;

Het stimuleren van een actief monumentenbeleid

Onze gemeente kent 33 rijks-, 18 provinciale- en 17 gemeentelijke monumenten. Wij realiseren ons dat er in onze gemeente veel meer waardevolle historische gebouwen en structuren zijn. Met deze nota geven wij een start aan een actief monumentenbeleid; wij zullen meer aandacht schenken aan onze historische bebouwing en de bewoners van die waardevolle gebouwen willen wij stimuleren om meer bewust met hun erfgoed om te gaan.

- Omdat onze gemeentelijke monumentenlijst verouderd is en de beschrijvingen niet meer voldoen aan de huidige eisen en omdat er sprake is van een onevenwichtige verdeling van de monumenten (10 van de 17 gemeentelijke monumenten staan in Warmenhuizen) willen wij een nieuwe inventarisatie van alle waardevolle gebouwen om te kijken of onze monumentenlijst moet worden uitgebreid.
- Wij gaan onderzoeken of de terp Eenigenburg, Valkkoog, Stroet en Krabbendam en de kern van Warmenhuizen kunnen worden aangewezen als een gemeentelijk beschermd dorpsgezicht.
- Wij willen op de gemeentelijke website meer informatie opnemen over de monumenten in onze gemeente. We zullen de gegevens over de monumenten publiceren en voor eigenaren relevante informatie over ontwikkelingen in de monumentenzorg.
- Een keer per jaar zullen wij de eigenaren via een nieuwsbrief op de hoogte brengen van de ontwikkelingen op het gebied van de monumentenzorg.
- Indien hier behoefte aan is organiseren wij voor de eigenaren van monumenten een voorlichtingsavond.
- De eigenaren van gemeentelijke monumenten bieden wij een abonnement aan op de werkzaamheden van de stichting Monumentenwacht Noord-Holland om daarmee verzekerd te zijn van een beter inzicht in de onderhoudsstaat.
- Om beter aan te sluiten op de rijksontwikkelingen zullen wij aan eigenaren van gemeentelijke monumenten niet langer een aparte subsidie verstrekken voor onderhoud of restauratie maar een instandhoudingssubsidie waarbij de aanvraag dient te worden gebaseerd op het rapport van de Monumentenwacht en op de bereidheid in te zetten op meerjarig onderhoud.
- Onze gemeente sluit zich aan bij het nieuw in te richten Cultuurfonds voor monumenten Noord-Holland en zal eigenaren stimuleren om gebruik te maken van de mogelijkheden van deze regeling; een lening voor 15 jaar op gunstige voorwaarden. Deze regeling kan worden benut als de kosten voor een restauratie die van de instandhoudingsregeling verre overschrijden.
- De West-Friese Omringdijk is voor een deel ook de begrenzing van onze gemeente. Nu de provincie zich inzet om de dijk een belangrijke plek te geven in haar cultuurhistorische beleid wil ook onze gemeente daaraan bijdragen door verschillende onderdelen aan de dijk te verbinden en die gezamenlijk te promoten. Zo willen wij een belangrijke cultuurhistorische tijdsdriehoek creëren tussen 't Huys

te Nuwendore, terp Eenigenburg en het museum van Surmerhuizen-Eenigenburg. Plannen daarvoor zijn al in ontwikkeling.

- De totale cultuurhistorie van onze gemeente willen wij ophangen aan drie thema's die in de drie musea worden getoond, te weten de ontstaansgeschiedenis in museum Surmerhuizen-Eenigenburg, de agrarische ontwikkeling in het museum van de Historische Vereniging Harenkarspel te Tuitjenhorn en het thema Waterbeheer door de Stichting Molenhuijs Waarland. We willen jaarlijks een afstemmingsoverleg met de betrokkenen.
- Tot slot hebben wij het voornemen jaarlijks aan de hand van een bepaald thema actief mee te doen aan de Open Monumentendag in het tweede weekend van september.
- De vaarroute 'Het Rondje Waarland' dient meer toegankelijk gemaakt te worden, waardoor dit tot een belangrijke toeristische trekpleister kan worden opgewaardeerd.
- Opname van de Voorpolder en polder Valkkoog als beschermd landschapsgezicht.

Advies voor verder onderzoek:

- Terpen lokaliseren, de omvang bepalen en de waarde ervan bepalen als deze zijn afgegraven.
- Gevolgen van de ruilverkaveling op archeologische resten onderzoeken.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Onze gemeente heeft een groot aantal cultuurhistorische waarden die uiteenlopen van middeleeuwse terpen tot droogmakerijen, dijken en wielen. Wat meteen opvalt, is de belangrijke rol die het water gespeeld heeft. In de Nieuwe Steentijd (zo'n 5000 jaar geleden) liep er een grote kreek met vertakkingen door West-Friesland. Mensen woonden hier toen al graag, omdat de kreek water en veelzijdig voedsel opleverde, en transportmogelijkheden bood. Tot voor kort is de aanwezigheid van water een steeds bepalende factor geweest voor de mogelijkheid in Harenkarspel een goed bestaan op te kunnen bouwen. Onze geschiedenis heeft veel zichtbare en tastbare overblijfselen nagelaten, ons erfgoed.

Om zorg te dragen voor ons erfgoed vinden wij het belangrijk de cultuurhistorische waarden te kennen en deze te beschermen. Wij kiezen ervoor meer te doen dan onze wettelijke taken, omdat wij menen dat draagvlak voor cultuurhistorie voorop staat om bescherming te kunnen realiseren.

Ook op landelijk niveau is erfgoed een actueel onderwerp. Zo wordt de erfgoededucatie verder geprofessionaliseerd en voegde men onlangs 100 jonge monumenten toe aan de rijksmonumentenlijst. Hiernaast heeft de toenmalige minister van OC&W aan een voorstel gewerkt om de Monumentenzorg te Moderniseren, de zogeheten MoMo⁵. Thema's daarbij zijn de beheersbaarheid van het monumentenbestand, de zorg voor kwaliteit en financiering, en de betekenis van monumentenzorg binnen de ruimtelijke ordening.

Gebouwde monumenten, archeologische vindplaatsen en cultuurlandschappen staan niet op zichzelf. Ze maken deel uit van een steeds veranderende omgeving en vormen het cultureel erfgoed van een samenleving. De tand des tijds laat cultureel erfgoed niet ongemoeid. Het is dan ook van belang om dagelijks zorg te dragen voor het behoud, het beheer en de ontwikkeling van cultuurhistorisch waardevolle objecten en omgevingen. Door monumentwaardige panden en gebieden aan te wijzen als monument kunnen wij er voor zorgen dat deze de nodige bescherming krijgen en dat ze behouden blijven voor de toekomst.

⁵ Beleidsbrief MoMo Modernisering Monumentenzorg, Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Den Haag 2009

1.2 Doelstelling van deze nota

Deze Beleidsnota Cultuurhistorie is een helder document, waarmee inzichtelijk wordt welk belang wij als gemeente Harenkarspel hechten aan behoud van cultuurhistorie (dat wil zeggen archeologie, cultuurlandschap en monumenten). Dat behoud willen wij realiseren door de cultuurhistorische elementen bekendheid te geven, te beschermen, in stand te houden, goed beheer te stimuleren en te ondersteunen. In deze nota leggen wij tevens vast hoe wij ruimtelijke ontwikkelingen willen verenigen met dit behoudsdoel.

1.3 Wettelijke kaders

Sinds mei 2010 heeft de gemeente een erfgoedverordening⁶. Hierin zijn bepalingen over de instandhouding van zowel gebouwde monumenten als archeologische monumenten en verwachtingsgebieden opgenomen. Voor de archeologische monumenten en verwachtingsgebieden voorziet de erfgoedverordening in een overgangsregeling tot het moment dat deze in de bestemmingsplannen afdoende beschermd zijn.

Deze Beleidsnota Cultuurhistorie komt voort uit het feit dat de onlangs van kracht geworden Wet op de Archeologische Monumentenzorg gemeenten passend beleid dienen te formuleren om het bodemarchief waar nodig te kunnen beschermen. Hiernaast heeft de onlangs ingevoerde Wet op de Beperking van de Adviesplicht tot gevolg dat gemeenten verordeningen en beleid op het gebied van gebouwde monumenten dienen aan te passen aan de nieuwe regelgeving.

⁶ Erfgoedverordening Harenkarspel 2010

1.4 Cultuurhistorie in het kort

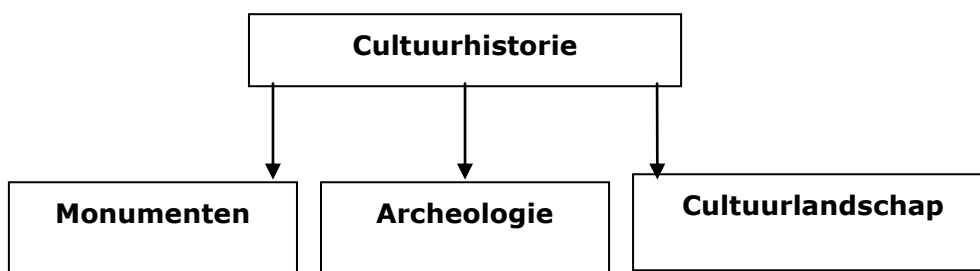
Wij hebben er bewust voor gekozen gebouwde monumenten, archeologische vindplaatsen en cultuurlandschappen als eenheid te zien. Hiervoor bestaan verschillende redenen: zo vallen gebouwde en archeologische monumenten binnen hetzelfde wettelijke kader van de monumentenwet van 1988, is er bijvoorbeeld bij funderingen van kerken en woonhuizen een overlap in het bouwhistorisch aspect, vormen archeologie en historische bouwkunst met cultuurlandschappen de cultuurhistorie, en geven de drie onderdelen samen meerwaarde en identiteit aan een gebied. Met het realiseren van een Beleidsnota Cultuurhistorie willen ook wij de zorg voor gebouwde monumenten, archeologische vindplaatsen en cultuurlandschappen op een heldere manier samenbrengen om daarmee de integratie van de verschillende onderwerpen te bevorderen.

Onder cultuurhistorie verstaan wij het volgende:

Monumentenzorg (gebouwde historische omgeving/ stedenbouwkundige structuur en samenhang);

Archeologie (sporen van menselijke activiteiten in de bodem);

Cultuurlandschap (de historische structuren in het landschap).

2 Ontstaansgeschiedenis

De bewoningsgeschiedenis van onze gemeente hangt nauw samen met de landschappelijke ontwikkeling van het Noord-Hollandse kustgebied van de afgelopen 7000 jaar. De sturende factor daarbij vormde de stijging van de zeespiegel door het afsmelten van de landijskappen van onder andere Scandinavië en Noord-Amerika na de laatste IJstijd. Doordat ook het land daalde, verplaatste de kustlijn zich naar het oosten. De grondwaterstand werd hoger en de bodem ontwaterde slecht, waardoor uitgestrekte veenmoerassen ontstonden.

Tot 7000 jaar geleden steeg de grondwaterspiegel zo snel dat de veenmoerassen verdronken en er meren ontstonden. In het zoete water werd klei afgezet en in de ondiepere delen bleef zich veen vormen. In die periode ontwikkelden zich ook geulen die de zee toegang gaven tot het gebied. De loop van de geulen veranderde steeds, waardoor eerder afgezet materiaal weer werd opgeruimd of afgedekt. Ondertussen vormde de zee aan de westzijde van dit waddengebied strandwallen.

Ongeveer 5000 jaar geleden nam de stijging van de zeespiegel sterk af. De noord-zuidlopende strandwallen sloten het achterland, waaronder West-Friesland, af. De zee had alleen nog toegang via een aantal zeegaten, zoals het Zeegat van Bergen (riviermonding van een deel van de oorspronkelijke loop van de Overijsselse Vecht en de IJssel). Achter het Zeegat van Bergen liep een bijna 100 kilometer lange geul tot aan de omgeving van Schokland. Terwijl zich vanaf zo'n 4000 jaar geleden in het gehele kustgebied veen vormde, bleef het gebied achter het Zeegat van Bergen – het huidige West-Friesland – dus sterk onder invloed van de zee staan.

Oeverwallen en kreekruggen

Door de westkant van West-Friesland liepen kreken waar het zeewater doorheen stroomde en zand en klei aanvoerde. Het zand en de klei werd voornamelijk in en langs de kreken afgezet waardoor oeverwallen ontstonden. Als gevolg van verdergaande dichtslibbing verlandden de kreekbodden op den duur. Doordat de zandige oeverwallen en geulvullingen minder inklonken dan de kleiige omgeving, kwamen zij naarmate de tijd verstreek als kreekruggen steeds hoger in het landschap te liggen.

De kreken slibden echter langzamerhand dicht, tot het Zeegat van Bergen zich ongeveer 3200 jaar geleden sloot. De verzanding van het zeegat leidde tot een stagnering van de waterafvoer in West-Friesland. Als gevolg hiervan steeg de grondwaterspiegel en werd het gebied niet alleen te nat voor bewoning, maar nam het door veen overdekte gebied sterk toe in omvang.

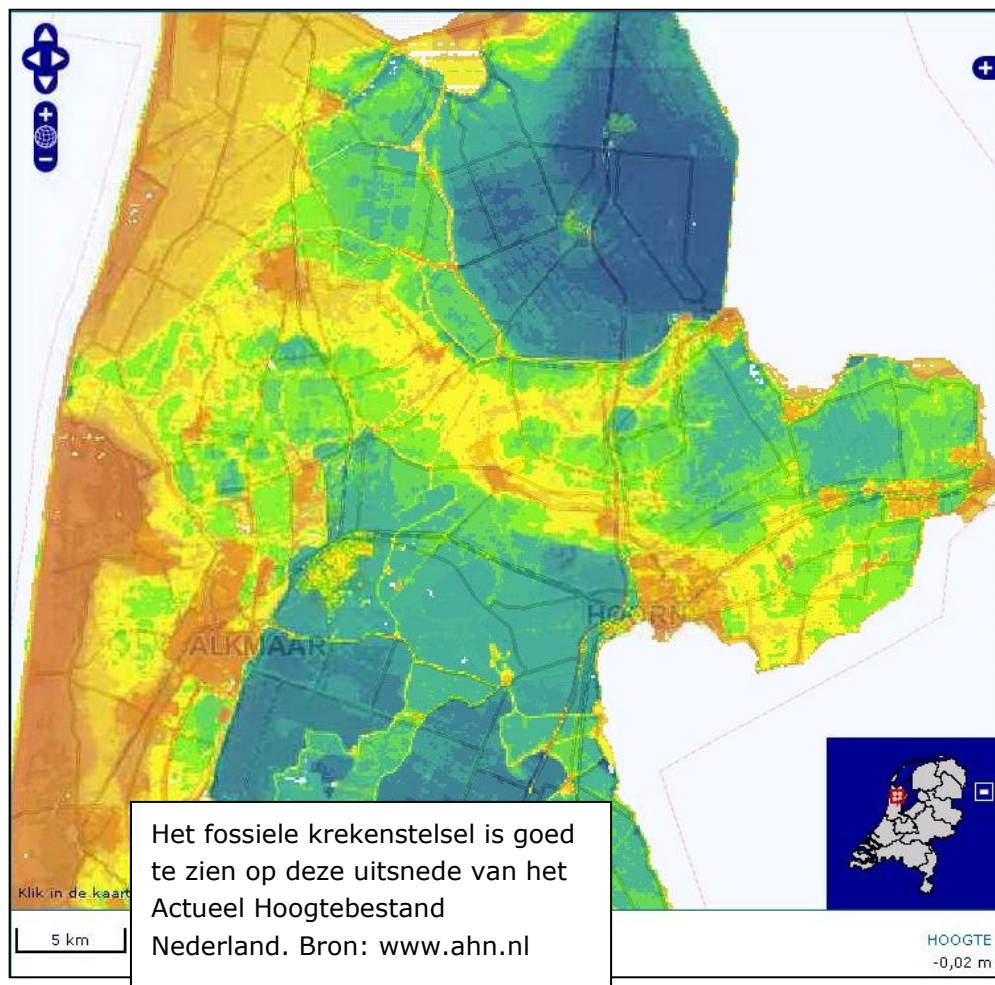
In de Midden Bronstijd (1800 – 1100 voor Chr.) was het grootste deel van Noord-Holland bedekt met een dik pakket veen. In het veen vormden zich kleinere meertjes. Mogelijk zijn deze ontstaan uit de uitblazing van riviertjes, maar mogelijk waren deze meren ook van nature in het veen aanwezig. Aan de noordoostzijde van de meertjes zijn door opwaaiing en golfslag plaatselijk meerwallen ontstaan. Deze zandige hoogten zijn nog altijd in het

landschap terug te vinden. Vooral in onze gemeente zijn diverse meertjes in de loop der tijd drooggelegd.⁷

Tussen de Bronstijd en de Vroege Middeleeuwen was West-Friesland een hoogveengebied. Totdat bij Petten (waarschijnlijk) gedurende de Vroege Middeleeuwen opnieuw een zeegat in de kust ontstond, het Zeegat Zijpe.⁸ Via dit zeegat kreeg de zee weer invloed in het westelijke gebied van West-Friesland. Het zeegat voerde via de Rekere, een bestaande rivier, water naar het noorden en naar het zuiden. De voornaamste afwatering van het westelijk deel van West-Friesland vond plaats via de Rekere, een rivier die oostelijk van Alkmaar in het veen zijn oorsprong vond en tussen de strandwallen van Alkmaar en Sint Pancras door, zijn weg vervolgde naar het Noorden. Bij Schagen kwam daar de rivier de Kinlosen bij en samen vervolgden zij hun weg naar het noordwesten om ter hoogte van Groote Keeten als Zijpe in zee uit te monden. Door bodemdaling en verhevigde stijging van het zeewaterniveau fungeerde deze Zijpe niet langer uitsluitend als afwatering maar kon er ook zeewater door naar binnen dringen. In de 13^e eeuw werd de Westfriesse Omringdijk een feit. Deze ringdijk, die verderop in deze nota beschreven is, beschermde de bewoners van West-Friesland tegen de zee, die het gebied aan drie kanten omringde. Het Zeegat Zijpe bedreigde het gebied aan de westzijde. De dreiging is belichaamd in de braken of wielen langs de dijk. Hier bleek de dijk niet bestand te zijn tegen het water en bezweek. Omdat er een diep gat ontstond moest de dijk iets verlegd worden, wat leidde tot de veelal ronde “wielen”.

⁷ Welke meren al bij het ontstaan van het veen aanwezig waren en welke het gevolg zijn van menselijk ingrijpen of erosie door golfslag is op dit moment niet duidelijk.

⁸ De datering van dit zeegat is tot op heden omstreden.

3 De cultuurhistorie van Harenkarspel

In dit hoofdstuk wordt chronologisch beschreven welke cultuurhistorische waarden onze gemeente rijk is. In de bijlage 'toelichting op de beleidskaart Cultuurhistorie' worden de waardevolle zones en elementen opgesomd en voorzien van uitvoeringsbeleid, vooral bij ruimtelijke ontwikkelingen.

3.1 Verwachte bewoningsresten uit de Prehistorie

In onze gemeente zijn uit de periode voorafgaand aan de Romeinse tijd geen archeologische sporen bekend. Er zijn wel enkele vondsten gedaan. Op een akker bij Zijdewind en bij Blik en bos zijn vuurstenen bijltjes uit het Neolithicum gevonden. Ook is er aardewerk uit de Bronstijd gevonden, helaas zonder duidelijke context, maar deze losse vondsten geven wel aan dat er wel resten uit de Prehistorie in de bodem verwacht kunnen worden. In de Nederlandse archeologie wordt een archeologische verwachting voor een gebied gebaseerd op de bodemgesteldheid (zowel de opbouw van de bodem, als het reliëf van het oppervlak), oude kaarten en vindplaatsen in de omgeving. Zo is elders in het noorden van Noord-Holland wel bewoning uit de Prehistorie aangetoond. De oudste bewoning is aangetroffen op Texel en bestaat uit een nederzetting uit de laatste fase van de Oude Steentijd. Op het vasteland van noordelijk Noord-Holland is pas sprake van bewoning gedurende de laatste fase van de Nieuwe Steentijd (Laat Neolithicum). De restanten hiervan zijn gevonden op de oeverwallen langs de kreken, op geulruggen en op een zandige rug bij Zandwerven. De bewoning van Zandwerven dateert van circa 3500 voor Chr. en is verwant aan de Vlaardingencultuur. Enkele eeuwen later ontstaan op verschillende plaatsen nederzettingen van de Enkelgrafcultuur, waaronder wederom Zandwerven, maar ook Aartswoud, Kolhorn en Keinsmerbrug. De Enkelgrafcultuur wordt opgevolgd door de Klokbeercultuur. Hiervan zijn onder andere resten in Oostwoud teruggevonden. Het eerdergenoemde bijltje dat bij Zijdewind is gevonden is ook afkomstig van mensen van de Enkelgrafcultuur.

Volgend op het Neolithicum was sprake van een fase waarbij de zee ver het land in reikte. Aansluitend trad onvoldoende verlanding op waardoor West-Friesland vermoedelijk nauwelijks bewoonbaar was. Dit beeld wordt bevestigd door de vondstverspreiding; deze suggereert gedurende de Vroege Bronstijd een geringe bevolkingsdichtheid. Mogelijk is echter ook dat de nederzettingen uit deze periode zijn geërodeerd of door zeeafzettingen bedekt zijn geraakt. Onlangs zijn in de gemeente Schagen bewoningssporen aangetroffen uit de overgang van Vroege Bronstijd naar de Midden Bronstijd. Deze zouden best een samen kunnen vallen met de vondst van het aardewerk uit onze gemeente

Gedurende de Midden Bronstijd verbeterden in midden- en oost West-Friesland de bewoningsmogelijkheden aanzienlijk. Het Zeegat van Bergen en het daarmee verbonden meer waren inmiddels dichtgeslibd waardoor het gebied gevrijwaard bleef van invloeden van de zee. De eerste bewoners arriveerden rond 1350 voor Chr. De bevolking nam vervolgens in korte tijd sterk toe. Het zeegat werd omstreeks 1200 voor

Chr. afgesloten door duinen waardoor het gebied betrekkelijk rustig was. Uit het Midden en de Late Bronstijd zijn bewoningssporen met name aangetroffen op de hoger gelegen delen langs de kust en in oostelijk West-Friesland. Ter hoogte van onze gemeente was bewoning nog onmogelijk omdat het hier nog erg nat was. Dit betekent niet dat er geen menselijke activiteiten hebben plaatsgevonden, in een sloot in de Grebolder is bijvoorbeeld een vuurstenen pijlpunt aangetroffen die waarschijnlijk uit de Bronstijd dateert. Mogelijk werd dit gebied gebruikt voor de jacht op vogels of voor visvangst.

Aan het begin van de IJzertijd, rond 800 voor Chr., raakt West-Friesland nagenoeg onbewoond. Bewoningssporen uit deze periode zijn schaars. Pas rond 400 voor Chr. neemt het aantal bewoners in het veengebied achter de kust weer toe, waarschijnlijk ten gevolge van het feit dat het veengebied is gegroeid en de activiteit van de zee gering is. Ten noorden van onze gemeente, in Schagen, zijn uit de IJzertijd archeologische sporen bekend. De kreekrug tussen Schagen en Medemblik stak vermoedelijk boven het landschap uit en vormde zo een aantrekkelijke vestigingsplaats. De plaatselijke bevolking beoefende een gemengd boerenbedrijf waarin landbouw en veeteelt de belangrijkste onderdelen van de bestaanseconomie vormden. De kreekrug was een gunstig gebied voor de akkerbouw. De lager gelegen omliggende veengebieden werden waarschijnlijk benut als weidegrond.

Archeologisch onderzoek

In onze gemeente zijn tijdens archeologisch onderzoek nog geen bewoningssporen uit de Prehistorie aangetroffen, maar deze zijn met name op de noord-zuidlopende kreekrug - ter hoogte van de lijn Warmenhuizen, Tuitjenhorn en Sint Maarten - wel te verwachten. Wel zijn enkele losse vondsten verzameld.

3.2 Romeinse tijd

Kort voor de Romeinse tijd raakte het veengebied door de toenemende vernatting (wederom) verlaten. Dit veranderde aan het einde van de 1e eeuw. Het achterliggende veengebied werd door de verbeterende ontwatering opnieuw aantrekkelijk. De bevolking (vermoedelijk afkomstig uit het kustgebied) nam hier dan ook gedurende de 2e eeuw sterk toe en bereikte aan het begin van de 3e eeuw zelfs een hoogtepunt. Men vestigde zich niet al te ver van het water; de veenriviervluchten boden de mogelijkheid zich gemakkelijk door het veengebied te verplaatsen. Verder moest de plek geschikt zijn om akkerbouw te bedrijven en vee te houden. Men beoefende toen een gemengd boerenbedrijf en woonde in woonstalhuizen. Ook de mogelijkheid om gemakkelijk aan drinkwater te komen was een voorwaarde.

Aan het einde van de 3e eeuw raakte het westen van Nederland ten noorden van de Rijn door de toenemende wateroverlast zo goed als ontvolkt. De vondsten in Harenkarspel bevestigen dit beeld, hoewel ze niet allemaal heel specifiek gedateerd konden worden. De veengroei ging door en bedekte de bewoningssporen. Pas enkele eeuwen later zou het gebied opnieuw worden bewoond.

In Harenkarspel zijn veel overblijfselen uit de Romeinse tijd aangetroffen. Alle bekende terreinen met Romeinse vondsten liggen aan de westkant van Harenkarspel, waarschijnlijk in verband met de gunstige landschappelijke ligging. Hier bevindt zich immers de kreekrug in de ondergrond. De vondsten zijn afkomstig van tientallen nederzettingen.

Bij Eenigenburg (Selschardijk) ligt een terrein waarin zich sporen van bewoning uit de Romeinse tijd bevinden.⁹ Hier is inheems aardewerk en ook het geïmporteerde, rode *terra sigillata* aangetroffen. De sporen zijn afgedekt met een dik pakket zeeklei en waarschijnlijk nog goed geconserveerd. Het terrein bevat nog een schat aan informatie over de toenmalige levenswijze.

Net als in de Middeleeuwen vonden in de Romeinse tijd ophogingsactiviteiten plaats. Dit was noodzakelijk omdat door de activiteiten in en rondom de woonhuizen het veen werd samengeperst. Bovendien vond oxidatie plaats waardoor de nederzetting ten opzichte van het omringende landschap uiteindelijk lager kwam te liggen. Men kreeg hierdoor last van water en hoogde de woonplaats op. In de Late Middeleeuwen was het veen al goeddeels verdwenen en bleven de nederzettingen uit de Romeinse tijd relatief hoog liggen. In Sint Maarten¹⁰ bevindt zich mogelijk een Romeinse vindplaats; ook de Wierde in Eenigenburg heeft mogelijk een Romeinse oorsprong, in de grond die is gebruikt voor de ophoging van de terp zijn scherven uit de Romeinse Tijd en zelfs een bronzen mantelspeld gevonden.

⁹ Op de landelijke Archeologisch Monumentenkaart heeft dit terrein nummer 1776.

¹⁰ Dit terrein heeft AMK-nummer 13205, zie ook de bijlage.

Archeologisch onderzoek

Veel van de vondsten zijn gedaan bij veldverkenningen tijdens de ruilverkavelingen in de vorige eeuw. In de zone rond Warmenhuizen, de Grebpolder en Eenigenburg is sprake van een concentratie van vondsten uit de Romeinse tijd. Vooral amateurarcheologen hebben tijdens die verkavelingen de akkers afgelopen en onderzocht. Bijvoorbeeld bij het graven van sloten werd veel informatie over de opbouw van de bodem verzameld. Soms kon daarbij ook een oude ophogingslaag of cultuurgrond worden waargenomen. Ook zijn er veel scherven verzameld, waaronder inheems Fries aardewerk en vijftien importstukken Gallo-Romeins aardewerk waarvan 8 stukken *terra sigillata* (waarneming 40067).¹¹

Het grote aantal waarnemingen dat gedaan is in de ruilverkavelingsblokken is dan ook te danken aan deze groep mensen. Het ontbreken van waarnemingen in andere delen van de gemeente kan het gevolg zijn van minder onderzoek aldaar, maar ligt ook aan de natuurlijke omstandigheden die het terrein minder geschikt voor bewoning maakten.

Wat is er nog van te zien?

Over het algemeen zijn de vondsten uit de Romeinse tijd in onze gemeente afgedekt door een kleilaag. Het is mogelijk dat enkele van de Harenkarspelse terpen hun oorsprong in de Romeinse tijd hebben, zoals deze in Eenigenburg.

Foto Eenigenburg

¹¹ Schermer / Westra 1959.

3.3 Middeleeuwen

Thema 1: Ontginning van het veen

In de Vroege Middeleeuwen woonden en akkerden de mensen in het kustgebied op de hooggelegen strandwallen en duinen. De uitgestrekte veengebieden waren waarschijnlijk vooral in gebruik als weide en jachtgebied en mogelijk ook voor zoutwinning.

Toen de bevolkingsdruk toenam, gingen mensen op zoek naar nieuwe gronden om gewassen te verbouwen en vee te houden. Het veen was niet de meest gunstige bodem voor bewoning. De ontginning zal dan ook eerste instantie hebben plaatsgevonden vanuit de van oudsher goed bewoonbare gebieden als de strandwallen en duinen. De klimaatomstandigheden waren ook goed voor het ontginnen van het veen, het was namelijk een koudere en drogere periode.

Het gebied werd vanuit veenstroompjes en riviertjes ontgonnen, waarbij men parallelle sloten op een regelmatige afstand van elkaar groef vrijwel haaks op het bestaande water.

Later trok men het veen in om nederzettingen op de flanken van een veenkussen of langs een veenstroompje te stichten en daarvandaan het gebied verder te ontginnen. Het water uit het natte veen werd door deze sloten afgevoerd, zodat het droger werd en bruikbaar voor akkerbouw en veeteelt.

De ontwatering van het veen had op termijn het gevolg dat het veen ging inklinken. Aanvankelijk kon men akkerbouw bedrijven, maar door de vernatting werd veeteelt steeds belangrijker. Aan het einde van de 15de eeuw was akkerbouw bijna niet meer mogelijk.¹²

In eerste instantie loste men de inklinking -en de vernatting die daaruit voortkwam - op door de sloten dieper uit te graven, maar na verloop van tijd hielp dit niet meer. Men verlengde de sloten en dus het perceel in het onontgonnen veen, waardoor uiteindelijk langgerekte stroken grond gescheiden door lange sloten ontstonden. Het nieuwe deel werd als akker gebruikt, terwijl de oude akker gebruikt werd als weiland. De bewoners vestigden zich langs de ontginningsas, op de kop van de kavels die zij in gebruik namen. Met het verlengen van de kavels in de veengebieden werden soms de dorpen ook verplaatst, veelal in dezelfde lijn, waardoor parallel aan de plaats van het oude dorp het nieuwe dorp ontstond. De grote wateroverlast die in het gebied heerste, maakte dat de bewoners van het gebied naar oplossingen zochten om droog te wonen. Met het zichtbaar worden van het oude landschap met de kreekrug, die in onze gemeente tussen Warmenhuizen en Sint Maarten liep, vestigden mensen zich op deze rug. Deze strook wordt ook wel 'hoog land' genoemd en was mogelijk al in de 7de of 8ste eeuw bewoond. Maar zelfs daar was de wateroverlast groot.

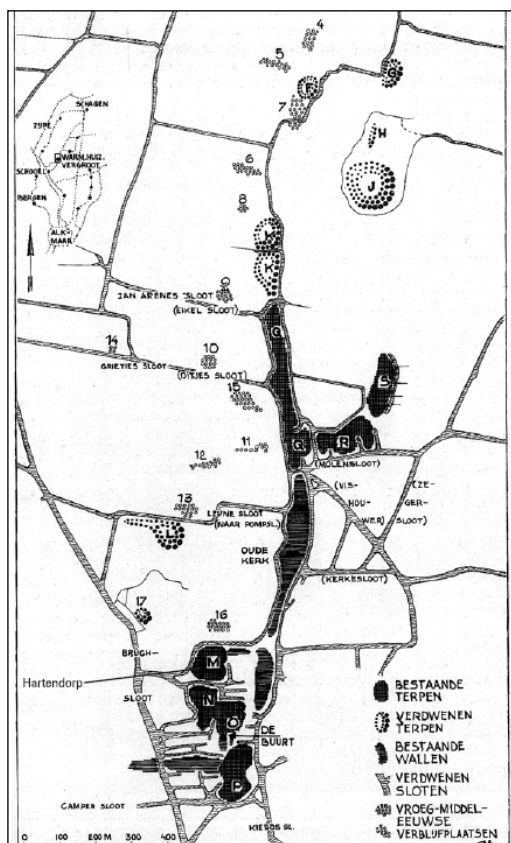
Aan het einde van de ontginningen kwam de bebouwing min of meer vast te liggen. Er was een stelsel van dijken aangelegd om de wateroverlast tegen te gaan. Aan de dijken ontstonden diverse buurtschappen. De lintdorpen die toen ontstonden zijn vaak nog te

¹² Reh, Steenberg en Aten 2005, 50.

herkennen. In Harenkarspel zijn Stroet, Dirkshorn, Kalverdijk, en mogelijk 't Rippje en Groenveld zo ontstaan. De woningen in de lintdorpen werden vaak op terpen aangelegd. Het is bijzonder dat het patroon van bewoning hoort bij een veenlandschap, terwijl Harenkarspel nu geen veenlandschap meer is.

Het verdwijnen van de veenlagen maakte de oude onregelmatigheden in het landschap, zoals de kreekruggen en wadplaten, weer zichtbaar. Als reactie hierop en op de wateroverlast hebben de boeren het landschap opnieuw ingericht. Hierdoor ontstonden onregelmatige stroken- en blokverkavelingen. De wateroverlast was voornamelijk in de 12^e en 13^e eeuw groot. In deze tijd kwam ook de Westfriese Omringdijk gereed, maar in 1170 overstroomde toch het gebied ten noorden van Sint Maarten, de huidige Burghornpolder, en kwam ook het gebied tussen Schagen en Dirkshoorn onder directe invloed van de zee.

De daling van het maaiveld door de klink en oxidatie was in sommige delen van West-Friesland 4 meter. In Harenkarspel komt aan de oppervlakte geen veen meer voor. Alleen in bijzondere omstandigheden zoals onder oude bewoning, dijken of terpen zijn nog restanten van het veen aanwezig.

Kaart met een reconstructie van het verplaatste bewoningslint van Warmenhuizen Door Kuiper en Nobel (1983).

Thema 2 Terpen

Onze gemeente heeft relatief veel hoogteverschillen. De Westfrieze Omringdijk bereikt tussen Eenigenburg en Krabbendam het hoogste punt. De schapen lijken moeite te hebben zich staande te houden.

Naast de dijken wordt het reliëf veroorzaakt door de terpen. Deze terpen zijn door mensenhanden gemaakt en kunnen enkele meters hoog zijn. Valkkoog, Sint Maarten, 't Rijpje, Stroet en Warmerhuizen zijn (gedeeltelijk) op terpen gebouwd.

De terpen werden vooral aangelegd in de Late Middeleeuwen, vanwege de wateroverlast die in dit gebied groot was. Deze wateroverlast werd niet alleen veroorzaakt door de maaiveldaling als gevolg van de ontginningen, maar ook door het zeewater, dat via het Zeegat Zijpe, ten westen van onze gemeente tussen de strandwallen door naar het achterland stroomde. De terpen dateren voor een deel van voor de aanleg van de dijken. De oudere terpen zijn op het veen aangelegd (Krabbendam, Eenigenburg, Sint Maarten), de jongere op de klei. In de gemeente zijn mogelijk ook terpen van Romeinse ouderdom.

Doorgaans liggen de terpen langs een water of langs een dijk. Het is niet altijd duidelijk of een terp tegen een dijk is opgeworpen of dat de dijk pas naderhand is aangelegd. Beide situaties doen zich voor. Wel lijkt het er op dat de grote, meer ronde terpen tot de oudste groep behoren¹³ Duidelijk zichtbaar is het wanneer de dijk dan met een bocht langs de terp loopt.

In onze gemeente zijn vele terpen in het landschap zichtbaar. Zo zijn de vier terpen van Eenigenburg (de Wierde of 't Hoogt, de kerkterp, de Harke en de Stoyt) zeer kenmerkend. De laatste is echter alleen nog te herkennen aan een halve cirkel beplant met bomen en het slotenpatroon. De Wierde zou ooit een ronde verdedigingstoren hebben gehad en ook zou er een klooster hebben gestaan, maar archeologisch onderzoek zou dat moeten bewijzen.

De plaats Valkkoog ligt op een aan elkaar gegroeide rij van vier huisterpen. De terpen zijn nu nog goed herkenbaar in het landschap. De ouderdom van de afzonderlijke terpen is niet bekend. Het oudste aangetroffen materiaal dateert uit de Vroege Middeleeuwen, meer specifiek de 8ste/9de eeuw. Bij de uitgevoerde onderzoeken kon een hogere ouderdom van de terpen niet worden uitgesloten. De terpen maken deel uit van een langgerekte strook nederzettingen die tussen Sint Maarten en Schagen in lagen en liggen waarschijnlijk langs een oude ontginningsas. De Valkkogerdijk ligt min of meer parallel hieraan. De terpen zijn vermoedelijk aangelegd op de oude kreken die door veen overdekt zijn geraakt, maar die door de ontginningen en de daarmee gepaard gaande inklinking van het veen weer een relatief hooggelegen strook in het landschap

¹³ Komen 2004.

werd.¹⁴ Op één van de terpen staat een 16de-eeuwse kerk. Vermoedelijk heeft de kerk op deze locatie een voorganger gehad. Aan de noordzijde van de kerk ligt het bijbehorende kerkhof. Valkkoog kan vanaf de 8ste/9de eeuw continue bewoond zijn geweest.

Ook Sint Maarten, vroeger Hemelrijkshorn, is gebouwd op drie terpen. Maar daar zijn ook diverse vlaknederzetting uit de Vroege Middeleeuwen aangetroffen.

Ook Warmenhuizen bestaat uit een groot aantal terpen. De geomorfologische kaart geeft aan dat de meeste terpen op die plekken in het landschap liggen, die door de natuurlijke ontwikkelingen ook al hoger in het landschap lagen. Het ligt dan ook voor de hand dat de mensen reeds op deze plaatsen woonden en die plaatsen in de loop van de tijd hebben opgehoogd vanwege de wateroverlast. In Warmenhuizen bleek dat in de zool van de terp Hartendorp bewoningsresten uit de 9de/ 10de eeuw aanwezig waren. Dit terpencluster met toponiem Hartendorp werd opgegraven in 1977 door de voormalige Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek, waarbij onder meer twee huisplaatsen werden aangetroffen (waarneming 15069, zie bijlage). In 1994 werd bij de ROB (nu Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed) een munt gemeld, die bij het opgravingsterrein was gevonden (waarneming 42758). In 2004 vond, op korte afstand van de opgraving, wederom een opgraving plaats (waarneming 55877).¹⁵ Uit dat onderzoek kwam naar voren dat de bewoning aldaar aanvangt in de Vroege Middeleeuwen. Aangezien het omringende veenlandschap in de Vroege Middeleeuwen vanuit de bewoningsas werd ontgonnen, bezat de verkaveling in de omgeving van Warmenhuizen vóór de herverkavelingen in de jaren '60 van de vorige eeuw een overwegend oost-west verlopend patroon. Met het onderzoek in 2004 is vastgesteld dat de bewoners van Hartendorp in de 10^e/11^e hun woonplaats ophoogden. In de 12^e eeuw verhoogden zij hun woonplaats nog een keer.

Warmenhuizen en Heringhcarspel zijn in respectievelijk 1254 en 1256 door Graaf Willem

Wat is er nog van te zien?

De Westfriese Omringdijk doorsnijdt de Stoyt, ooit mogelijk een terp die in relatie stond tot Eenigenburg. De bossen links van de dijk vormen een halve cirkel ter plaatse van het afgegraven terpdeel de andere helft ten oosten van de dijk is afgegraven en alleen nog in het slotenpatroon te herkennen.

¹⁴ Vaars 2004.

¹⁵ Waldus 2005.

II, uit zijn particuliere bezit in leen gegeven aan Willem van Egmond. Nu draagt het oude plaatsje Haringcarspel de naam Kerkbuurt. Deze kern is net als Warmenhuizen, Tuitjenhorn en St. Maarten gesitueerd op een natuurlijk hoger gelegen grond en wordt door Kuiper en Nobel ook gerekend tot de bewoningsas tussen Warmenhuizen en St. Maarten.¹⁶ Volgens dezelfde auteurs bevindt de dorpskern zich nog steeds op een terp.¹⁷ Mogelijk bevinden zich in de bodem nog resten van de kerk en zijn voorgangers en bewoningssporen die ondanks de herverkavelingen ongeroerd zijn gebleven. Niet alle terpen zijn nog zichtbaar in het landschap. Bekend is dat in het verleden dikwijls terpen werden afgegraven om zodoende de grond te gebruiken voor activiteiten elders, de grond van veel Friese terpen is bijvoorbeeld gebruikt als bemesting. Uit de inventarisatie van de cultuurhistorische waarden in onze gemeente blijken er minimaal 40 terpen te zijn geweest. De destijds onbebouwde terpen tussen Sint Maarten en Warmerhuizen zijn geëgaliseerd bij de ruilverkaveling. Het is echter waarschijnlijk dat er in de bodem nog resten van de terpen en van de bewoning die voorafging aan de terpenbouw aanwezig zijn¹⁸. In de Westfriese Zeedijk is waarschijnlijk nog een deel van de Stoyt bewaard gebleven.

¹⁶ Kuiper & Nobel 1983, 29 ff.

¹⁷ Kuiper & Nobel 1983, afb. 1, 2 en 3.

¹⁸ Bij het egaliseren van 'terp no. 29' werd de terp tot ca. 30 cm onder het maaiveld afgegraven, de terpzool was echter nog niet bereikt. Wiese 1960

Thema 3 Dijken

West-Friesland heeft een groot aantal kleine en grote dijken. Velen daarvan zijn nog zichtbaar en in gebruik. Het is duidelijk dat de gemeente Harenkarspel in deze vorm niet had kunnen bestaan zonder de aanleg van de dijken. Ze vormen dan ook een belangrijk cultuurgoed in de gemeente.

De Westfriese Omringdijk is zonder twijfel de bekendste van de Westfriese dijken. Het is dan ook een provinciaal monument vanwege zijn cultuurhistorische waarde. In Harenkarspel vormt een deel van de dijk, ter plekke bekend als de Westfriese (Zee-) dijk de westgrens van de gemeente. De Westfriese Omringdijk ontstond uit de samenvoeging van vele lokale oudere dijkjes. Halverwege de 13^e eeuw was de ringdijk gevormd. De dijk beschermde ook tegen het zeewater dat via het Zeegat Zijpe stroomde tussen de strandwallen door tot aan de Westfriese Omringdijk. Dat West-Friesland geheel door een dijk omringd was, betekende niet dat de wateroverlast ten einde was. De eerste dijk zal een eenvoudige, lage dijk geweest zijn. Er zijn uit de Middeleeuwen ook veel verhalen en geschriften bekend van overstromingen. Het bochtige verloop en de wielen in de dijk duiden ook op dijkdoorbraken.

In 1170 brak bij een stormvloed het water uit de Zijpe door de Westfriese Omringdijk ten noorden van Sint Maarten. Een deel van het veen in West-Friesland, met daarop weilanden en huizen, werd hierbij weggeslagen en er ontstond een nieuw landschap met een binnenzee bestaande uit de Schagerwaard/ Witsmeer, Bleekmeer, Woudmeer, Sloopert en Schaapskuijlmeer.

Het dorpje Geddingmore is in deze periode ook verloren gegaan. Waar dit dorp gelegen heeft is onduidelijk, maar waarschijnlijk is er een verband met Waarland.

Wat is er nog van te zien?

Westfriese Omringdijk met de
Burgerwielen

De Omringdijk werd in 1250 hersteld door middel van een inlaagdijk bij Sint Maarten, opgeworpen tegen het water uit de Zijpe. Zo ontstonden daar de voor de Omringdijk kenmerkende wielen. De dijk is ter plaatse van het wiel verdwenen en omdat de bodem vaak tot grote diepte was weggeslagen, verlegde men de dijk als een lus om het wiel. De Valkkogerdijk, een dijk die ouder is dan de Westfriese Omringdijk (circa 1248), heeft zelfs drie wielen die samen een zeer karakteristiek beeld van de geschiedenis geven.

Tijdens de ontginning van het veen werden rond de verschillende ontginningsblokken kades aangelegd. Deze boden bescherming tegen wateroverlast uit het omliggende veen, waarin veel water aanwezig was. Vanwege de daling van het maaiveld werden de belangrijke kades steeds weer opgehoogd. De veenontginningsdijken lijken in Harenkarspel niet bewaard te zijn gebleven, mogelijk als gevolg van de ruilverkavelingen. In de Oude Wal is wel een oud stuk dijk opgenomen, de datering ervan is echter niet bekend. Het is mogelijk dat Het Rippje en Stroet op dergelijke kades zijn ontstaan.

Ten westen van Warmenhuizen ligt nog een stuk van een 20^e-eeuwse tramdijk, onderdeel van de verbinding Alkmaar-Warmenhuizen-Schagen. Dit is bijzonder, want de meeste restanten van de vroeg 20^e-eeuwse tramverbindingen zijn verdwenen.

Thema 4 De dwangburcht 't Huys te Nuwendore

't Huys te Nuwendore werd in 1282 gebouwd in opdracht van graaf Floris V als een van de vier dwangburchten die hij liet aanleggen in West-Friesland om de 'opstandige' inwoners weer in het gareel te krijgen. Na zijn dood in 1296 is het kasteel verwoest en weer herbouwd. Na 1366 wordt het niet meer in de archieven genoemd. De naam Nuwendore zou 'nieuwe haven' betekenen. Er zijn ook andere mogelijke verklaringen van de naam. Het is ook mogelijk dat de naam verwijst naar een nieuwe verhoging. De oude verhoging (Dore) was dan in Eenigenburg gelegen.

Tot 1948 wist niemand meer van het bestaan van dit kasteel. Wel leefde de naam verbasterd voort, het terrein heette destijds De Nieuwe Deuren. Toen het terrein in 1948 geploegd werd, lagen er grote bakstenen –kloostermoppen– in de voren. Die kloostermoppen waren aan het eind van de 19^e eeuw ook al eens aangetroffen, maar niemand had er waarde aan gehecht. Pas in 1960 begon kastelenarcheoloog J.G.N. Renaud van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (nu Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed) een opgraving die drie jaar duurde. Toen bleek de burcht te bestaan uit een vierkante hoofdburcht van ongeveer 32 x 32 meter met vooruitstekende hoektoren van 11 x 11 meter, alsmede een voorburcht van 37 x 22 meter. De muren zijn na het onderzoek geconsolideerd en tot ongeveer 50 cm boven het maaiveld opgetrokken.¹⁹

*Nieuw onderzoek*²⁰

De eigenaar, de Provincie Noord-Holland, heeft in 2008 opdracht gegeven om het groen te verwijderen en de restanten van het kasteel te restaureren. Bij het kasteel is een hoektoren in moderne materialen opgetrokken die uitzicht geeft op de omgeving en ter markering van het monument. Het kasteel is gebouwd aan de voet van de Westfriese Omringdijk. Voor het kasteel maakt de dijk een scherpe knik waarvan de precieze betekenis onduidelijk is. Onderzoek door de provincie in 1992 heeft de oude dijk boven water gebracht. Het ligt in de bedoeling om dit tracé te gaan gebruiken als toegangspad van de dijk naar het kasteel. In 2010 is de dwangburcht gerevitaliseerd en staat er na eeuwen weer een fiere toren langs de dijk.

De voorburcht, de hoofdburcht en de grachten van het kasteelterrein zijn in de Provinciale Cultuurhistorische Waardenkaart en ARCHIS aangeduid als terrein van zeer hoge archeologische waarde (Monumentnr. 1732). Het vermoedelijke tracé van de voorganger van de huidige Omringdijk is in de Provinciale Cultuurhistorische Waardenkaart en ARCHIS bekend als terrein van archeologische waarde (monumentnr. 10615).

¹⁹ R.Stenvert e.a., Monumenten in Nederland Noord-Holland, Zwolle, 2005, pag. 514

²⁰ Berg 2009.

Wat is er nog van te zien, of liever weer van te zien?

De muren van 't Huys te Nuwendore zijn weer gedeeltelijk opgebouwd en vanaf de toren is er een goed zicht op de plattegrond en de omgeving. Een goede manier om het verleden beleefbaar te maken.

In historische bronnen van Melis Stoke, de hofchroniqueur van Graaf Floris, wordt 't Huys te Nuwendore omschreven als de beste van Floris' dwangburchten (die lagen in en bij Medemblik, Muiden, Wijdenes, Alkmaar en Krabbendam). Indirect blijkt dit ook uit de afmetingen die Hollandia tijdens het veldonderzoek deed. Nuwendoorn heeft de grootste oorspronkelijke plattegrond van al zijn kastelen.²¹

²¹ Berg 2009, 17.

3.4 Nieuwe tijd

Schansen

Bij Schoorldam, Krabbendam en Warmerhuizen zijn ter verdediging tegen de Spanjaarden schansen aangelegd (1572-1576). Tijdens de Engels/Russische invasie in 1799 lag bij Schoorldam ook een schans. Van de schansen zijn heden ten dagen geen resten meer zichtbaar. De schans van Schoorldam lag ten noorden van het huidige haventje. Die van Krabbendam lag ook buitendijks ten westen van de Rekere, in de huidige Hempolder.

Droogmakerijen

Van het in de Late Middeleeuwen alomtegenwoordige water binnen de gemeente Harenkarspel is tegenwoordig vrijwel niets terug te vinden, behalve in de poldernamen. Het huidige grondgebied van de gemeente bestaat dus voor een deel uit drooggemaakte meren. In de gemeente Harenkarspel is een aantal kleine droogmakerijen die dateren uit de 16e eeuw. Deze kunnen worden gezien als opmaat naar de grote projecten als de droogmakerij van de Beemster en Schermer aan het begin van de 17e eeuw. Ook in Harenkarspel zijn de meeste droogleggingen in de 17e eeuw uitgevoerd. De polders hebben oorspronkelijk een eigen inrichting per polder, met de kenmerkende dijken, de (molen-) sloot, een ringvaart en het verkavelingspatroon. Aan het verkavelingspatroon is door een historisch geograaf veel af te lezen over de geschiedenis van het landschap. In de oude veenontginningen hadden de kavels vaak een standaardbreedte van ca. 110 meter. De lengte van de kavels was in het Noorderkwartier ca. 1000 meter. In de droogmakerijen werden de kavels iets breder en ondieper uitgezet, ca 120-180 meter breed bij een diepte van 700-900 meter.²² Binnen de polder ging het vervoer over voetpaden of over het water, wegen ontbraken, behalve op de dijk. Door de ruilverkavelingen is het Harenkarspelse polderlandschap in de 20e eeuw sterk veranderd. Alleen in de Voorpolder, de Ringpolder en polder Valkkoog is het karakter bewaard gebleven en nog iets van het oude terplandschap zichtbaar.²³

Molens

Vanaf de 15^e eeuw werden poldermolens ingezet in de waterhuishouding. Onze gemeente had er sindsdien minimaal 34. Onze gemeente kent nu nog vier poldermolens te weten de molen van de Grebpolder, De Groenvelder, en de beide molens in Waarland. De Molen van Piet in Tuitjenhorn is een moderne molen die geen traditionele molenfunctie heeft gekend.

²² Reh, Steenbergen en Aten 2005, 66.

²³ Ruimtelijke analyse BügelHajema.

Wat is er nog van te zien?

De poldermolen
Waarland

De uitvinding van de molen heeft het gezicht van Noord-Holland ingrijpend gewijzigd. Door de uitvinding van de poldermolen was men in staat om de het bestaande land droog genoeg te houden en om plassen en meren leeg te malen en ze gebruiken als bouwland. Daarnaast heeft de uitvinding van de industriemolen, geconcentreerd in de Zaanstreek, mede gezorgd voor de welvaart van de Gouden Eeuw. Drie van onze molens stammen uit de 16e eeuw en behoren daarmee tot de oudste van de provincie. De Groenvelder is van circa 1560, De Sloopgaardmolen van 1590 en de molen van de voormalige Polder Waarland eveneens van circa 1590. Eeuwenlang hebben zij gezamenlijk de polders drooggehouden. De locatie van de verdwenen molens in met behulp van oude kaarten vrij nauwkeurig te bepalen. Waarschijnlijk bevinden zich daar in de bodem nog restanten van de molens en de daarmee samenhangende structuren. De molenrestanten hebben een grote cultuurhistorische waarde.

Veeteelt en Tuinbouw

Na de middeleeuwen was het boerenbedrijf in West-Friesland vooral gericht op veeteelt. De akkers werden voornamelijk voor eigen gebruik onderhouden. Door verschillende uitbraken van runderpest en economische teruggang in de 18de eeuw was de veehouderij een slag toegebracht, maar aan het begin van de 19de eeuw werd nog het merendeel van de gronden gebruikt ten behoeve van het vee. Halverwege de 19de eeuw

neemt als gevolg van de industrialisatie en de groei van de steden de vraag naar melk, kaas, boter en vlees toe. Veeboeren profiteren van deze groei in deze tijd en veel van de kenmerkende stolpboerderijen dateren uit deze periode. Vanaf de tweede helft van de 19de eeuw komt de middenstand op en komen tussen de boerderijen ook woningen en werkplaatsen te staan. Na 1875 ontstaat er echter een landbouwcrisis. Landbouw en later ook veeteelt leveren nog weinig op door de invoer van goedkope producten uit het buitenland. De tuinbouw heeft veel minder te lijden onder de crisis omdat groente en fruit minder makkelijk te importeren zijn doordat ze snel bederven. In deze streek werd het verbouwen van kool belangrijk. Vooral in Langedijk wordt het produceren van zuurkool een industrie. Doordat tuinbouw arbeidsintensief is konden veel mensen er werk in vinden en groeiden ook de dorpen weer. Voor de opslag van de kool en andere landbouwproducten werden de bekende koolhuizen en koolboeten gebouwd.²⁴

Van vaarwegen naar wegen

De wegen in dit natte gebied lagen voornamelijk op de dijken. Tevens werden watergangen veel gebruikt voor het verkeer. Lange tijd was het verkeer over water zelfs belangrijker dan het verkeer over de weg. Op verschillende locaties in de gemeenten waren scheepswerven of hellingen in gebruik. De straatnaam 'Helling' in Warmenhuizen wijst bijvoorbeeld op de scheepswerf die hier lag. Van de hellingen en kades kunnen zich nog resten in de bodem bevinden. In de 19^e eeuw voldeden de waterwegen niet meer aan de eisen van die tijd. Voor West-Friesland werd een kanalenplan gemaakt, waarbij niet alleen de waterverbindingen binnen West-Friesland werden gemaakt, maar ook verbindingen met de omliggende gebieden. Eerder waren dergelijke verbindingen zeer beperkt, met name vanwege de beheersbaarheid van de boezemgebieden. Door verbindingen te maken met de omliggende gebieden, kwamen verschillende boezems in open verbinding met elkaar te staan. Uiteindelijk rees er in het begin van de 20^e eeuw steeds meer weerstand tegen het kanalenplan.

Het wegennet dat voor de 20^e eeuw nog nauwelijks ontwikkeld was, is na de Tweede Wereldoorlog sterk uitgebreid en verbeterd. Hierbij werd over het algemeen maar beperkt rekening gehouden met de bestaande landschapsstructuren.

Ruilverkaveling

In de 20^e eeuw werd het grondgebied van Harenkarspel herverkaveld in de grote ruilverkavelingsgolf die over Nederland rolde. In Harenkarspel is hierbij het algemene beeld van het oude verkavelingspatroon vrijwel geheel verloren gegaan. De vaarpolders werden omgezet in rijpolders. Naar aanleiding van de ruilverkaveling werden ook bedrijven met de bijbehorende woningen verplaatst naar de nieuw aangelegde wegen waar ook elektriciteitskabels en waterleiding was aangelegd. Dit is bijvoorbeeld gebeurd in de Speketerspolder. Men begon hier vanaf de jaren '50 met ruilverkavelen, maar vooral aan het eind van de jaren '60 en het begin van de jaren '70 is het grootste gedeelte van de ruilverkavelingen uitgevoerd.

²⁴ Komen 2004.

Bij de ruilverkavelingen zijn ook veel cultuurhistorisch waardevolle elementen zoals terpen en dijken aangetast. Ook door de bijbehorende polderpeilverlaging kunnen veel archeologische resten zijn verdwenen. Organische resten blijven immers onder de grondwaterstand goed bewaard, maar vergaan als ze langdurig in contact komen met zuurstof.

De ruilverkavelde gebieden in de gemeente zijn:

Naam	Jaartal stemming	Aantal hectares	Opmerkingen
Waarlands- en Sloopgaardpolder	1948	575 ha	
Polder Valkkoog	1948	525 ha	
Grebepolder	1954	160 ha	
Geestmerambacht	1964	5340 ha	
Warmenhuizen	1958	200 ha	
Speketerspolder	1957	520 ha	Uitbreidingen waren Koog- en Bleekmeerpolder, Nieuwepolder en Schaapskuilmeerpolder
Woudmeer	1958	450 ha	Uitbreidingen waren Polder Koetenburg en een deel van Schagerwaard (100 ha)
Ringpolder	1954 ²⁵	1330 ha	

Bron: West-Frieslands Oud & Nieuw. Jaarboek 1998, m.u.v. Ringpolder

In 1865 werd de spoorlijn tussen Alkmaar en Den Helder geopend dat ook een station in Schagen heeft. Behalve personen werden ook goederen over dit spoor vervoerd. In 1899 werd aansluitend op de spoorverbinding ook een tramverbinding aangelegd tussen Alkmaar en Schagen, waarvan nog resten als verhogingen in het landschap of als slotenpatronen zichtbaar zijn. Het tramstation te Warmenhuizen is behouden en in gebruik als woonhuis (Stationsstraat 28, zie foto). In 1912 volgde nog een tramverbinding tussen Schagen en Ewijcksluis. Het tracé van deze tramlijn is in 2000 als voetpad in gebruik genomen. Na het eerste kwart van de 20e eeuw nam het belang van de tramtracés af en werden de lijnen stuk voor stuk opgeheven.

De Engels-Russische invasie in 1799²⁶

De conflicten tussen de patriotten -die vernieuwing van de staatsvorm wilden- en de conservatieve prinsgezinden werd gedeeltelijk in onze gemeente uitgevochten. Bij Krabbendam aan weerszijden van de lange sloot sloegen de invasielegers in twee kilometerslange rijen hun tenten op. Rond Krabbendam werd een strijd gevoerd die de aanleiding was voor de Slag om de Zijpe. Zowel de Selschardijk, de ambachtsdijk en de Westfriesse dijk waren toneel van gevechten. De gebouwen van Krabbendam hadden

²⁵ Berg, S. van den 2004

²⁶ Stobbe s.a.

flink te leiden onder de gevechten. De strijd werd voortgezet in Eenigenburg. Van achter de dijk namen de Engelsen de Bataafs-Franse eenheden onder vuur.

Vogelkooi

Ongeveer op de hoek van de Andries Dekkerweg en de Smeetsweg lag volgens de kaart van Dou uit 1680 een vogelkooi ('Vogel Coy'). Deze diende om met lokvogels en een kooikerhondje wilde eenden vanuit de centrale plas de vangpijpen in te lokken. In 1668 wordt de vogelkooi in een akte vermeld in combinatie met een huis. De vogelkooi zou in vervallen staat zijn²⁷. In 1999 zijn resten van de vogelkooi aangetroffen²⁸. Mogelijk is de vogelkooi door de ruilverkaveling grotendeels vernietigd.

²⁷ Aanvulling Zutt en Kleverlaan. Toendertoid 17.

²⁸ Zutt en Kleverlaan 2008, 3

3.5 Gebouwde monumenten

Bij de presentatie van onze monumenten willen wij werken langs twee lijnen. Enerzijds willen wij onze belangrijkste monumenten over het voetlicht brengen en anderzijds willen wij de aandacht richten op die gebouwen die belangrijk zijn geweest voor de ontwikkeling van ons gebied.

Onze belangrijkste monumenten

De hervormde Ursulakerk van Warmenhuizen

Deze kerk is oorspronkelijk gewijd aan Sint Ursula. Het is een tweebeukige laat 13^e-eeuwse kerk met vijfzijdig gesloten koor en een 14^e eeuwse toren met drie geledingen. Het bijzondere aan deze kerk is haar gewelfschildering die vermoedelijk rond 1525 is aangebracht. Het betreft voorstellingen van het Laatste Oordeel en vier oudtestamentische voorstelling die waarschijnlijk aan Jacob Cornelisz van Oostzanen moeten worden toegeschreven. In 1891 zijn de beschilderde plafonddelen overgebracht naar het nieuwe Rijksmuseum. In 1961-'65 zijn teruggeplaatst en in 1991-'98 gerestaureerd.

De Westfriesse Omringdijk

Aanleg van dijken ter bescherming van woongebied wordt defensieve bedijking genoemd. Dit is wat er in West-Friesland gebeurde. Vanaf het jaar 1000 na Chr. was bedijking nodig door de stijgende zeespiegel. Vooral ter bescherming tegen stormvloed en springtij.

De Westfriesse Omringdijk is in 1320 een gesloten geheel geworden. Deze aanname is algemeen geaccepteerd, aangezien de exacte datum niet te achterhalen is.

Eerst maakte de Westfriesse Omringdijk een eiland van West-Friesland. Aan de noordzijde liep de Zijpe, aan de oostzijde lag de Zuiderzee, ten zuiden van de dijk liggen de meren de Beemster en Schermer, en aan de westkant liep de Rekere. Al deze waterlopen en meren maakten van West-Friesland een geïsoleerd gebied ten opzichte van de rest van Nederland.

De Westfriesse Omringdijk heeft een hoge cultuurhistorische waarde omdat het verloop nog bijna gelijk is aan het oorspronkelijke tracé. Dit betekent een grote continuïteit van de dijk in het landschap en door de geschiedenis. De dijk is een provinciaal monument sinds 1983.

Enkele keren vonden dijkdoorbraken plaats, bijvoorbeeld door slecht dijkonderhoud. Het aanleggen van bochten was de goedkoopste manier van dijkherstel. De dijk werd dan om het wiel dat ontstaan was aangelegd, soms met het wiel binnen de dijk, soms erbuiten. Inlaagdijken werden in het binnenland aangelegd waarna de hoofddijk werd opgegeven in de strijd tegen het water²⁹.

Gebouwen bepalend voor onze ontwikkeling

Eind negentiende eeuw ontwikkelde de tuinbouw in Warmenhuizen en omliggende dorpen zich vooral op het gebied van de koolteelt. Voor de opslag van de kool verzezen vanaf 1890

²⁹ www.westfriesseomringdijk.nl

langwerpige koolhuizen met een gebroken kap (mansardedak). De woonfunctie aan de voorzijde werd door een tussenstuk gescheiden van de opslagfunctie aan de achterzijde. Voorbeelden van dit type zijn Molenaarweg 54, De Fuik 19, 't Eiland 2 en verschillende huizen in de Fabrieksstraat. Later, ongeveer vanaf 1910, werden ook losstaande koolboeten gebouwd.³⁰ Koolboeten zijn eveneens langwerpig en kunnen een gebroken kap hebben, maar ook één of meer zadeldaken. Koolboeten met twee verdiepingen zijn in onze gemeente relatief schaars. Aanvankelijk werden de koolboeten direct op de grond gebouwd, pas vanaf de jaren 30 van de twintigste eeuw werden boeten met betonnen vloeren meer algemeen. In de ruimte werd een open houten scheidingswand geplaatst waartegen de kolen konden worden opgetast. Ter isolatie en ter bestrijding van vochtproblemen werden de buitenmuren aan de binnenzijde bekleed met rieten matten of met isolatiematerialen achter regelwerk. Doorluchting en koeling, bijvoorbeeld door het 's nachts openzetten van de deuren, waren van groot belang voor goed behoud van de kool.³¹

In 2001 zijn bij een inventarisatie door historische verenigingen maar liefst 142 objecten binnen de gemeente als koolboet of koolhuis aangemerkt. Vijf koolboeten zijn verder onderzocht door de toenmalige monumentencommissie, maar een officiële procedure tot aanwijzing als gemeentelijke monumenten bleef uit. Inmiddels is één van die vijf gesloopt en wordt een andere bedreigd. Ook op de lijst van rijksmonumenten en provinciale monumenten binnen onze gemeente ontbreken koolhuizen en koolboeten. Omdat deze gebouwen zo karakteristiek zijn voor onze gemeente overweegt het College een nieuwe inventarisatie en waardering.

Daarnaast zijn de stolpboerderijen in onze gemeente sterk bepalend voor onze identiteit. De constructieve vereisten en mogelijkheden in Noord-Holland boven het IJ en de combinatie van wonen en diverse agrarische functies leidde in de zeventiende en achttiende eeuw tot de ontwikkeling van dit unieke boerderijtype. Vooral de piramidale dakvorm, eventueel met spiegel, is beeldbepalend. Maar ook de gebintconstructie met het vierkant en de vorm en verdeling van deuren en vensters zijn specifieke waardevolle elementen. De Baan 1 en Dorpsstraat 52-54 in Warmenhuizen zijn voorbeelden van stolpen uit de achttiende eeuw. Het merendeel van de thans nog bestaande stolpen dateert echter van na circa 1850. Niet alleen de boerderijen zelf zijn karakteristiek, maar ook hun ligging; zodanig dat ze met een boot bereikbaar waren. Voorbeelden zijn Dorpsstraat 52-54, 185, 207, Dorpsstraat 33-35, Stationsstraat 14 en De Fuik 27, allen in Warmenhuizen.

In 2000 heeft de gemeente een notitie opgesteld betreffende de sloop en nieuwbouw van boerderijen. Sindsdien heeft de provincie een speciale nota uitgebracht *Nieuwe kansen voor vrijkomende agrarische bebouwing in Noord-Holland*, en hebben de Boerderijenstichting Noord-Holland en de stichting Cultureel Erfgoed Noord-Holland de *Handreiking Vierkant achter de stolp* uitgebracht. Beide nota's pleiten voor een verdergaand behoud van stolpen waarbij met name beleidsinstrumenten uit de ruimtelijke ordening worden ingezet om dat doel te realiseren.

³⁰ Boet is de Westfriese term voor schuur.

³¹ Boekel en Keizer 2006.

Naast de agrarische gebouwtypen kent onze gemeente vele gebouwen die karakteristiek zijn, zoals de gebouwen van het voormalig waterschap in Warmenhuizen, Dorpsstraat 106-108 (oorspronkelijk gebouwd als gemeentehuis en dokterswoning) en tegenover liggende herberg De Moriaan (Dorpsstraat 153, oorspronkelijk met stal en smederij), alle provinciale monumenten. Zo kent Dirkshorn een bijzonder ensemble met de kerk uit 1868 en het naastgelegen raadhuis uit 1870.

Ook Sint Maarten kende een kerkgebouw uit 1875, gesloopt in 1960. De poldermolen De Groenvelder, gebouwd omstreeks 1560, behoort tot de oudste van Noord-Holland. Tuitjenhorn kent een fraaie Rooms-katholieke kerk naar ontwerp van Th. Molkenboer, gebouwd in 1857-'59.

In bijna alle dorpen komen nog een of meer kolenschuren voor met hun karakteristieke mansardekappen.

De fraaiste kerk staat in Warmenhuizen, de Sint Ursulakerk verrezen in de dertiende eeuw, in de 14de eeuw verrijkt met een toren en in de 15de eeuw uitgebreid met een gotisch koor waarvan het gewelf rond 1525 is beschilderd met een fraaie voorstelling van het Laatste oordeel.

4 De gemeente is verantwoordelijk voor behoud

Samenvatting

Wij streven ernaar de aanwezige cultuurhistorische waarden te behouden en een plaats te geven in de ontwikkeling en identiteit van de gemeente. Enerzijds door gebruik te maken van de toegevoegde waarde die het aanwezige erfgoed biedt en door het vergroten van het draagvlak voor behoud, anderzijds doorbij ruimtelijke planvorming in een vroeg stadium rekening te houden met op de mogelijke aanwezigheid van waardevol cultureel erfgoed binnen een plangebied.

Communicatie over erfgoed binnen en buiten de gemeentelijke organisatie zal structureel maar ook ad hoc worden aangepakt. Samenwerking met de historische verenigingen, musea en archieven is daarvan een belangrijk onderdeel. De gemeente heeft in het kader van de cultuurhistorie een duidelijke loketfunctie. Het is van belang dat er voldoende uren, kennis en kunde aanwezig is om vragen te kunnen beantwoorden en belangen te kunnen behartigen. Het erfgoed in de gemeente kan in samenhang met het landschappelijk schoon toeristen trekken. Daarvoor kan worden aangesloten bij onze Nota Economische zaken en Toerisme uit 2009 .

4.1 Inleiding

Het doel van het archeologiebeleid is behoud: het reserveren voor de toekomst van belangwekkend archeologisch erfgoed in situ (in de bodem), dit volgt uit het in 1992 door Nederland mede ondertekende Verdrag van Valletta (Malta), dat vanaf september 2007 in de nationale wetgeving is geïmplementeerd. Ook bij de andere cultuurhistorische waarden staat behoud voorop. Het erfgoed is onderdeel van de cultuurhistorische identiteit van de gemeente, het vertegenwoordigt een algemeen belang en maakt deel uit van de publieke ruimte. Het versterken van deze identiteit verhoogt de kwaliteit van de dagelijkse leefomgeving.

4.2 Behoud is te realiseren door draagvlak te vergroten

Het creëren van draagvlak bij bevolking, bezoeker en de (grond)eigenaar is belangrijk. Een stimulerend beleid is een continu proces waarbij de bewustwording en waardering van de cultuurhistorische waarden van de woonomgeving uitgangspunt is.

Voorlichting over cultuurhistorie is een belangrijk middel om het historisch besef van de inwoners te versterken en om hen bewust te maken van de waarde van de overblijfselen in en op de bodem. Voor bewoners en toeristen vormt het cultureel erfgoed een beeldverhaal, de spiegel van de bewoningsgeschiedenis. Het in stand houden van en betekenis geven aan cultuurhistorische waarden waarborgt de overdracht van informatie over de loop van onze geschiedenis. Cultureel erfgoed ontstaat elke dag, maar het is zaak te bewaren wat van waarde wordt geacht en bewust te gebruiken voor vernieuwing, op zo'n manier dat cultuurhistorische informatie inspireert, maar ontwikkelingen niet tegenhoudt.

Communicatie over erfgoed binnen en buiten de gemeentelijke organisatie zal structureel maar ook ad hoc worden aangepakt. Zo kan het voorkomen dat tijdens een opgraving

interessante vondsten worden aangetroffen die de aanleiding kunnen zijn voor een tentoonstelling in het gemeentehuis, museum of de openbare bibliotheek. Een meer duurzame manier is het laten vervaardigen van een voor het publiek aantrekkelijk boek over ons erfgoed. Het is raadzaam ook aan te haken bij landelijke of provinciale en regionale projecten die veel publiek trekken, zoals de Open Monumentendag en de provinciale Molencontactdag.

Archieven, musea en historische verenigingen spelen een belangrijke rol bij de overdracht van ons cultureel erfgoed. Door samenwerking van museum Surmerhuizen, de verenigingen Eenigenburg, Waarland van Toen en de Historische vereniging Harenkarspel kan een schaa sprong worden gemaakt in zowel de kwaliteit van de presentatie als de mate van overdracht van ons erfgoed. Een voorstel om ze alle drie per thema een deel van onze geschiedenis te laten belichten is in ontwikkeling.

4.3 De rol van erfgoed in economie, recreatie en educatie

Cultuurhistorie is economisch interessant. Door onderzoekers is geanalyseerd welke financiële waarde erfgoed heeft. De waarde van erfgoed is divers, zo is er een intrinsieke waarde, maar ook een veel moeilijker te grijpen emotionele waarde. Erfgoed draagt bij aan de identiteit van een plek. En die identiteit is weer belangrijk voor toerisme en recreatie. Ook is uit onderzoek gebleken dat mensen het prettig wonen vinden in een plek waar ze de geschiedenis van kennen en zien.

Cultuurhistorie is inmiddels erkend als een belangrijke economische factor. Cultuurhistorische kwaliteit kan tot een hogere marktwaarde leiden en biedt mogelijkheden voor recreatie en toerisme.³² De aanwezigheid van cultureel erfgoed bepaalt mede de aantrekkelijkheid van een woonomgeving en is een factor bij de keuze van mensen om zich ergens te vestigen. De belangstelling voor cultuur en cultuurhistorie is de afgelopen vijftien jaar in heel Nederland sterk gestegen. Mede onder invloed van het stijgende opleidingsniveau en de vergrijzende bevolking wordt een verdere groei voorzien van interesse in cultureel erfgoed, ook in Harenkarspel.

Esthetische overwegingen zijn in onze ogen eveneens een motief om cultureel erfgoed in stand te houden. Schoonheid bestaat in vele varianten en velen genieten ervan. Dat geldt niet alleen voor de esthetische waarde van afzonderlijke objecten maar ook voor de samenhang en diversiteit van het totale scala aan karakteristieke architectuur, stedenbouw en landschappen.

³² Monument en rendement, De invloed van de monumentenstatus op de waarde van een woning, maart 2004

4.4 Doelgroepen

Burgers

Naast het laten verschijnen van berichten in de media over activiteiten en nieuwe ontwikkelingen kan de gemeentelijke website een belangrijke informatiebron zijn. De informatie kan zowel gaan over de procedures van vergunningaanvragen alsook bouwtechnische informatie of themagericht zijn. De monumenteneigenaren kunnen worden betrokken bij de invulling en bijvoorbeeld vertellen over de ervaring van een eigen restauratie of onderhoud. Het gevolg is een regelmatige uitwisseling van kennis en gegevens tussen gemeente en monumenteigenaren en versterking van het contact.

Met deze Beleidsnota Cultuurhistorie geven wij blijk van de waarde die gehecht wordt aan het erfgoed binnen onze gemeente. We willen dit beleid kenbaar maken aan de burgers, maar ook binnen de gemeentelijke organisatie versterken. Zo sturen we op een goede relatie met monumenteneigenaren en publiek.

De communicatiemomenten over cultuurhistorie en ons beleid bestaan uit de volgende punten:

- De gemeente heeft in het kader van de cultuurhistorie een duidelijke loketfunctie. Dit is de plaats waar burgers terecht kunnen met vragen op dit gebied. Ook initiatiefnemers van bodemverstorende activiteiten kunnen hier informatie over het betreffende beleidskader ontvangen. Het is van belang dat er voldoende uren, kennis en kunde aanwezig is om vragen te kunnen beantwoorden en belangen te kunnen behartigen.
- Uitgangspunt is dat beslissingen transparant zijn en volgens de gebruikelijke procedures open zijn voor beroep en bezwaar. Voor alle betrokkenen moet relevante informatie, zoals de resultaten van onderzoek, toegankelijk zijn. Ook wordt gestreefd naar het voor betrokkenen inzichtelijk maken waar en wanneer met cultuurhistorische waarden rekening dient te worden gehouden.
- Het vertellen van het cultuurhistorische verhaal door het zichtbaar(der) maken van cultuurhistorische monumenten en het tentoonstellen van archeologische vondsten en kunstvoorwerpen uit de omgeving in plaatselijke musea en exposities. Wij willen de historische verenigingen hierbij een rol laten spelen.
- Voor het omgevingsonderwijs vormt cultuurhistorie een dankbaar onderwerp. De provincie heeft een subsidieregeling voor educatie- en participatieprojecten.

Eigenaren van cultuurhistorisch waardevolle terreinen en monumenten

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed onderzoekt of het mogelijk is nieuwe monumenteneigenaren een informatiepakket te geven. Uit een enquête bleek dat de helft niet precies weet wat het in eigendom hebben van een monument met zich meebrengt. Het idee is dat een nieuwe eigenaar praktische informatie krijgt als een monument van eigenaar verandert. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed zal dit pakket ontwikkelen, in samenwerking met eigenarenorganisaties.

Jongeren

Er ligt een uitdaging om jongere generaties enthousiast te maken voor het culturele erfgoed. Wij vinden dat onze cultuurhistorie een kennisbron voor geschiedenisonderwijs moet zijn. Al vanaf 1994 wordt in Nederland gebruik gemaakt van het culturele erfgoed binnen het onderwijs vanwege de schat aan informatie die het cultureel erfgoed biedt. Het gebruik ervan zowel op de basisscholen als het voortgezet onderwijs wordt vanuit de rijksoverheid steeds meer gestimuleerd. Erfgoededucatie wordt vooral gebruikt in omgevingsgericht onderwijs. Dit omgevingsgericht onderwijs is gericht op onderzoekend en ervaringsgericht leren. Om vanuit monumentenzorg in te kunnen haken op deze tendens is een aantal landelijke projecten ontwikkeld die in samenwerking met de schoolleiding plaatselijk kunnen worden toegepast. Over erfgoed in Noord-Holland zijn verschillende leskisten en projecten gemaakt.³³

Toeristen

Cultuurhistorie en toerisme gaan steeds meer samen om het toeristisch aanbod te vergroten en kwalitatief te verbreden. Het erfgoed in de gemeente kan in samenhang met het landschappelijk schoon toeristen trekken, dit is tevens van belang voor de economische vitaliteit van het gebied. De cultuurtoerist kan een belangrijke doelgroep zijn voor de gemeente. Deze doelgroep bestaat vaak uit de oudere generatie die over tijd en financiële middelen beschikt om de cultuurhistorie van de gemeente op verschillende manieren te ontdekken. Toerisme kan tevens een belangrijke bijdrage leveren aan het behoud van cultuurhistorisch erfgoed in de gemeente. In onze Nota Economische zaken en Toerisme uit 2009 worden als waardevolle cultuurhistorische elementen de volgende genoemd:

- De Westfriese Omringdijk en de herkenbaarheid daarvan in het landschap
- 't Huys te Nuwendore
- Groene omgeving, de ruime polders met cultuurhistorisch erfgoed

De Westfriese Omringdijk en de kernen van Warmenhuizen en Eenigenburg worden expliciet genoemd als trekker voor toeristen, waar toeristen met fiets- en wandelroutes naartoe kunnen worden geleid. Daartoe moet de (toeristische) infrastructuur verbeterd worden, door aan te sluiten op en meewerken met regionale wandel-, fiets-, vaar- en overige routes.

³³ Zie www.erfgoedbijdeles.nl.

Bestaande initiatieven

Westfriesse Omringdijk een keten van kunst cultuurhistorie en recreatie

In het kader van regionale samenwerking omtrent de Westfriesse Omringdijk is het meerjarige programma: Westfriesse Omringdijk”, een keten van kunst, cultuurhistorie en recreatie opgesteld. Hierin hebben Kunst en Cultuur Noord-Holland en Cultureel Erfgoed Noord-Holland verschillende culturele activiteiten ontwikkeld voor 2009-2012. Deze kunnen in samenwerking met de gemeenten van de Westfriesse Omringdijk gerealiseerd worden. Dit zorgt ervoor dat de publieke aandacht van bewoners en bezoekers op de Westfriesse Omringdijk wordt gericht en zo de economische ontwikkeling van de regio stimuleert. Het beoogde effect is:

- Benutten Westfriesse identiteit;
- Benutten naamsbekendheid van West-Friesland;
- Vergroten bekendheid van de cultuur van Harenkarspel;
- Meer bezoekers;
- Versterken van de regionale inbedding van Harenkarspel.

Tijdreis driehoek Eenigenburg

Om op termijn een landschappelijke markering van de historie van het gebied rond Eenigenburg en 't Huys te Nuwendore te bereiken worden de mogelijkheden van een tijdreis driehoek Eenigenburg: Museum Surmerhuizen, de dwangburcht 't Huys te Nuwendore en de Westfriesse Omringdijk onderzocht door Stichting Cultureel Erfgoed Noord-Holland in samenwerking met onze gemeente, Museum Surmerhuizen, Provincie Noord-Holland en de VVV Kop van Noord-Holland.

4.5 Zichtbaarheid en herkenbaarheid

Stimuleren Ruimtelijk kwaliteitsbeleid/ Belvedere/ Culturele planologie

In onze visie dient het erfgoedbeleid onlosmakelijk onderdeel uit te maken van het ruimtelijk kwaliteitsbeleid van de gemeente. Dit kwaliteitsbeleid richt zich op het tot stand brengen van een betekenisvolle fysieke omgeving en heeft betrekking op alle aspecten daarvan: de esthetische en de functionele kwaliteit, de duurzaamheid én de cultuurhistorische betekenis. Uitgangspunt is dat het beleid zó functioneert, dat in een vroeg stadium van de ruimtelijke planvorming geanticipeerd wordt op de mogelijke aanwezigheid van waardevol cultureel erfgoed binnen een plangebied.

Niet alleen die elementen waar het predicaat 'bescherming' aan is opgehangen zijn onzes inziens van cultuurhistorische waarde. Ook de (historische) context waarin de elementen staan, heeft betekenis.

Cultuurhistorische kwaliteiten binnen onze gemeente verschaffen de inwoners een gevoel van eigenheid en herkenbaarheid in hun woonomgeving, *de genius loci*. Cultuurhistorie definieert (mede) de identiteit van de bewoners. De omgeving is in onze optiek niet zomaar een willekeurige verzameling van uitwisselbare elementen, maar heeft zijn eigen specifieke betekenis als gevolg van historie en persoonlijke associaties. Wij zijn dan ook van mening dat het van belang is dat wij voor toekomstige, te ontwikkelen leefomgevingen inspiratie ontleen en vorm geven aan de continue, doorgaande lijnen van de Harenkarspelse geschiedenis. De identiteitvormende potentie van cultuurhistorie sluit logisch aan op ruimtelijke vraagstukken. De creatie van nieuwe iconen kan voeding geven aan de identiteit van de toekomst.

't Huys te Nuwendore is een goed voorbeeld waar de bewoner en de toerist zich kan vereenzelvigen met de geschiedenis van het gebied. De restanten van de dwangburcht vertellen iets over de moord op de vader van Floris V, graaf Willen II, en zijn reactie daarop; het bouwen van de dwangburchten in West-Friesland aan het einde van de 13e eeuw om de Westfriezen voor eens en voor altijd onder de duim te houden. De opgegraven plattegrond vertelt tevens iets over de kasteelbouw in de middeleeuwen. En ook de relatie van de dwangburcht met de Westfriese Omringdijk zegt iets over de ontwikkelingsgeschiedenis van dit gebied.

5 Instrumenten voor het uitvoeren van het erfgoedbeleid

Samenvatting

Op grond van de Monumentenwet moeten gemeenten zorg dragen voor archeologie. Om deze taak naar behoren te doen, dient archeologie te worden verankerd in bestemmingsplannen. Als de bestaande bestemmingsplannen vervangen worden, wordt archeologie daarin opgenomen. Daarvoor is in het kader van deze nota een Beleidskaart Cultuurhistorie gemaakt, die de archeologische onderlegger vormt bij het opstellen van bestemmingsplannen. De cultuurlandschappelijke waarden kunnen ook in het bestemmingsplan verankerd worden.

Voor de overgangperiode waarin bestemmingsplannen nog niet herzien zijn en archeologie dus nog geen onderdeel vormt, worden bouwplannen getoetst aan een monumentenverordening. Met een dergelijke verordening wordt archeologie direct voor het gehele gemeentelijke grondgebied juridisch geregeld.

5.1 Bestemmingsplannen

Voor de bescherming van het erfgoed geldt de Monumentenwet 1988, waarin de aanwijzing en het beheer van bouwkundige en archeologische rijksmonumenten is vastgelegd. Tevens is hierin vastgelegd dat in het proces van ruimtelijke planvorming archeologie moet worden betrokken. Rijk en provincie hebben verschillende instrumenten ingezet om de bescherming van cultuurhistorische waarden in ruimtelijke plannen te waarborgen.³⁴

Bestemmingsplannen en Erfgoedverordening Harenkarspel 2010

Op grond van de Monumentenwet moeten gemeenten zorg dragen voor archeologie. Om deze taak naar behoren te doen, dient archeologie te worden verankerd in bestemmingsplannen. Voor de overgangperiode waarin bestemmingsplannen nog niet herzien zijn en archeologie dus nog geen onderdeel vormt, worden bouwplannen getoetst aan een erfgoedverordening. Met een dergelijke verordening wordt archeologie direct voor het gehele gemeentelijke grondgebied juridisch geregeld.

Als de bestaande bestemmingsplannen vervangen worden, wordt archeologie daarin opgenomen. In de toelichting staat het gemeentelijk archeologiebeleid beschreven en op de ten behoeve van het plan uitgevoerde inventarisatie van archeologische waarden binnen het bestemmingsplangebied.³⁵ Daarnaast wordt hier de onderbouwing gegeven voor de dubbelbestemming "archeologisch waardevol gebied" en wordt gewezen op de eventuele consequenties van het verlenen van een vergunning of ontheffing. De verschillende categorieën op de Beleidskaart Cultuurhistorie worden als dubbelbestemmingen opgenomen op de plankaarten van nieuwe bestemmingsplannen. De categorieën worden in de toelichting en de planregels beschreven.

³⁴ Zie bijlagen 3 en 4.

³⁵ Zie daarvoor de bijlage "Toelichting op de Beleidskaart Archeologie".

Cultuurlandschap in het bestemmingsplan

Archeologische en cultuurlandschappelijke waardevolle terreinen die geen wettelijke bescherming genieten in gevolge de Monumentenwet 1988 of een monumentenverordening, zijn voor hun bescherming grotendeels afhankelijk van de mogelijkheden die het bestemmingsplan biedt, oftewel planologische bescherming. Cultuurlandschap is een aspect van de cultuurhistorie dat pas vrij recent onder de aandacht is gekomen van gemeenten. Het gaat om zaken die de mens in het verleden in het landschap creëerde en die het karakter van een bepaald gebied bepalen. In deze nota worden de cultuurlandschappelijke waarden zoveel mogelijk volgens dezelfde richtlijnen als de archeologische waarden behandeld. Dit houdt in dat bij het opstellen van ruimtelijke plannen ook de cultuurlandschappelijke waarden worden mee gewogen. Als basis hiervoor dient het Beleidskader Landschap en Cultuurhistorie van de Provincie Noord-Holland.³⁶

Voor onze gemeente gaat het bijvoorbeeld om de Westfriese Omringdijk die als een markering van de eeuwige strijd tegen het water om de regio ligt. Maar ook de onzichtbare kreekkrug die al in de prehistorie bewoond werd en die door een groot deel van de gemeente loopt, heeft de gemeente doen ontwikkelen tot die van vandaag. Maar ook de verkavelingspatronen, de droogmakerijen rond Waarland, molens en stolpen zijn belangrijke cultuurlandschappelijke elementen voor onze gemeente.

De cultuurlandschappelijke waarden kunnen in het bestemmingsplan verankerd worden. Op plaatsen waar (naast de archeologische waarden) cultuurlandschappelijke waarden een belangrijke plaats in het landschap innemen, wordt dan een dubbelbestemming cultuurhistorisch waardevol gebied opgenomen. Bij ruimtelijke plannen van een bepaalde omvang dient dan ook rekening gehouden te worden met de archeologische en de cultuurlandschappelijke waarden. Dit houdt dan in dat in het geval van nieuwe ontwikkelingen niet slechts een archeologisch onderzoek uitgevoerd moet worden, maar een breder cultuurhistorisch onderzoek. Dit breder onderzoek zou een cultuurhistorische effectrapportage kunnen zijn (CHER). Een CHER is tot op zekere hoogte vergelijkbaar met de milieueffectrapportage. De CHER geeft vooruitlopend op het vast te stellen bestemmingsplan inzicht in de effecten van de nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen op de bestaande cultuurhistorische waarden. De CHER gaat daarbij in op macro-effecten als gevolg van de voorgenomen ontwikkeling. Tot die effecten rekenen wij bijvoorbeeld de voor- en nadelen van de nieuwe ontwikkelingen voor het gebruik van de ruimte en de aantrekkelijkheid en leefbaarheid van een gebied. Een CHER kan ook voor een maatschappelijke kosten- en batenanalyse van nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen bevatten.

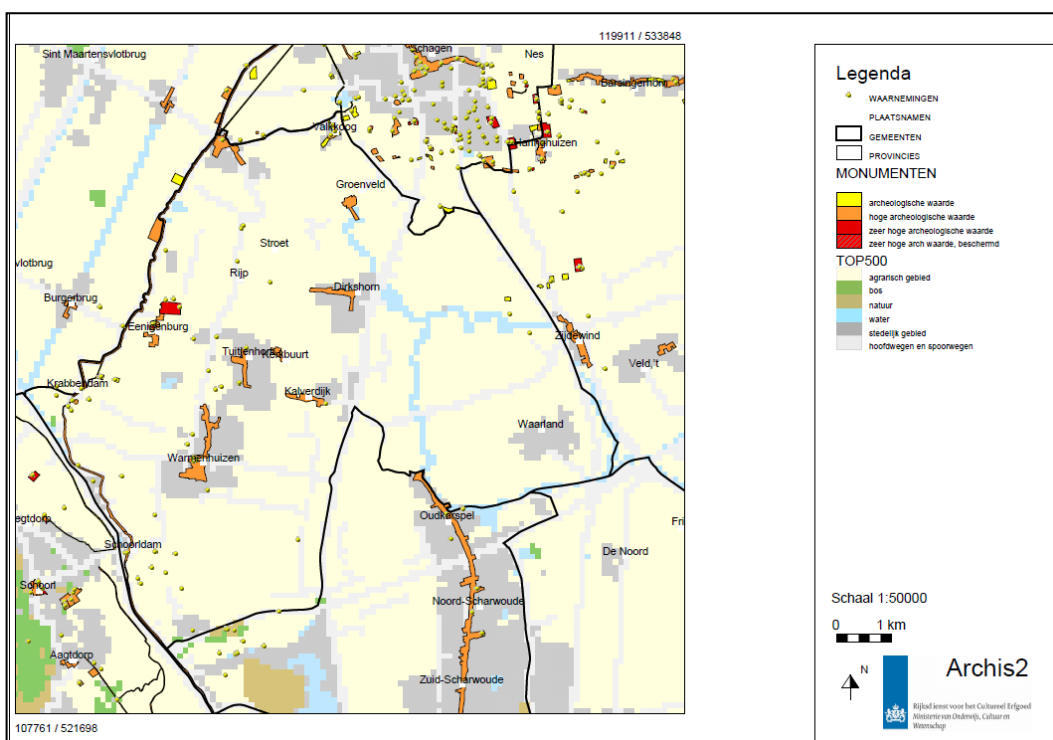
³⁶ Voor dit onderdeel van de cultuurhistorie ligt het voor de hand dat de gemeente zich op het provinciale beleid, neergelegd in de Beleidsnota Landschap en Cultuurhistorie oriënteert. Naar aanleiding van de herziening van deze nota zal ook de Cultuurhistorische Waardenkaart worden herzien. Beleidsnota Landschap en Cultuurhistorie, beleidsregels voor ontwikkelen met ruimtelijke kwaliteit, provincie Noord-Holland, februari 2010.

5.2 Beleidskaart Cultuurhistorie Harenkarspel

De Monumentenwet vraagt van gemeenten in de voorbereidingsfase van een nieuw bestemmingsplan inventariserend archeologisch onderzoek uit te voeren (artikel 38a, eerste lid). Een dergelijk onderzoek is in het kader van deze nota voor de gehele gemeente uitgevoerd. Op basis daarvan is een Beleidskaart Cultuurhistorie gemaakt, die de archeologische onderlegger vormt bij het opstellen van bestemmingsplannen.

De verwachtingen ten aanzien van bewoningsresten of andere archeologische sporen worden gebaseerd op de aard van het landschap, oude kaarten, maar ook op de resultaten van archeologisch onderzoek in de omgeving of op vergelijkbare plaatsen.

Het Archeologisch Informatiesysteem is een verzameling data, waaronder bodemkundige kaarten, oude kaarten, maar ook een waarnemingenlijst. Die lijst is waardevol, omdat op de lijst vondsten en sporen (meestal grondverkleuringen, maar ook waterputten en andere structuren) staan die verzameld zijn door individuen, amateur-archeologen en archeologen. Iedereen die een vondst vindt waarvan hij of zij aanneemt dat het om een archeologische vondst gaat, dient dat te melden bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed of eventueel bij het provinciaal (of gemeentelijk) depot. Die meldingen zijn belangrijk omdat ze wat kunnen zeggen over een eventueel aanwezige vindplaats in de bodem. Als ergens bijvoorbeeld een concentratie potscherven uit de Romeinse tijd wordt gevonden, is de kans aanzienlijk dat er sprake is van overblijfselen van bewoning uit die periode in de bodem.

De archeologische monumentenkaart Bron: Archis

Bij de totstandkoming van de Beleidskaart Cultuurhistorie is rekening gehouden met het feit dat niet voor iedere ruimtelijke ontwikkeling een archeologisch onderzoek verplicht kan worden gesteld. Het belasten van iedere kleine ruimtelijke ontwikkeling met archeologisch onderzoek zal vooral als last worden ervaren wat ten koste zal gaan van het maatschappelijk draagvlak. De gemeente heeft daarom voor alle archeologiegebieden een specifieke ondergrens voor archeologisch onderzoek op de beleidskaart aangegeven, in het ene gebied moet al bij kleine plangebieden rekening worden gehouden met archeologie en in andere pas bij heel grote plangebieden.

Aangezien de Beleidskaart Cultuurhistorie hét basisinstrument vormt voor het gemeentelijk archeologiebeleid, zal de gemeente de nota en de kaart daarop actualiseren indien daartoe op grond van archeologisch onderzoek of wetwijzigingen aanleiding bestaat, maar in ieder geval ongeveer elke vier of vijf jaar.

Gebieden waar geen archeologie (meer) wordt verwacht, worden niet op de bestemmingsplankaart aangeduid. Voor het overige gebied van het bestemmingsplan wordt de Beleidskaart Cultuurhistorie als onderlegger voor de plankaart gebruikt. Het kan zijn dat na de actualisering van het cultuurhistorische beleid en de kaart, gebieden door voortschrijdend inzicht (meestal door onderzoek) als archeologievrij op de kaart en dus in de bestemmingsplannen worden opgenomen.

Daarnaast worden archeologische voorschriften ten aanzien van de afgifte van bouw- en aanlegvergunningen in het bestemmingsplan opgenomen.

5.3 Archeologische en cultuurlandschappelijke waarden beschermen

In het afgelopen decennium heeft de archeologie in het kader van het verdrag van Malta steeds meer aandacht gekregen op zowel rijks-, provinciaal als gemeentelijk niveau. Dat heeft ertoe geleid dat ook belangrijke archeologische vindplaatsen een bescherming hebben gekregen, voornamelijk op rijks- of provinciaal niveau. Deze resten worden beschermd door ze een plaats te geven in bestemmingsplannen.

Bescherming van het bodemarchief volgens de wet:

1.1 Bij processen die plaatsvinden in het kader van de ruimtelijke ordening worden conform de wetgeving van het Rijk de archeologische belangen volwaardig meegewogen om behoud in de bodem na te streven.

1.2 Op de Beleidskaart Cultuurhistorie wordt per archeologisch waardevol gebied in de gemeente een regime aangegeven, dat vaststelt bij welke planomvang rekening gehouden moet worden met archeologische waarden en welke eisen daaraan worden gesteld. De archeologische beleidskaart wordt vertaald in de nieuwe bestemmingsplannen en gehanteerd bij de vergunningverlening.

1.3 Voor de archeologisch waardevolle gebieden wordt in de planregels van nieuwe bestemmingsplannen opgenomen dat bij reguliere bouw- en aanlegvergunningen archeologische voorschriften kunnen worden verbonden.

1.4 Initiatiefnemers van ruimtelijke plannen en bouwplannen met bodemversturende activiteiten (verstoorders) dienen, conform het veroorzakersprincipe, de kosten voor archeologisch (voor)onderzoek te dragen. Als de kosten excessief zijn is de gemeente

medeverantwoordelijk voor de kosten. Kosten voor archeologisch onderzoek ten gevolge van bodemverstorende projecten, waarbij de gemeente initiatiefnemer is, komen ten laste van betreffende projectbegroting.

1.5 De kwaliteit van archeologisch onderzoek, dat wordt uitbesteed aan vergunningshoudende bedrijven, wordt gewaarborgd door de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie.

Archeologische monumenten

Provincies, het rijk en gemeenten kunnen terreinen of landschapselementen als archeologisch monument aanwijzen. De gemeente Harenkarspel heeft nog geen archeologische monumenten. Door een vindplaats tot monument te verklaren is deze beschermd, alleen het huidige gebruik mag voortgezet worden. Voor ingrepen in terreinen met een gemeentelijk monument moet vergunning worden afgegeven door het college. Voor archeologische monumenten aangewezen door Rijk, Provincie of de gemeente, geldt dat bij de vaststelling van een nieuw bestemmingsplan geen regeling hoeft te worden opgenomen die voorziet in de bescherming van deze monumenten. Deze bescherming is immers al geregeld door, respectievelijk, de Monumentenwet, de provinciale of de gemeentelijke monumentenverordening. Wel is het raadzaam om deze terreinen aan te geven op de bestemmingsplankaart.

AMK-terreinen³⁷

Vanaf 1994 zijn door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en de provincies twaalf provinciale Archeologische Monumenten Kaarten (AMK's) vervaardigd, die samen een landelijk beeld geven. De AMK's geven per provincie een overzicht van alle bekende behoudswaardige archeologische terreinen. De kaart is bedoeld als een instrument voor het beheer en de bescherming van archeologische informatie die in de bodem bewaard is gebleven. Bij planologische beslissingen, zoals saneringen en aanleg van woonwijken, kan met behulp van de kaart rekening worden gehouden met archeologische waarden. In de gemeente Harenkarspel zijn op de AMK tientallen terreinen aangegeven die archeologisch van 'zeer hoge waarde', 'hoge waarde' of 'van waarde' zijn. Het zijn met name huisterpen. Deze waarden zijn overgenomen op de Beleidskaart Cultuurhistorie van Harenkarspel, waardoor de AMK vervalt.

Behoud en beheer van waardevolle vindplaatsen in de bodem

Archeologische monumenten verdienen bescherming. In de archeologie geldt het basisprincipe van behoud van archeologische waarden door omstandigheden te creëren die het (verdere) verval van die waardevolle vindplaatsen tegengaan. Afhankelijk van de situatie kan fysiek behoud door de gemeente onder meer worden gerealiseerd door een archeologisch waardevol terrein:

1. buiten ruimtelijke ontwikkelingen te houden;
2. aan te wijzen als archeologisch monument;
3. in te passen in de inrichting van het plangebied;

³⁷ De AMK-terreinen van de gemeente staan in de bijlage van de Beleidsnota Cultuurhistorie.

4. op archeologievriendelijke wijze te bebouwen;
5. met een grondlaag te bedekken;
6. of bij wijzigingen van het grondwaterpeil rekening te houden met het terrein.

In al deze gevallen kan het ook gaan om gedeelten van het terrein. In geval van de mogelijkheden 3 t/m 5 zal de gemeente zich door een deskundige archeoloog laten adviseren om tot een weloverwogen besluitvorming te komen, zodat behoud *in situ* zoveel mogelijk is gegarandeerd.

Beschermd landschapsgezicht

Binnen de Natuurbeschermingswet bestaat de mogelijkheid een Beschermd Landschapsgezicht aan te wijzen. Het Beschermd Landschapsgezicht is vergelijkbaar met het beschermde stads- en dorpsgezicht, maar is tot op heden nog vrijwel nergens toegepast. In de definitie van de natuurbeschermingswet is een landschapsgezicht een stelsel van onbebouwde terreinen of van bebouwde en onbebouwde terreinen dat vanwege zijn structuren, patronen of elementen dan wel anderszins vanwege zijn unieke verschijningsvorm, historisch-landschappelijk van algemeen belang is. Gedeputeerde Staten zijn bevoegd deze landschapsgezichten als zodanig aan te duiden in het bestemmingsplan. Waardevolle ontwikkelingsstructuren zoals de Voorpolder en de polder Valkkoog in Harenkarspel zouden bijvoorbeeld een dergelijke bescherming kunnen krijgen.

5.4 Gebouwde monumenten

Op grond van de Monumentenwet 1988 heeft de gemeente de primaire taak bij de bescherming en instandhouding van rijksmonumenten. De Gemeente dient de eigenaren van rijksmonumenten voorlichting te geven, vergunningsaanvragen te behandelen en hen te ondersteunen bij restauratie en onderhoud van hun monument. Door deze taak heeft de gemeente de mogelijkheid eigenaren te stimuleren om hun monumentale bezit te restaureren of goed te onderhouden. De gemeente dient restauraties te begeleiden en daardoor de kwaliteit te bewaken.

Voor rijkssubsidie dient een aanvraag te worden ingediend bij het Rijk. De gemeente is het aanspreekpunt voor de monumenteigenaar. Op 16 januari 2006 is de BRIM-regeling in werking getreden. Deze instandhoudingsregeling vervangt de BRRM en de BROM. Jaarlijks kunnen vanaf 1 april tot 1 september subsidieaanvragen bij het rijk worden ingediend. Sinds 2006 zijn de diverse categorieën in de nieuwe regeling ingestroomd. In 2009 en 2010 en 2011 stroomt de laatste categorie in; de kerken.

Eigenaren van woonhuizen en woonboerderijen vallen niet onder deze regeling maar kunnen in bepaalde gevallen gebruik maken van een fiscale regeling via het Nationaal Restauratie Fonds.

De Monumentencommissie van de stichting Welstandszorg adviseert het gemeentebestuur bij de beoordeling van (ver)bouwplannen aan monumenten en over de daarmee samenhangende vergunningverlening. Daarnaast bestaat nog de mogelijkheid bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) advies in te winnen over de (ver)bouwplannen van bepaalde categorieën monumenten. De adviesplicht van de RCE is beperkt tot aanvragen waar het gedeeltelijke of gehele afbraak, reconstructie of een nieuwe bestemming/functie

betreft. Voor de overige aanvragen heeft de Monumentencommissie een belangrijke taak te vervullen. Ons college neemt het uiteindelijke besluit, de gemeente is de vergunningverlenende instantie.

Het is zaak de invulling van de wettelijke taak opnieuw te formuleren, mede gezien het nieuwe rijksbeleid op het gebied van monumentenzorg en archeologie.

Nog meer dan in het verleden komt de nadruk te liggen op de éénloketfunctie en de taak van de lokale overheid bij instandhouding, beheer, kwaliteitsbewaking en integratie van waardevolle objecten en structuren in ruimtelijk beleid.

Structuurvisie

In het kader van de nieuwe Wro die op 1 juli 2008 in werking is getreden heeft de gemeenteraad de plicht een structuurvisie vast te stellen waarin zij haar ruimtelijke beleidsambities vastlegt. In de structuurvisie Harenkarspel is ook nadrukkelijk de relatie met cultuurhistorie vastgelegd. Bij het opstellen van bestemmingsplannen kan de inventarisatie uit de structuurvisie worden meegenomen.

Het beeldkwaliteitsplan

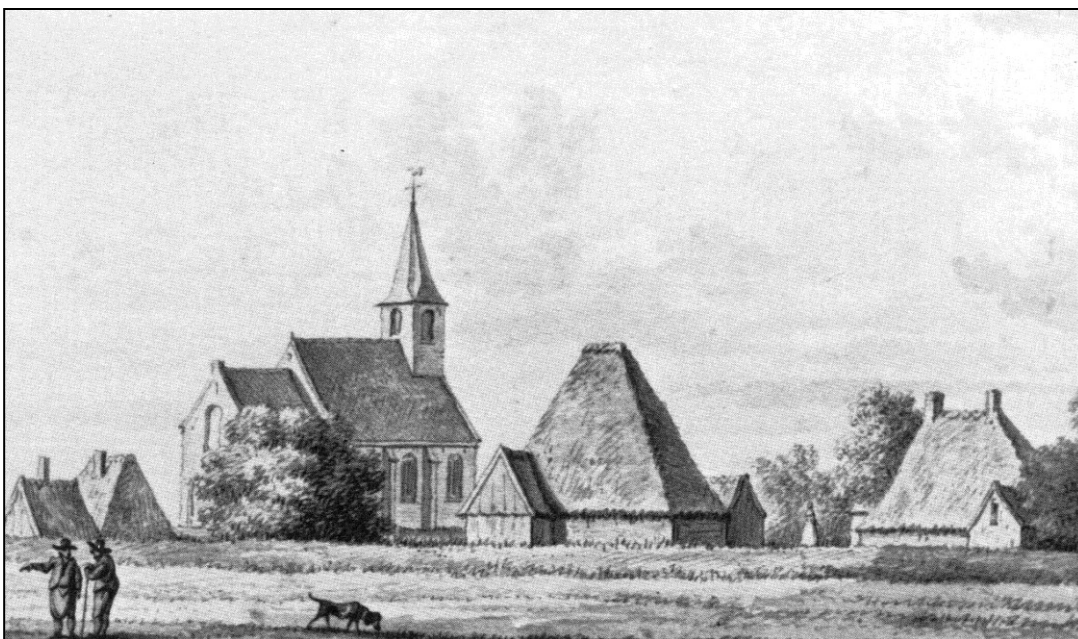
Onderzoek naar cultuurlandschappelijke elementen en historische groenstructuren kunnen worden uitgevoerd in het kader van een beeldkwaliteitsplan bij nieuwe ontwikkelingen. Het beeldkwaliteitsplan is een instrument dat wordt gebruikt om de beeldkwaliteit in landschappelijke of stedelijke waardevolle gebieden te behouden en te versterken. Met de nieuwe beleidsnota landschap en cultuurhistorie is de verplichting tot het maken van beeldkwaliteitsplannen, zoals die werd geëist in het streekplan, komen te vervallen. Wel moet bij het opstellen van ruimtelijke plannen dezelfde verantwoording worden afgelegd als voorheen met de beeldkwaliteitsplannen.

In het beeldkwaliteitsplan worden randvoorwaarden en ontwerprichtlijnen voor de inrichting van de publieke ruimte geformuleerd evenals uitspraken over de gewenste 'beeldwaarde' van de bebouwing in relatie tot de publieke ruimte. Het beeldkwaliteitsplan kan gemeentedeekkend worden opgesteld of gericht ingaan op een voor de gemeente cruciaal thema of deelgebied. Het beeldkwaliteitsplan is mede bepalend voor de ruimtelijke mogelijkheden en geeft het welstandsbeleid richtlijnen. Vanzelfsprekend kunnen ook projecten worden opgezet waarin in het huidige landschap cultuurlandschappelijke en historische groenstructuren worden versterkt, mogelijk in het kader van recreatie en toerisme.

Door middel van de Regeling Kleine Landschapselementen van Landschap Noord-Holland is het ook mogelijk particulieren te stimuleren zelf mee te werken aan het herstellen van historische elementen en structuren. Eveneens valt in dit kader te denken aan Groene en Blauwe diensten, waarbij particulieren marktconforme vergoedingen krijgen voor het beheer van eigen elementen en structuren die buiten de erfgronden het landschap sieren.

Gemeentelijke dorpsgezichten

Naast een objectgerichte benadering kan de gemeente er zelf voor kiezen om gebieden met speciale kwaliteiten een status van beschermd dorpsgezicht te geven om bij noodzakelijke ruimtelijke ingrepen, de aanwezige historische kwaliteit van de openbare ruimte te bewaken en te bevorderen. Ter handhaving en bescherming stelt de gemeente een conserverend bestemmingsplan vast voor het betreffende gebied. De monumentenwet voorziet in deze mogelijkheid. Beschermd stads- en dorpsgezichten zijn groepen of ensembles van onroerende zaken die van algemeen belang zijn vanwege hun schoonheid, onderlinge ruimtelijke samenhang dan wel hun wetenschappelijke of cultuurhistorische waarde. Voorwaarde is dat er in het cluster één of meer gebouwde monumenten aanwezig zijn. [OPTIE] Eenigenburg kan in aanmerking komen voor de status van gemeentelijk beschermd dorpsgezicht. En de drie terpen, die van zeer hoge waarde zijn, verdienen de status van gemeentelijke archeologische monumenten.

Eenigenburg 1744

Aanwijzen van gemeentelijke gebouwde monumenten

Met de decentralisatie van de monumentenzorgtaken van het rijk naar de gemeenten in 1988 is bij veel gemeenten het besef ontstaan dat ook binnen de gemeentegrenzen veel objecten en structuren het beschermen waard zijn. Vandaar dat veel gemeenten sindsdien een gemeentelijke monumentenlijst hebben opgesteld. Ook onze gemeente heeft in de tachtiger jaren 17 objecten aangewezen als gemeentelijk monument. Omdat onze gemeentelijke monumentenlijst verouderd is en de beschrijvingen niet meer voldoen aan de huidige eisen en omdat er sprake is van een onevenwichtige verdeling van de monumenten (10 van de 17 gemeentelijke monumenten staan in Warmenhuizen) willen wij een nieuwe inventarisatie van alle waardevolle gebouwen om te kijken of onze monumentenlijst moet

worden uitgebreid. De monumentenlijst wordt op de gemeentelijke website actueel gehouden.

De driedeling van aan te wijzen objecten, structuren of archeologische monumenten mag duidelijk zijn; het rijk beschermd objecten van rijksniveau, de provincie die van provinciaal niveau en de gemeente van plaatselijk niveau. Daarbij staat het de gemeente vrij om bij de toe te passen criteria haar eigen prioriteiten te stellen.

Landelijk worden min of meer uniform de volgende criteria gehanteerd:

- Architectuurhistorische waarde
- Cultuurhistorische waarde
- Stedenbouwkundige waarde
- Gaafheid / oorspronkelijkheid
- Zeldzaamheidswaarde

Wij onderschrijven het gebruik van bovenstaande criteria voor beoordeling van de monumentwaardigheid van panden. Voor de selectie van panden leggen wij binnen onze gemeente nadruk op het versterken en beleefbaar maken van specifieke ontwikkelingsgeschiedenis van onze gemeente; de koolteelt. Daarbij kan worden gedacht aan koolboeten, stolpboerderijen en dergelijke.

Historische verenigingen vervullen bij de aanwijzing van nieuwe monumenten een belangrijke rol. Wij vragen hen dan ook voorstellen te blijven doen voor objecten en structuren die voor plaatsing in aanmerking komen. Nieuw is dat wij voor toekomstige plaatsing van panden een externe (professionele) partij willen inschakelen om de redengevende omschrijvingen te vervaardigen. Uitgebreider architectuurhistorisch onderzoek blijkt noodzakelijk als onderbouwing van een aanwijzing. Voor de definitieve selectie van panden doet de monumentencommissie aan het college een voorstel waarna het college besluit over definitieve plaatsing.

6 Toelichting Archeologische Beleidskaart Harenkarspel

Samenvatting

De beleidskaart is opgesteld als onderlegger voor het opstellen en herzien van bestemmingsplannen. De kwaliteit en omvang van het bodemarchief is er op aangegeven en in welke gebieden grondverstorende activiteiten van een bepaalde omvang vergunningplichtig zijn. De gemeente Harenkarspel kiest ervoor om bij projecten met bodemverstorende activiteiten op terreinen met een hoge archeologische (verwachtings-) waarde het overleggen van een archeologisch rapport verplicht te stellen als het plangebied groter is dan 100 m².

6.1 Inleiding

Verantwoord beheer van het eigen bodemarchief begint met het inzichtelijk maken waar, wanneer en hoe met het bodemarchief rekening dient te worden gehouden. De Wamz bepaalt dat de gemeente in de voorbereidingsfase van een bestemmingsplan een inventarisatie naar (verwachte) archeologische waarden uit laat voeren. In het bestemmingsplan stelt de gemeente vervolgens voorwaarden aan het uitvoeren van bodemverstorende activiteiten voor die gebieden waarvan in de inventarisatie is vastgesteld dat ze (potentieel) archeologisch waardevol zijn.

Verder bepaalt artikel 41a van de Monumentenwet dat projecten kleiner dan 100 m² vrijgesteld zijn van de verplichting een archeologisch rapport te overleggen. De gemeenteraad kan een hiervan afwijkende oppervlakte vaststellen. Het college van de gemeente Harenkarspel kiest niet voor een afwijkende oppervlakte, maar wel voor een nadere specificatie door het aanbrengen van een maximale diepte.

Om de kwaliteit en omvang van het bodemarchief inzichtelijk te maken en de archeologische belangenafweging in het ruimtelijk ordeningsproces zo werkbaar mogelijk te houden heeft de gemeente een Archeologische Beleidskaart Harenkarspel opgesteld. Met deze kaart geeft het gemeentebestuur aan in welke gebieden grondverstorende activiteiten van een bepaalde omvang vergunningplichtig zijn. De beleidskaart is als onderlegger voor het opstellen en herzien van bestemmingsplannen opgesteld. Zij dient tevens als onderlegger voor de besluitvorming inzake de vergunningverlening. Op 1 oktober 2010 is de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht in werking getreden en is de omgevingsvergunning geïntroduceerd.

In praktisch opzicht vraagt de herziene Monumentenwet 1988 van gemeenten in de voorbereidingsfase van een nieuw bestemmingsplan inventariserend archeologisch onderzoek te laten uitvoeren en aan te geven welke conclusies de gemeente daaraan verbindt (artikel 38a, eerste lid). Een dergelijk onderzoek is in het kader van deze nota uitgevoerd. Op basis daarvan is een voor de gemeente vlakdekkende Beleidskaart

Cultuurhistorie gemaakt, die de archeologische onderlegger vormt bij het opstellen van bestemmingsplannen.

6.2 Totstandkoming

Bij de totstandkoming van de Beleidskaart Cultuurhistorie is rekening gehouden met het feit dat niet voor iedere ruimtelijke ontwikkeling een archeologisch onderzoek verplicht kan worden gesteld. Het belasten van iedere kleine ruimtelijke ontwikkeling met archeologisch onderzoek zal vooral als last worden ervaren wat ten koste zal gaan van het maatschappelijk draagvlak. De gemeente heeft daarom voor alle archeologiegebieden een ondergrens voor archeologisch onderzoek op de beleidskaart aangegeven. De gebieden komen niet overeen met de bestemmingsgebieden, want de archeologiegebieden zijn bepaald aan de hand van archeologische gegevens en oude kaarten. Voor de gebieden gelden verschillende regels; soms moet al bij kleine plangebieden rekening worden gehouden met archeologie en soms pas bij heel grote plangebieden.

Bij de vaststelling van ontheffingsgrenzen is getracht een verantwoorde balans te vinden tussen enerzijds de belangen van de archeologische monumentenzorg en anderzijds de maatschappelijke en organisatorische uitvoerbaarheid van archeologisch onderzoek. Aangezien de archeologische beleidskaart hét basisinstrument vormt voor het gemeentelijk archeologiebeleid, zal de gemeente deze kaart en de toelichting daarop actualiseren indien daartoe op grond van archeologisch onderzoek aanleiding bestaat.

6.3 Gebruik

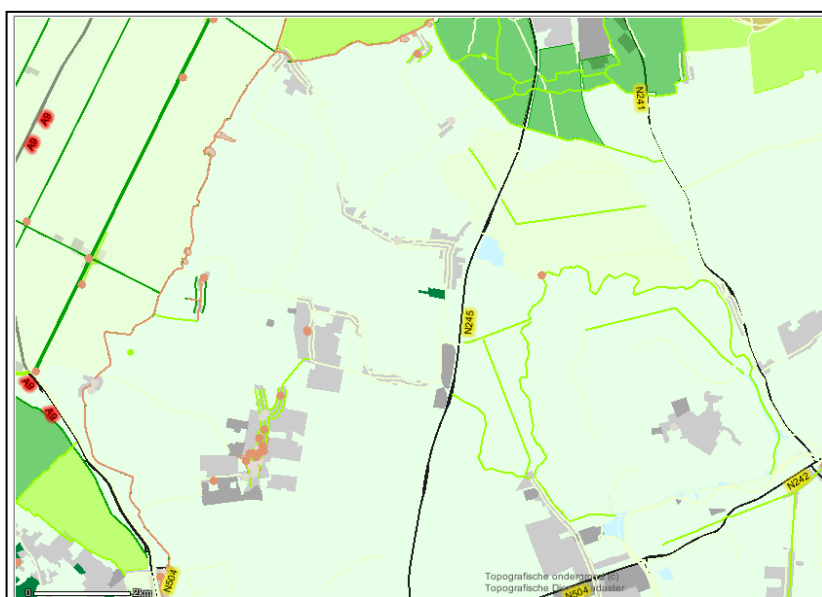
Alle cultuurhistorische elementen van de gemeente Harenkarspel zijn hieronder beschreven en gewaardeerd. De codes van archeologische en cultuurlandschappelijke waarden komen overeen met de codes op de Beleidskaart Cultuurhistorie. In de gemeente doet zich de situatie voor dat in een aantal gevallen de archeologische waarden onlosmakelijk verbonden zijn met de cultuurlandschappelijke elementen en structuren. De samenhang tussen beide wordt duidelijk in de codering die de archeologische waarden en de cultuurlandschappelijke elementen en structuren hebben gekregen: indien een terrein zowel in archeologisch als ook cultuurlandschappelijk opzicht van belang is dan wordt dit terrein in beide lijsten genoemd en komen de nummers met elkaar overeen.

6.4 Beschrijving en waardering van archeologiegebieden

A. Historische dorpskernen (HKRS01 t/m HKRS12) (en 16^e/17^e-eeuwse linten)

Beschrijving

Onze gemeente heeft dertien historische dorpskernen (Tuitjenhorn, Warmenhuizen, Krabbendam, Eenigenburg, Sint Maarten, Valkkoog, 't Rijpje, Stroet, Groenveld, Haringcarspel/Kerkbuurt, Schoorldam, Dirkshorn en Kalverdijk) waarvan er negen op de Cultuurhistorische Waardenkaart van Noord-Holland staan aangegeven als terrein met een hoge archeologische waarde (Krabbendam, 't Rijpje, Schoorldam en Stroet ontbreken op die kaart).

Uitsnede uit de Cultuurhistorische Waardenkaart (CHW provincie Noord-Holland)

De begrenzingen van deze historische kernen is bepaald op grond van de historische kaart uit 1849-1859, schaal 1:25.000. De archeologische waarde van historische kernen bestaat uit de reeds aangetroffen of te verwachten aanwezigheid, boven of onder de grond, van bouwhistorische resten en archeologische sporen en voorwerpen. Samen bevatten zij een veelheid aan historische informatie over ouderdom en ruimtelijke ontwikkeling van de kern. Ten behoeve van deze nota zijn de grenzen vergeleken met oude kaarten uit 1680 (Kaart van de Uitwaterende Sluizen van het Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier) en 1811-1832 (Kadastrale Minuutplannen).

Archeologische waarnemingen en opgravingen binnen deze kernen in Noord-Holland hebben aangetoond dat deze terreinen vrijwel overal belangrijke archeologische waarden bevatten, behalve daar waar de bodem in de 20e eeuw is verstoord. Deze waarden leveren informatie

over de ruimtelijke ontwikkeling van dorpskernen in het verleden, over het dagelijks leven van de bewoners en hun werkzaamheden en over de ontwikkeling van individuele gebouwen.

De te verwachten archeologische waarden bevinden zich vaak binnen enkele decimeters onder de oppervlakte. In de kernen kunnen afvalkuilen, waterputten en beerputten worden gevonden. De vullingen hiervan bieden vaak een schat aan informatie. Verder kunnen op deze terreinen nog bijvoorbeeld gebruiksvoorwerpen en gereedschappen worden aangetroffen.

Een deel van de terpen is uitgegroeid tot huidige dorpen, zoals Valkkoog, Sint Maarten, 't Rijpje, Stroet en Warmerhuizen die (gedeeltelijk) op terpen zijn gebouwd. De destijds onbebouwde terpen tussen Sint Maarten en Warmerhuizen zijn verwijderd bij de ruilverkaveling. De terpen dateren voor een deel van voor de aanleg van de dijken. De oudere terpen zijn op het veen aangelegd, de jongere op de middeleeuwse pikklei.

HKRS01 Tuitjenhorn

Tuitjenhorn komt vanaf de 13de eeuw in de geschreven bronnen voor. Het is gelegen op de bewoningsas tussen Warmerhuizen en Sint Maarten, op een relatief hooggelegen vlakte van getij-afzettingen. De in ARCHIS opgenomen vondsten uit de omgeving van Tuitjenhorn dateren voornamelijk (of mogelijk uitsluitend) uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd. In de omgeving van Tuitjenhorn is ook Merovingisch en Karolingisch aardewerk aangetroffen³⁸. Dit vroegmiddeleeuwse aardewerk is vooral ten westen van Tuitjenhorn aangetroffen³⁹, mogelijk is er sprake van een verschoven bewoningsas.

HKRS02 Warmerhuizen

Warmerhuizen was al in de Karolingische tijd bewoond. In latere tijd, waarschijnlijk vanaf de late 10de of 11de eeuw zijn terpen opgeworpen. De bewoningsas is volgens de reconstructiekaart van Kuiper en Nobel (1983) naar het oosten opgeschoven. De verlaten bewoningsas is niet op de cultuurhistorische waardenkaart opgenomen. Mogelijk zijn de bijbehorende terpen en huisplaatsen bij de ruilverkaveling aangetast of vernietigd.

HKRS03 Krabbendam

Dijkdorp aan de Rekerdam en de Westfriese omringdijk. De Rekerdam is van 1264. Het dorp had een haven, sporen hiervan zijn bij de herverkavelingen aan het licht gekomen. Krabbendam is waarschijnlijk van laatmiddeleeuwse oorsprong. Aan het einde van het kerkpad bevindt zich een terp van onbekende ouderdom.

HKRS04 Eenigenburg

Dit is een lineaire en komvormige structuur uit de Late Middeleeuwen met een hoge waarde (118829/494221). Gaaf bewaard gebleven landelijke nederzetting met lineaire- en komvormige structuur met vaarsloot en gespreide, landelijke bebouwing, merendeels uit

³⁸ Niet aangemeld in ARCHIS, maar wel bekend bij de AWN in Schagen

³⁹ Wagemans 2007 p. 11

omstreeks 1900, maar een laat-middeleeuwse oorsprong, waarvan enkele objecten beschermd zijn. Eenigenburg bestaat uit een aantal terpen. De terp 'de Wierde' is een beschermd archeologisch monument. Mogelijk bevat de terp resten van een middeleeuwse kapel en van bewoningssporen uit de Romeinse tijd. De terp 'De Stoit' is afgegraven, maar is mogelijk gedeeltelijk opgenomen in de Westfriese Omringdijk.

HKRS05 Sint Maarten

Sint Maarten ligt aan de Westfriese Omringdijk. Naast de Omringdijk heeft het dorp volgens de archeologische monumentenkaart nog 4 terreinen van hoge archeologische waarde. Monumentnummer 1737 (zie bijlage bij deze nota) is een terrein van de vroegste (tufstenen) kerk in het gebied. Deze lag op een terpje. Hierin worden begravingen en mogelijk ook resten van de voorganger van de tufstenen kerk verwacht. Monumentnummer 13204 is een huisterp. Op het terrein bevinden zich een verhoogde woonplaats uit de Late Middeleeuwen en een vlaknederzetting uit de Vroege Middeleeuwen. Terrein 13205. In het terrein bevinden zich sporen uit de Vroege Middeleeuwen en mogelijk ook uit de Romeinse tijd (F. Diederik 1997 en 1998).

Verschillende terpen. De kerkterp, mogelijk een tweede terp direct ten zuiden ervan.

Opgaving in 1960. Bewoning vanaf 9de/10de eeuw tot heden.

Sint Maarten lag tot de bedijking van de Zijpe in de 16de eeuw aan zee.

De historische kern van Sint Maarten is een terrein van hoge archeologische waarde.

Twee wielen liggen aan de zuidoostzijde van het dorp.

HKRS06 Valkkoog

Het dorp Valkkoog bestaat uit lintbebouwing. Vrijwel het gehele bebouwde deel ten noorden van de Valkkogerweg is op de archeologische monumentenkaart (AMK) aangewezen als terrein met archeologische waarde.⁴⁰ Een deel ervan is archeologisch hoog gewaardeerd. De lagere verwachting is ingegeven door de verwachting dat deze terreinen aangetast zijn. De plaats Valkkoog ligt op een aan elkaar gegroeide rij van 4 huisterpen. De terpen zijn nu nog goed herkenbaar in het landschap. De ouderdom van de afzonderlijke terpen is niet bekend. Het oudste aangetroffen materiaal dateert uit de Vroege Middeleeuwen, meer specifiek de 8ste/9de eeuw. Bij de uitgevoerde onderzoeken kon een hogere ouderdom van de terpen niet worden uitgesloten. De terpen zijn vermoedelijk aangelegd op een oud geulsysteem dat door veen overdekt is geraakt, maar dat door de ontginningen en de daarmee gepaard gaande inklinking van het veen weer een relatief hooggelegen strook in het landschap werd.⁴¹ Op één van de terpen staat een 16de eeuwse kerk. Vermoedelijk heeft de kerk op deze locatie ook een voorganger gehad. Aan de noordzijde van de kerk ligt het bijbehorende kerkhof. Valkkoog kan vanaf de 8ste/9de eeuw continue bewoond zijn geweest.

Valkkoog ligt aan de Valkkogerdijk, een dijk die ouder is dan de Westfriese Omringdijk (ca. 1248). Ook de drie wielen achter de dijk geven een zeer karakteristiek en kenbaar beeld van de geschiedenis.

⁴⁰ Zie de bijlage bij deze nota.

⁴¹ Vaars 2004.

Bij in 2004 uitgevoerd booronderzoek en een archeologische waarneming in 2003 werd geconstateerd dat vanaf ca. 30 cm onder het maaiveld (direct onder de bouwvoor) terplagen kunnen worden aangetroffen.⁴²

HKRS07 't Rijpje

Lintbebouwing met open karakter. Op de terp munnikenwerf heeft mogelijk een klooster gestaan

HKRS08 Stroet

Lintbebouwing met open karakter.

HKRS09 Groenveld

Lintbebouwing

HKRS10 Haringcarspel/Kerkbuurt

Kerkbuurt heette vroeger Haringcarspel en is net als Warmenhuizen, Tuitjenhorn en St. Maarten gesitueerd op een natuurlijk hoger gelegen grond en wordt door Kuiper en Nobel ook gerekend tot de bewoningsas tussen Warmenhuizen en St. Maarten.⁴³ Volgens dezelfde auteurs bevindt de dorpskern zich nog steeds op een terp.⁴⁴ Ondanks de herverkavelingen moet rekening gehouden worden met de aanwezigheid van bewoningssporen die ongeroerd zijn gebleven.

HKRS11 Dirkshorn

Dit is een lineaire nederzetting langs de dijk uit de Late Middeleeuwen met een archeologische waarde (108245/504804).

HKRS12 Kalverdijk

Lintbebouwing

HRKS 121

A Historische dorpskernen

Historische dorpskern Krabbendam, hoort onder de historische dorpskernen

HRKS 123

A Historische dorpskernen

Historische Dorpskern Schoorldam, hoort onder de historische dorpskernen

⁴² Vaars, J. P. L. 2004 Archeologisch booronderzoek Valkkoogerweg 10-12, Valkkoog, gemeente Harenkarspel. Hollandia-reeks 58 en Van den Berg 2004 Harenkarspel-Valkkoog, Valkkoogerweg 33 in Holland, Archeologische Kroniek.

⁴³ Kuiper & Nobel 1983, 29 ff.

⁴⁴ Kuiper & Nobel 1983, afb. 1, 2 en 3.

HKRS137 Schoorldam

Schoorldam ligt op buitendijks land buiten de West-Friese Omringdijk.

Archeologische waarde: WR A-1

De historische kernen hebben een hoge archeologische waarde, met name de kernen die gebouwd zijn op terpen. De archeologische resten kunnen dicht onder het maaiveld liggen. Bij grondroerende werkzaamheden in plannen met een oppervlakte van 50 m² of groter dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische waarden.

De terpen worden hieronder beschreven en hebben een apart regime, bij alle bodemroering moet rekening worden gehouden met archeologie.

B. Kerkterreinen met kerk en kerkhof (HKRS13 t/m HKRS19)**Beschrijving**

In onze gemeente bevinden zich zeven kerkterreinen. In de ondergrond zijn fundamenteën te verwachten van oudere voorlopers van de kerkgebouwen, menselijke resten en sporen van grafrituelen. Niet alleen zijn bakstenen en tufstenen funderingen te verwachten, maar ook resten en sporen van de daaraan voorafgaande fase van houtbouw.

Archeologische waarde: WR A-1

Bij alle niet reguliere grondroerende werkzaamheden⁴⁵ in de bodem van de kerkterreinen moet rekening gehouden worden met de aanwezigheid van archeologische waarden, ook bij grondroerende werkzaamheden tijdens restauratiewerk.

C. Dwangburcht 't Huys te Nuwendore (HKRS20)*Ruïne van hoge waarde uit de Volle Middeleeuwen bij Krabbendam*

In de Volle Middeleeuwen zijn in West-Friesland een aantal kastelen in de nabijheid van de Westfriese Omringdijk gebouwd. De Hollandse graven probeerden met behulp van de dwangburchten de West-Friezen onder de duim te houden. Van het 't Huys te Nuwendore zijn alleen nog de grondvesten herkenbaar. De ruimtelijke en strategische samenhang met de Westfriese Omringdijk is zeer duidelijk aanwezig. De resten worden in 2010 weer gedeeltelijk opgemetseld.

⁴⁵ Het begraven wordt op de begraafplaatsen die nog in gebruik zijn tot de reguliere werkzaamheden gerekend.

Archeologische waarde: WR A-1

Bij alle niet reguliere grondroerende werkzaamheden in de bodem moet rekening gehouden worden met de aanwezigheid van archeologische waarden, ook bij grondroerende werkzaamheden tijdens restauratiewerk.

D. Terpen (HKRS21 t/m HKRS70)

Beschrijving

Als gevolg van de ontginningen van de veenlandschappen in de late middeleeuwen daalde het maaiveld en tegelijkertijd steeg de zeespiegel waardoor de bewoners van westelijk West-Friesland in toenemende mate te kampen kregen met (zee)wateroverlast. In reactie hierop gingen de toenmalige bewoners over tot ophoging van hun woonplaatsen. Op basis van archeologisch (veld)onderzoek komt naar voren dat de verhoogde woonplaatsen in de gemeente Harenkarspel met name voorkwamen in een strook tussen Warmenhuizen en St. Maarten.

Deze terpen zijn aangegeven op de Provinciale Cultuurhistorische Waardenkaart:

HKRS21 Terp Eenigenburg 107050/506001

Volle Middeleeuwen, zeer hoge waarde

De aanwezigheid van terpen is zeer kenmerkend voor de landschapgenese van het noordwestelijke deel van West-Friesland. Door de hoogteverschillen is de terp nog duidelijk herkenbaar. Terpen komen niet veel voor in West-Friesland.

HKRS22 Terp Warmenhuizen, Volle Middeleeuwen hoge waarde

De aanwezigheid van terpen is zeer kenmerkend voor de landschapgenese van het noordwestelijke deel van West-Friesland. In de Volle en waarschijnlijk al in de Vroege Middeleeuwen zijn de afzonderlijke terpen aaneengegroeid tot walletjes. Door de hoogteverschillen is de terp nog duidelijk herkenbaar. Terpen komen niet veel voor in West-Friesland en Noord-Holland.

HKRS23 Terp Warmenhuizen Volle Middeleeuwen hoge waarde 107741/505309

De aanwezigheid van terpen is zeer kenmerkend voor de landschapgenese van het noordwestelijke deel van West-Friesland. In de Volle en waarschijnlijk al in de Vroege Middeleeuwen zijn de afzonderlijke terpen aaneengegroeid tot walletjes. Door de hoogteverschillen is de terp nog duidelijk herkenbaar. Terpen komen niet veel voor in West-Friesland en Noord-Holland.

HKRS24 Nederzetting op terpen Volle Middeleeuwen Hoge waarde Valkkoog 107733/505317

De aanwezigheid van terpen is zeer kenmerkend voor de landschapgenese van het noordwestelijke deel van West-Friesland. Door de hoogteverschillen is de terp nog duidelijk herkenbaar. Terpen komen niet veel voor in West-Friesland en Noord-Holland.

HKRS25 Nederzetting op terpen Warmenhuizen Volle Middeleeuwen Hoge waarde 107741/505309

De aanwezigheid van terpen is zeer kenmerkend voor de landschapgenese van het noordwestelijke deel van West-Friesland. In de Volle en waarschijnlijk al in de Vroege Middeleeuwen zijn de afzonderlijke terpen aaneengegroeid tot walletjes. Door de hoogteverschillen is de terp nog duidelijk herkenbaar. Terpen komen niet veel voor in West-Friesland en Noord-Holland.

HRKS 120

D Terp

Terp met resten van kapel, hoort onder de terpen (D)

Archeologische waarde: WR A-1

Op basis van de aangetroffen archeologische sporen en hun goede conservering en/of hun herkenbaarheid in het huidige landschap zijn deze terreinen van zeer hoge archeologische waarde. Gebaseerd op de geschiedenis en kennis van overige veengebieden in de omgeving, kunnen ter plaatse van de terpen bewoningssporen vanaf de Vroege Middeleeuwen verwacht worden. Deze kunnen bestaan uit fundamente van huizen, ophogingen, afvalkuilen, waterputten, beerputten, paalsporen van huizen, gebruiksvoorwerpen en gereedschappen.

Voor de bekende (verdwenen) terpen geldt dat bij alle bodemroering rekening moet worden gehouden met archeologie.

Cultuurlandschappelijke waarde

De historische geografie is van belang bij terpen die nog zichtbaar zijn in het landschap. Bij eventuele wijzigingen in het landschap die de zichtbaarheid van de terpen kunnen aantasten, zoals afgraven van de terp, aanbrengen van beplanting op en rond de terp en bouwwerkzaamheden, dient van de individuele terpen in beeld te worden gebracht in hoeverre deze werkzaamheden de historisch-geografische waarden aantasten. De verhoging dient zichtbaar te blijven in het landschap.

E. Bewoningsas Warmenhuizen-Sint Maarten op kreekrug (HKRS71)

Terpen van de Grebpolder tot Valkkoog

Tussen 1956 en 1960 werd in de Ringpolder, het noordelijk deel van Geestmerambacht, de herverkaveling tot voltooiing gebracht.⁴⁶ Tijdens deze verkavelingen werden door Westra en Schermer op verschillende plaatsen in de Ringpolder vondsten en waarnemingen gedaan, die door eerstgenoemde werden gepubliceerd. Uit het vondstbeeld komt naar voren dat het complex van plaatsen zich in een strook tussen St. Maarten en Warmenhuizen uitstrekt. Deze strook placht men in de nabijgelegen dorpen 'hoog land' te noemen. Uit de geomorfologische kaart blijkt dat hier zandige platen (legenda-eenheid 2M35a) van het oorspronkelijke waddenmilieu in de ondergrond aanwezig zijn die minder inklinken dan de kleiige platen (legenda-eenheid 2M35) daaromheen. Deze plaats hebben de vroege bewoners benut als vestigingsplaats. Uit de veldkartering van Schermer komt naar voren dat de betreffende strook van de 7^e/8^e tot aan het begin van de 10^e eeuw bewoond is geweest. In deze bewoningsas zijn op veel plaatsen middeleeuwse terpen aangetroffen. Zo werd bij Valkkoog in 2004 geconstateerd dat vanaf ca. 30 cm onder het maaiveld (direct onder de bouwvoor) terplagen kunnen worden aangetroffen.

Archeologische waarde: WR A-3

Op basis van de aangetroffen archeologische sporen en hun goede conservering en/of hun herkenbaarheid in het huidige landschap zijn deze terreinen van zeer hoge archeologische waarde. Gebaseerd op de geschiedenis en kennis van overige veengebieden in de omgeving, kunnen ter plaatse van de terpen bewoningssporen vanaf de Vroege Middeleeuwen verwacht worden. Deze kunnen bestaan uit fundamente van huizen, ophogingen, afvalkuilen, waterputten, beerputten, paalsporen van huizen, gebruiksvoorwerpen en gereedschappen.

Voor deze bewoningszone met veel terpen geldt dat bij grondroerende werkzaamheden met een omvang van meer dan 500 m² rekening moet worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische waarden.

F. Molens (HKRS72 t/m HKRS109)

*Verdwenen molens*⁴⁷

HKRS72 Korenmolen bij de Protestantse kerk van Dirkshorn

Dit was de voorganger van de verdwenen molen Govers/ Molen van Perrin en staat op een kaart uit 1850. Op een kaart uit 1907 is de molen verdwenen. Wel staat dan een KM (korenmolen of kleine molen, wat logischer lijkt) aangegeven net over de grens in Stroet.

HKRS73 Polder Koetenburg, Dirkshorn

Deze molen is gebouwd in 1631 toen het Koetermeer werd drooggelegd. In 1962 is de molen gesloopt, nadat deze in 1930 helemaal was opgeknapt.

⁴⁶ Schermer 1968.

⁴⁷ www.molendatabase.org.

HKRS74 Oostelijke molen van de ringpolder, Dirkshorn

De Ringpolder werd bemalen door twee poldermolens, de westelijke in Stroet, Sint Maarten en deze oostelijke molen. Deze molen was in 1925 nog aanwezig, maar zou in 1929 gesloopt zijn. Op kaarten uit 1850 en 1907 staat de molen gemarkeerd als KM, wat normaalgesproken op een korenmolen wijst. Dat is hier nadrukkelijk niet het geval.

Molens van de Schagerwaard

Deze molen is de ondermolen van de oostelijke molengang van de Schagerwaard uit 1630, toen de Schagerwaard werd drooggelegd. Door de Schagerwaard werd van noord naar zuid een brede vaart gegraven.

De molens van de Schagerwaard bemaalden via een duier ook de Slikvenpolder.

- **HKRS75 oostelijke bovenmolen, Dirkshorn 116.219/528.953**
- **HKRS76 oostelijke ondermolenmolen, Dirkshorn 116.190/529.120**
In 1923 is deze molen gedeeltelijk afgebroken. De stomp is nu een woonhuis.
- **HKRS77 Westelijke bovenmolen 115.240/528.921 afgebroken voor 1907**
- **HKRS78 Westelijke ondermolen 115.235/529.041 wanneer de molen is afgebroken is onbekend.**

HKRS79 Voorpolder, Dirkshorn 113/814/529/683

Dit molentje is na 1894 gebouwd voor onderbemaling van de voorpolder, die door twee molens van de Ringpolder via een grondduiker bemalen werd. Over deze molen is niet veel bekend, wel dat deze voor 1924 is verdwenen.

HKRS80 Molentje beoosten Krabbendam 109.410/527.459

Dit molentje staat op een kaart uit 1908 en lag direct aan het Krabbendampad. Het is gebouwd voor 1850 en verdwenen voor 1908.

HKRS81 Hempoldermolen 108.405/526.910

Deze kleine watermolen is al gebouwd voor 1571 en was nodig omdat de Hempolder in tweeën was verdeeld om de Schermer droog te malen. De molen is voor 1900 verdwenen.

HKRS82 Poldertje De Hooikas/ De Coog benoorden Krabbendam 109.185/527.907

Deze poldermolen zonder naam stond in de scherpe hoek 'de Hooikas of ook wel de Coog' van de Westfrieze Omringdijk bij 't Huys te Nuwendore en was gebouwd voor 1850 en verdwenen voor 1907.

HKRS83 Korenmolen van Sint Maarten 111.921/531.426

Deze korenmolen is gebouwd voor 1680 en in 1799 verbrand.

HKRS84 Ringpolder, westelijke molen te Stroet 112.721/529.587**HKRS85 Ringpolder, oostelijke molen te Dirkshorn 113.401/529.341**

Deze poldermolens bemaalden de Ringpolder.

HKRS86 Westerendsmolen aan de Ringvaart bij Stroet 113.636/529.850

De Westerendspolder lag oorspronkelijk buiten d Polder Valkkoog, maar is later binnen de omdijking opgenomen. De poldermolen is verbrand in 1918 en vervangen door een windmotor.

HKRS87 Bleekmeerpolder bij Waarland 116.640/526.079

Deze poldermolen, van het type wipmolen, is gebouwd in 1632 en in 1834 verdwenen. De Bleekmeer is drooggemaakt in 1632.

HKRS88 Koogpoldermolen bij Waarland 115.765/525.982

De molen van de Koogpolder bemaalde (na 1834 via een duiker)⁴⁸ ook de hierboven genoemde Bleekmeerpolder. Deze poldermolen is in 1937 verbrand.

HKRS89 Polder Slootgaard, ondermolen bij Waarland 117.220/528.560

Deze poldermolen is gebouwd rond 1670 en gesloopt rond 1819.

HKRS90 Schaapskuilmeer bij Waarland 117.506/526.137

Deze poldermolen is gebouwd rond 1632 en gesloopt rond 1930. Het was een wipmolen met een rietgedekte ondertoren. De molen sloeg uit op de Raaksmatboezem, waarvoor de Heerhugowaard jaarlijks een bijdrage voor de strijkmolens ontving.

HKRS91 Speketerspolder bij Waarland 115.539/527820

Deze poldermolen ibemaalde de Speketerspolder bij Schagen en sloef uit op de Raaksmatboezem. Toen electirusche bemaling werd ingevoerd was de molen overbodig en werd daarom in 1926 gesloopt.

HKRS92 Woudmeer bij Waarland 114.938/527.442

Deze poldermolen bemaalde het woudmeer of de Langedijkerwaard en werd in 1635 gebouwd. Aan het eind van de 19^e eeuw is de molen vervangen door een stoomgemaal en werd voor 1907 afgebroken.

HKRS93 Grebmolen 110.785/523.670

De Grebmolen is al gebouwd in 1547 om de Grebpolder –een lager deel binnen de polder Geestmerambacht- droog te houden. In 1875 is de molen verbrand.

HKRS94 Diepsmeer, Noordermolen/Kleine Molen, Warmenhuizen 113.295/523.887

De oudste vermelding van deze molen is uit 1619. De molen bemaalde de Diepsmeerpolder en is in 1859/1860 afgebroken. De polder is weggevaagd bij de herverkaveling van rond 1970.

HKRS95 Korenmolen van Warmenhuizen 111.608/526.902

⁴⁸ Vriendelijke mededeling J. Zutt en P. Kleverlaan 2010

Ten noordoosten van de Ursulakerk stond deze molen die bereikbaar was via de Oostwal. De molen is omgewaaid in 1574 en in 1927 verbrand. De stolpboerderij die bij de molen hoorde, staat er nog altijd.

HKRS96 Marleecque-molentje 110.705/526.714

Deze poldermolen uit 1630 hield het voormalige meertje Marlequi droog. De polder droeg ook wel de namen Ratebos of het Kombot. Het molentje werd na 1908 afgebroken.

HKRS97 Polder Rekerkoog 110.111/523.797

Dit poldermolentje bemaalde de Rekerkoog, een polder die tussen het Noordhollands Kanaal en de Greb lag. De molen dateert van voor 1680 en is voor 1819 verdwenen.

HKRS98 Warmerhuizen Kerk- of Debbemeertje bij Warmenhuizen 111.611/526.394

Het Kerkmeertje bij Warmenhuizen was 6 ha groot en is bedijkt en drooggemaakt in 1632. Voor 1907 is het molentje verdwenen. Het poldertje werd daarna bemalen door een motot met vijzel.

Bestaande molens⁴⁹

HKRS99 De Groenvelder 113.709/530.959

Aan de Groenveldsdijk 12 te Sint Maarten staat de nog maalvaardige Groenveldmolen uit 1560. De molen heeft een zeer hoge landschappelijke waarde.

HKRS100 De Grebmolen Schoorldam 110.785/523.670

Aan de Molenweg 1 te Warmenhuizen staat de nog maalvaardige Molen van Schoorldam uit 1875. Deze molen bemaalde de Grebpolder. De molen heeft een zeer hoge landschappelijke waarde.

HKRS102 Poldermolen Waarland 117.162/526.514

Deze poldermolen aan de Hoebelaan 9 diende om de polder Waarland tot 1949 te bemalen. Sindsdien is de molen buiten bedrijf en te bezoeken. Volgens de molendatabase dateert de molen uit 1590, waarschijnlijk dateert de molen echter van voor 1571.

HKRS103 Sloopgaardmolen 117.261/528.729

Aan de Sloopgaardweg 10A te Waarland staat de nog draaivaardige Sloopgaardmolen uit ongeveer 1590 en is gedeeltelijk vervangen in 2003. De molen heeft een hoge landschappelijke waarde en is in gebruik als woning.

HKRS104 molen van de Dergmeer

HKRS105 molen van droogmakerij Reel ten noorden van de Dergmeer

⁴⁹ www.molendatabase.nl.

HKRS106 Molen langs de grens met Langedijk (Trompersmolen 1680)

HKRS107 Molen langs de grens met Langedijk (Noorderkoogmolen 1680)

HKRS108 Molen langs de grens met Langedijk (Heele poldermolen (?)1680)

HKRS109 Ten noordoosten van Nieuwe Greb: Molentie

Archeologische waarde: WR A-1

Op historisch kaartmateriaal zijn de molens aangegeven. In de digitale molendatabases van verdwenen en bestaande molens is informatie over de aard, functie en locatie van molenplaatsen te achterhalen. Deze plaatsen zijn ook op de Beleidskaart Cultuurhistorie overgenomen. Mogelijk zijn in de ondergrond van verdwenen molens resten van de fundering en de eventuele molengangen terug te vinden.

Bij alle grondroerende werkzaamheden dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische waarden.

G. Dijken HKRS110 t/m HKRS 11xx)

HKRS 110 Westfriese Omringdijk

Inlaagdijk bij Harenkarspel, provinciaal monument, Middeleeuwen, hoge waarde 144389/493949

Buitenwaterkerende dijk, zeer hoge waarde, Volle Middeleeuwen

Rekerdijk ca. 1196

Laatmiddeleeuws zichtbaar dijklichaam.⁵⁰ Ontstaan uit de samenvoeging van diverse oudere dijken en kades die al uit de 12e eeuw kunnen stammen. De Westfriese Omringdijk -en de Valkkogerdijk die er onderdeel van uitmaakt- is aangewezen als provinciaal monument.

HKRS 111 Binnenwaterkerende dijk nu een weg bij Eenigenburg, hoge waarde 107.073/505.977

Kenmerkend zijn de binnenwaterkerende kaden. Door de hogere ligging werden dergelijke kaden vaak als weg gebruikt en ook nu nog is deze dijk als weg herkenbaar. De binnenwaterkerende functie is meestal verloren gegaan, maar de verkeersfunctie niet. Ook fungeerden deze dijken vaak als ontginnings- en bewoningsas. De samenhang met de verkaveling is door herinrichting verloren gegaan. De samenhang met de terpen van Eenigenburg is nog goed herkenbaar.

HKRS 111 Binnenwaterkerende kade of dijk Warmenhuizen, nu een weg, hoge waarde 107079/505971

Kenmerkend zijn de binnenwaterkerende kaden. Door de hogere ligging werden dergelijke kaden vaak als weg gebruikt en ook nu nog is deze dijk als weg herkenbaar. De binnenwaterkerende functie is meestal verloren gegaan, maar de verkeersfunctie niet. De samenhang met de verkaveling is door herinrichting verloren gegaan. De samenhang met de terp van Warmenhuizen is nog herkenbaar.

HKRS 112 Oostwal (Binnenwaterkerende kade of dijk) Hoge waarde nu weg, 107067/505983

⁵⁰ Monumentnummer 10600.

Kenmerkend zijn de binnenwaterkerende kaden. Door de hogere ligging werden dergelijke kaden vaak als weg gebruikt en ook nu nog is deze dijk als weg herkenbaar. De binnenwaterkerende functie is meestal verloren gegaan, maar de verkeersfunctie niet. Ook fungeerden deze dijken vaak als ontginnings- en bewoningsas. De samenhang met de verkaveling is door herinrichting verloren gegaan. De samenhang met de terpenwal van Warmenhuizen is nog goed zichtbaar.

**HKRS 113 Dijk bij Tuitjenhorn (binnenwaterkerende kade of dijk) nu weg
107378/505671**

**HKRS 114 Tolkerdijk Binnenwaterkerende kade of dijk Hoge waarde
107045/506005**

Kenmerkend zijn de binnenwaterkerende kaden, die in dit geval dwars op de verkaveling ligt. Door de hogere ligging werden dergelijke kaden vaak als weg gebruikt en ook nu nog is deze dijk als weg herkenbaar. De binnenwaterkerende functie is meestal verloren gegaan, maar de verkeersfunctie niet. Ook fungeerden deze dijken vaak als ontginnings- en bewoningsas. De samenhang met de verkaveling is door herinrichting verloren gegaan. Zeldzaam zijn dergelijke kaden in Noord-Holland.

**HKRS 115 Dijk bij Warmenhuizen Binnenwaterkerende kade of dijk datering
onbekend, hoge waarde 107079/505971**

Kenmerkend zijn de binnenwaterkerende kaden. Door de hogere ligging werden dergelijke kaden vaak als weg gebruikt en ook nu nog is deze dijk als weg herkenbaar. De binnenwaterkerende functie is meestal verloren gegaan, maar de verkeersfunctie niet. De samenhang met de verkaveling is door herinrichting verloren gegaan. De samenhang met de terp van Warmenhuizen is nog herkenbaar.

**HKRS 116 dijk bij Dirkshorn (Oosterdijk), Binnenwaterkerende kade of dijk
datering onbekend. van waarde**

Kenmerkend zijn de binnenwaterkerende kaden. Door de hogere ligging werden dergelijke kaden vaak als weg gebruikt en ook nu nog is deze dijk als weg herkenbaar. De binnenwaterkerende functie is meestal verloren gegaan, maar de verkeersfunctie niet. Ook fungeerden deze dijken vaak als ontginnings- en bewoningsas, zoals bij Dirkshorn. De samenhang met de verkaveling is door herinrichting verloren gegaan. Zeldzaam zijn dergelijke kaden in Noord-Holland niet.

Westfrieze Omringdijk Archeologische waarde: WR A-1

Op basis van de geschiedenis van West-Friesland en van de Westfrieze Omringdijk in het bijzonder, kan (plaatselijk) in de dijk een 12^e-eeuwse kern verwacht worden. Een doorsnede van een dijk kan informatie opleveren over de verschillende fasen van ophoging van de dijk en de materialen waarmee dat werd gedaan. Dit maakt de dijk een belangrijke bron van informatie over de waterkeringstechnologie uit vroegere perioden.

De Westfriese Omringdijk is door de provincie als provinciaal archeologisch monument aangewezen en daarmee ingevolge de Provinciale Monumentenverordening beschermd, op het bestemmingsplan wordt het als zodanig aangeduid. Aanvraag voor vergunningverlening dienen te lopen via de provincie Noord-Holland te Haarlem. Voor het terrein wordt tevens een metaaldetectorverbod ingesteld.

Voor elke bodemingreep dient een vergunningaanvraag te worden gedaan bij de gedeputeerde.

Historische geografie

De Westfriese Omringdijk is ook in historisch-geografisch opzicht zeer waardevol. De ligging van de dijk in het landschap, de scheiding die het vormt tussen de kleinschalige verkaveling rond Schagen en de grootschalige verkaveling van de Zijpe en Anna Paulownapolder en de duidelijke zichtbaarheid van de dijk zijn van groot belang. Het feit dat de Westfriese Omringdijk een belangrijke rol gespeeld heeft in de landschapsontwikkeling van West-Friesland vanaf de 13^e eeuw is eveneens van belang voor de waarde van de dijk.

Bij wijzigingen aan de dijk en rondom de dijk, voor zover deze van invloed zijn op de zichtbaarheid van de dijk (en de archeologische waarde (zie hierboven), dient een vergunning te worden aangevraagd bij de gedeputeerde. De West-Friese Omringdijk heeft een waterkerende functie. Daarom moet bij ingrepen in en om de dijk vergunning worden aangevraagd bij het Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier.

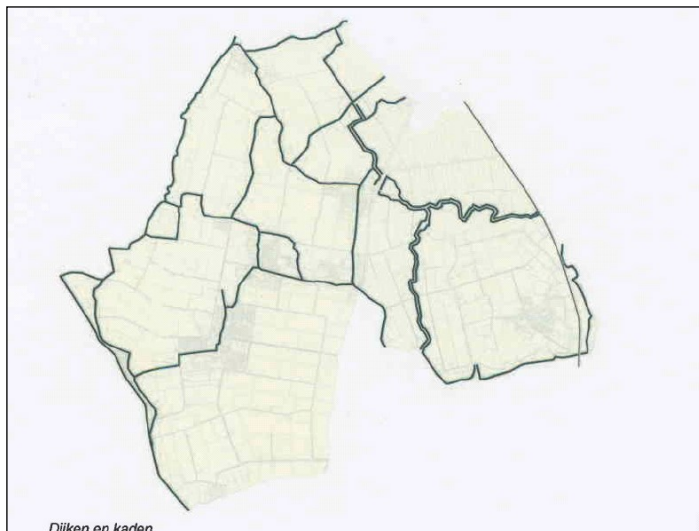
Overige dijken Archeologische waarde: WR A-2

De dijken zijn in de loop van de tijd op diverse manieren verstevigd, verzaaid en verhoogd. In de dijken kan derhalve nog een middeleeuwse kern verwacht worden. Een doorsnede van een dijk kan informatie opleveren over de verschillende fasen van ophoging van de dijk en de materialen waarmee dat werd gedaan. Dit maakt de dijk een belangrijke bron van informatie over de waterkeringstechnologie uit vroegere perioden.

Voor de overige dijken is een bijzonder regime van kracht vanwege de verwachte en aangetoonde aanwezigheid van archeologische bodemsporen.

Bij grondroerende werkzaamheden binnen een planomvang van 50 m² of groter dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische waarden.

De dijken waarop dit regime van toepassing is staan afgebeeld op de volgende kaart.

Kaart van Dijken en kaarten. Bron: structuurvisie Harenkarspel 2009

H. Droogmakerijen HRKS116 t/m HRKS126

Binnen de gemeentegrenzen ligt een elftal droogmakerijen:

- HKRS116 Diepsmeer (1594) Meer uitgewerkte vorm van verkaveling dan Grebpolder. Regelmatiger en orthogonaler. Met een middenweg, dwarsween en een rechthoekiger verkaveling.
- HKRS117 Grebpolder
 - o Oude of Weidgreb, drooggelegd 1548.⁵¹
 - o Nieuwe- of Rietgreb bij Warmenhuizen, drooggevallen in 1568/1569; de Oude en de Nieuwe Greb stonden met een duiker met elkaar in verbinding.⁵² Onregelmatige veerverkaveling met scheef aangezette dwarssloten.
- HKRS118 't Jaerlingerveer
- HKRS119 Dergmeer (De drooglegging is begonnen in 1542)⁵³
- HKRS120 Droogmakerij Reel
- HKRS121 Debbemeer bij Warmenhuizen (17^e eeuw)

Aan de oostkant van de gemeente liggen de grotere droogmakerijen:

- HKRS122 Schagerwaard
- HKRS123 Bleekmeer (1632)
- HKRS124 Woudmeer (1635)
- HKRS125 Sloopgaard (1590)
- HKRS126 Schaapskuil (1632)

⁵¹ Reh, W. , C. Steenbergen en D. Aten 2005 p. 78

⁵² Reh, W. , C. Steenbergen en D. Aten 2005 p. 78

⁵³ Reh, W. , C. Steenbergen en D. Aten 2005 p. 78

Beschrijving

In 1248 brak bij een stormvloed het water uit de Zijpe door de Westfriese Omringdijk ten noorden van Sint Maarten. Een deel van het veen in West-Friesland, met daarop weilanden en huizen, werd hierbij weggeslagen en er ontstond een nieuw landschap met een binnenzee bestaande uit de Schagerwaard, Bleekmeer, Woudmeer, Slootgaard en de Schaapskuil. In 1250 wordt bij Sint Maarten een inlaagdijk opgeworpen tegen het water uit de Zijpe. Van het water binnen de gemeente Harenkarspel is tegenwoordig vrijwel niets terug te vinden, behalve in de poldernamen.

Het huidige grondgebied van de gemeente bestaat dus voor een deel uit drooggemaakte meren. De polder Geestmerambacht heeft een andere oorsprong. Het is oud land, veengrond dat de stormrampen heeft doorstaan maar dat door inklinking van het veen en een slechte afvoer van regenwater te zeer dreigde te vernatten en daardoor minder geschikt voor landbouw zou worden. Vanaf 1534 werd het daarom bemaald. Ook op andere locaties in de gemeente komen stukken oud land voor⁵⁴, ook binnen de droogmakerijen. Het gebied rond Waarland wordt bijvoorbeeld gekenmerkt door het naast elkaar voorkomen van oud en nieuw land. In de gemeente Harenkarspel is een aantal kleine droogmakerijen die dateren uit de 16de eeuw. Deze kunnen worden gezien als opmaat naar de grote projecten als de droogmakerij van de Beemster en Schermer aan het begin van de 17de eeuw. Ook in Harenkarspel zijn de meeste droogleggingen in de 17de eeuw uitgevoerd. De polders hebben oorspronkelijk een eigen inrichting per polder, met als kenmerken de dijken, de (molen-) sloot, een ringvaart en het verkavelingspatroon. Aan het verkavelingspatroon is door een historisch geograaf veel af te lezen over de geschiedenis van het landschap. In de oude veenontginningen hadden de kavels vaak een standaardbreedte van ca. 110 meter. De lengte van de kavels was in het Noorderkwartier ca. 1000 meter. In de droogmakerijen werden de kavels iets breder en ondieper uitgezet, ca 120-180 meter breed bij een diepte van 700-900 meter.⁵⁵ Binnen de polder ging het vervoer over voetpaden of over het water, wegen ontbreken, behalve op de dijk. Door de ruilverkavelingen is het Harenkarspelse polderlandschap in de twintigste eeuw sterk veranderd. Alleen in de Voorpolder, de Ringpolder en polder Valkkoog is het karakter bewaard gebleven en nog iets van het oude terplandschap zichtbaar.⁵⁶

Het Dergmeer en de Oude- of weidgreb konden waarschijnlijk met 1 molen worden bemalen. De meren waren klein en ondiep of mogelijk moerassen. Ze hebben dan ook een ondiepe komvorm. De kade (om de vroege kleine droogmakerijen) is laag, de ringsloot lag gemeen met het oude land. Er loopt een molentocht door het midden, met één molen aan het uiteinde. Bewoning vond plaats aan de dijk. Naast het gebruik van de gronden voor akkerbouw en veeteelt, werden de polders gebruikt voor de teelt van riet⁵⁷ en houtbosjes.

WR A-5

⁵⁴ Bijvoorbeeld de Waarlands- Speketers- en Koogpolder (Zutt en Kleverlaan 2008, P3)

⁵⁵ Reh, Steenbergen en Aten 2005, 66.

⁵⁶ Ruimtelijke analyse BügelHajema.

⁵⁷ Reh, W. , C. Steenbergen en D. Aten 2005 p. 78

De droogmakerijen zijn archeologisch niet heel interessant, op de dijken, wegen en molens na.

In de Woudmeer en de Speketerspolder is (naar aanleiding van het advies van de commissie Waterbeheer 21e eeuw in 2000) 13 ha landbouwgrond afgegraven tot 10 cm boven het polderpeil. Wat dit betekent voor de archeologie kan worden onderzocht als zich ruimtelijke ontwikkelingen voordoen. Voor de droogmakerijen geldt dat rekening moet worden gehouden met archeologie bij ruimtelijke bodemingrepen die groter zijn dan 10.000 m² en dieper dan 50 cm.

Historische geografie

Oude dijken met bebouwing aan weerszijden, zoals de Selschardijk, de Rijperweg, de Oostwal etc, zijn markante structuurlijnen.⁵⁸

⁵⁸ Zie ook de Ruimtelijke analyse BügelHajema.

I. Bewoningssporen uit de Romeinse tijd HRKS127

Beschrijving

Onder een dikke kleilaag ligt bij Eenigeburg een terrein met bewoningssporen uit de Romeinse tijd. Gezien de hoge archeologische waarde van dit terrein is het een beschermd archeologisch rijksmonument.

Archeologische waarde: WR A-1

Bij alle grondroerende werkzaamheden dient een monumentenvergunning te worden aangevraagd bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed in Amersfoort.

J. Ruggen (kreekruggen, meerwallen, Blik en Bos) HRKS128 t/m HRKS134

Beschrijving

In onze gemeente komen zones voor die door hun hoge ligging in het landschap aantrekkelijk zijn geweest voor bewoning in de Prehistorie en later. Dit zijn bijvoorbeeld meerwallen, kreekruggen en binnengedijkt land zoals het Blik en Bos.

Archeologische waarde: WR A-3

Voor deze hogere zones geldt dat bij grondroerende werkzaamheden met een omvang van meer dan 500 m² rekening moet worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische resten.

K. Twintigste-eeuwse uitbreidingswijken HRKS135

Beschrijving

Dit gebied betreft de bebouwde kom buiten de historische kern. Deze bebouwing is grotendeels tot stand gekomen in de 20e en 21e eeuw.

Dit deel van de gemeente kan archeologische waarden bevatten, maar de aard en precieze ligging daarvan is (deels) nog onbekend. Op grond van de aanwezige bebouwing bestaat de kans dat de eventueel aanwezige archeologische waarden verstoord zijn geraakt.

Archeologische waarde: WR A-3

Voor dit gebied wordt een archeologiebeleid gevoerd waar bij planontwikkeling boven een zekere omvang prospectief en zonodig waardestellend onderzoek plaats moet vinden, zodat een gedegen besluit kan worden genomen over de te nemen vervolgstappen.

Bij grondroerende werkzaamheden in plannen met een oppervlakte van 10.000 m² of groter dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische waarden.

L. Vergraven en geëgaliseerde terreinen HRKS136

Beschrijving

Op geomorfologische kaarten van de gemeente staat dat enkele terreinen ten zuidwesten van Warmenhuizen zijn afgegraven of geëgaliseerd.

Archeologische waarde: WR A-3

Hier is de archeologische verwachting laag, omdat met het verplaatsen en verstoren van de grond de archeologische resten uit hun context zijn gehaald of zelfs vernietigd.

Bij grondroerende werkzaamheden in plannen met een oppervlakte van 10.000 m² of groter dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische resten.

M. Steenoven HRKS 118

Beschrijving

In dit terrein bevinden zich waarschijnlijk de resten van een laatmiddeleeuwse steenoven. Er zijn veel baksteenresten zonder specie aangetroffen.

Archeologische waarde: WR A-3

Op basis van de aangetroffen archeologische vondsten is dit een terrein van hoge archeologische waarde.

Voor het terrein van de steenoven geldt dat bij alle bodemroering rekening moet worden gehouden met archeologie.

N. Vogelkooi HRKS 122

Beschrijving

Volgens de kaart van Dou uit 1680 heeft zich op deze locatie een eendekooi of vogelkooi bevonden. Mogelijk is de vogelkooi door de ruilverkaveling grotendeels vernietigd.

Archeologische waarde: WR A-2

Voor de vogelkooi is een bijzonder regime van kracht vanwege de verwachte en aangetoonde aanwezigheid van archeologische bodemsporen.

Bij grondroerende werkzaamheden binnen een planomvang van 100 m² of groter dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische waarden.

O. Overig grondgebied van de gemeente

Het oostelijk deel van de gemeente is sinds de Prehistorie lager en natter en heeft daardoor een lagere kans op bewoningsresten dan het westelijk deel van de gemeente. Toch is er een zeer klein aantal terpen bekend.

Archeologische waarde: WR A-4

Voor deze lagere zone geldt dat bij grondroerende werkzaamheden met een omvang van meer dan 2500 m² rekening moet worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische resten.

6.5 Cultuurlandschappelijke waarden

Wielen

De wielen zijn zichtbare restanten van laatmiddeleeuwse dijkdoorbraken. Ze zijn nog in het landschap te herkennen als waterplassen, zoals de wielen rond Sint Maarten en bij Eenigenburg.

De wielen zijn een belangrijk onderdeel van de bedijkingsgeschiedenis van Nederland en van onze gemeente. Het zijn herinneringen aan het feit dat de aanleg van de dijk niet per definitie altijd droge voeten betekende. Het openhouden van de waterplassen is gewenst. De contouren van zowel de nog als plas aanwezige wielen als de inmiddels droge wielen verhoogt de herkenbaarheid.

Twee wielen zijn opgenomen op de provinciale Cultuurhistorische Waardenkaart:

- Wiel ten noorden van Dijkstaalwiel langs Geestmerambachtzeedijk Sint Maarten 144335/493967
- Wiel Onbekend, na 1250 Van waarde. Wielen ten zuiden van Sint-Maarten 122417/501270. Het betreft de Rokvliet, dit is feitelijk geen wiel en is dus foutief op de CHW opgenomen.

De beschrijving luidt: Wielen hangen ruimtelijk en genetisch zeer sterk samen met de dijk waarachter zij ontstonden. Samen met de dijk zijn de wielen zeer kenmerkend voor de waterstaatkundige geschiedenis van West-Friesland. Wielen zijn echter niet zeldzaam.

Afwatering binnen polders

Om het veengebied te kunnen ontwateren was het regelen van een goed ontwateringssysteem een eerste vereiste. Dit systeem bestond uit de sloten tussen de kavels en uit de weteringen, boezems en sloten via welke het water uit de ontginningen naar het buitenwater werd afgevoerd. Er werden bij het begin van de ontginningen en in de loop der tijd nieuwe sloten en weteringen voor de afwatering gegraven, maar veelal werd ook aangesloten bij de reeds bestaande watergangen in het gebied.

De veenriviërtjes, weteringen en sloten zijn van groot belang geweest voor het ontginnen van het gebied en het blijvende gebruik van de ontginningen. Deze watergangen zijn veelal nog herkenbaar als structuurelementen in het landschap. Het is van groot belang deze structuren te behouden. Bij gegraven watergangen is het van belang zichtbaar te laten dat het om door de mens aangelegd water gaat. Het laten kronkelen van dergelijke waterlopen en glooiende oevers zijn hierbij historisch onjuist.

Vaarten

Behalve voor de afwatering werden ook watergangen aangelegd voor vervoer. Deze werden veelal vaarten genoemd. Via de vaarten werden zowel personen als goederen vervoerd. Deze oudere vaarten zijn nu niet meer in gebruik voor de beroepsscheepvaart, maar dienen wel zichtbaar en open te blijven in het gebied. Als structuur zijn de vaarten van belang voor

het gebied. Ook dient zichtbaar te blijven dat het hier niet gaat om natuurlijke, maar door de mens gegraven watergangen. Het laten kronkelen van dergelijke waterlopen en glooiende oevers zijn hierbij historisch onjuist.

Naar aanleiding van het West-Fries kanalenplan (jaren '30) is het kanaal Omval-Kolhorn aangelegd.

Noordhollands Kanaal van waarde 19^e eeuw 108212/504837

Kenmerken voor de 19e eeuw is de aanleg van een groot aantal kanalen. Het Noordhollandsche Kanaal, tussen Amsterdam en Den Helder, is aangelegd om een betere verbinding tussen Amsterdam en de Noordzee te realiseren. Het grootste deel van het kanaal volgde reeds bestaande wateren. Deze zijn aangepast. Het traject ten westen van West-Friesland is een voortzetting van de Rekere. Na de komst van het Noordzeekanaal aan het einde van de 19e eeuw werd het kanaal minder gebruikt.

Boezems

Boezems dienden om het water tijdelijk in te bergen voordat het naar het buitenwater kon worden uitgeslagen. Deze staan als volgt op de Cultuurhistorische Waardenkaart:

- *Boezemwater in of voor 1635 nu Ambachtsdijk (in plaats Kalverdijk), hoge waarde*
- *Boezemwater waarschijnlijk tussen 1590-1632 Ringvaart hoge waarde*
- *Boezemwater Van waarde In of voor 1635 Zutweg Kalverdijk 107426/505623*
- *Boezemwater uit 1629, nu ringvaart*
- *Boezemwater 1630-1631, nu ringsloot polder de Schagerwaard (WFR 052G)*

'Kenmerkend voor West-Friesland zijn de merendeels kleinere droogmakerijen. Rondom deze droogmakerijen werden in de meeste gevallen een ringvaart en een ringdijk aangelegd. Soms werden de droogmakerijen samengevoegd tot grotere polders, en werden de oude ringdijken geslecht, of hadden nog slechts als weg een functie. De samenhang tussen de ringdijk (meestal met weg) en de ringvaart is waardevol. Deze dijk vormde -en vormt- tevens een bestuurlijke grens (vroeger tussen twee ambachten, nu tussen twee gemeenten). Dergelijke ringvaarten en ringdijken zijn niet zeldzaam in Noord-Holland.'

Ringvaarten en ringdijken

Kenmerkend voor West-Friesland zijn de merendeels kleinere droogmakerijen. Rondom deze droogmakerijen werden in de meeste gevallen een ringvaart en een ringdijk aangelegd. Soms werden de droogmakerijen samengevoegd tot grotere polders, en werden de oude ringdijken geslecht, of hadden nog slechts als weg een functie. De samenhang tussen de ringdijk (meestal met weg) en de ringvaart is waardevol. Dergelijke ringvaarten en ringdijken zijn niet zeldzaam in Noord-Holland.

Molenwetering Schagerwaardpolder Afwatering binnen polders 1630/1631 Dirkshorn Van waarde

Kenmerkend voor de droogmakerijen zijn de (molen-)weteringen, via welke het overtollige binnenwater werd afgevoerd naar de ringvaart (de boezem). Dergelijke weteringen vertonen vaak een samenhang met de verkaveling. Ze zijn niet zeldzaam.

Wegen

- *Weg door Sloopwaardpolder (landaanwinning), 16^e eeuw, hoge waarde*
- *Wegenpatroon in Woudmeer (landaanwinning) 16^e eeuw hoge waarde 107615/505435*
- *Middenweg Schagerwaard bij Dirkshorn Wegenpatroon in landaanwinning 16^e eeuw hoge waarde 107621/505429*

'Kenmerkend voor de landschapsgenese van West-Friesland zijn de vele landaanwinningen. Deze polders zijn zeer rationeel in gericht. De wegen vormen hierin een zeer herkenbaar element. De waarde van de rechte polderwegen ligt met name in de hoge ruimtelijke en genetische samenhang tussen verkaveling, wegen, wonen langs de wegen en het rationele afwateringspatroon.'

- *Weg door Valkkoog Binnenwaterkerende kade of dijk, datering onbekend, van waarde 107348/505701*

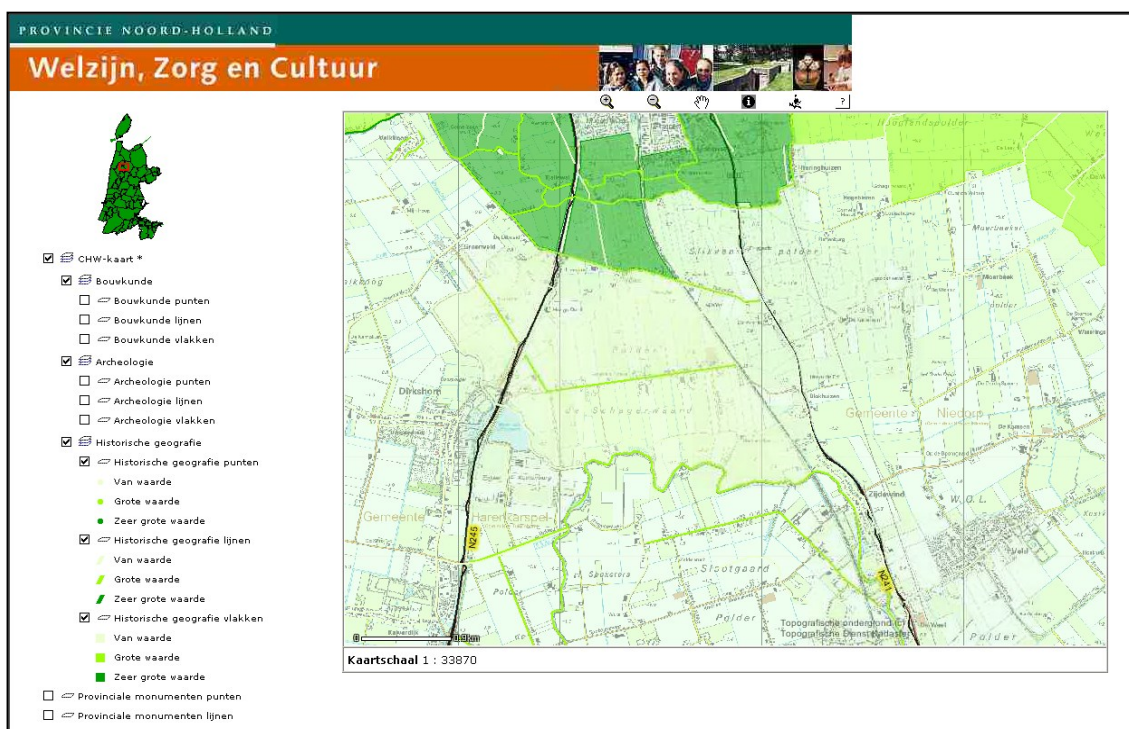
Kenmerkend zijn de binnenwaterkerende kaden. Door de hogere ligging werden dergelijke kaden vaak als weg gebruikt en ook nu nog is deze dijk als weg herkenbaar. De binnenwaterkerende functie is meestal verloren gegaan, maar de verkeersfunctie niet. Ook fungeerden deze dijken vaak als ontginnings- en bewoningsas. De samenhang met de verkaveling is door herinrichting verloren gegaan. Zeldzaam zijn dergelijke kaden in Noord-Holland niet.

- *Bleekmeerweg, van waarde*

Verkavelingspatronen

Rationele verkaveling Schagerwaardpolder 1630/1631 Van waarde 108086/504963

Kenmerkend voor West-Friesland zijn de merendeels kleinere droogmakerijen. Rondom deze droogmakerijen werden in de meeste gevallen een ringvaart en een ringdijk aangelegd. De droogmakerij werd rationeel ingericht, wat onder meer terug te zien is in de regelmatige verkaveling. Deze hangt samen met de (midden-)weg en de ringdijk en -vaart. De verkaveling aan de rand van de droogmakerij is echter minder rationeel en regelmatig dan bij andere droogmakerijen vaak wordt aangetroffen. Ook wordt de droogmakerij doorsneden door een spoorlijn en de N245. Dergelijke droogmakerijen zijn niet zeldzaam in Noord-Holland.

Uitsnede uit de Cultuurhistorische Waardenkaart van de Provincie Noord-Holland met de cultuurlandschappelijke elementen in groen weergegeven in omgeving van Waarland.

6.6 Lijst van historisch bouwkundige elementen en structuren

Rijksmonumenten

Adres	Plaats	Cultuurhistorische typering
Dorpsstraat 33	Warmenhuizen	woonhuis
Dorpsstraat 89/91	Warmenhuizen	woonhuis
Dorpsstraat 93	Warmenhuizen	kerk
Dorpsstraat 93 BIJ	Warmenhuizen	toren
Dorpsstraat 106	Warmenhuizen	woonhuis
Dorpsstraat 177	Warmenhuizen	kerk
Dorpsstraat 179	Warmenhuizen	pastorie
Dorpsstraat 180	Warmenhuizen	woonhuis
Dorpsstraat 207	Warmenhuizen	woonhuis
de Baan 1	Warmenhuizen	woonhuis
Molenweg 1 BIJ	Warmenhuizen	molen
Kerkpad 15	Krabbendam	kerk
Westfriesedijk 27	Schoorl	woonhuis
Westfriesedijk 39 BIJ	Schoorl	tel.cel
Hoebelaan 9	Waarland	molen
Slootgaardweg 10a	Waarland	molen
Dorpsstraat 14	Dirkshorn	woonhuis
Raadhuisstraat 1	Dirkshorn	woonhuis
Raadhuisstraat 5	Dirkshorn	kerk
Raadhuisstraat 34	Dirkshorn	woonhuis
Valkkogerweg 11	Valkkoog	woonhuis
Valkkogerweg 39	Valkkoog	kerk
Surmerhuizerweg 11	Eenigenburg	woonhuis
Surmerhuizerweg 13	Eenigenburg	woonhuis
Surmerhuizerweg 15	Eenigenburg	woonhuis
Surmerhuizerweg 29	Eenigenburg	kerk
Surmerhuizerweg 37	Eenigenburg	woonhuis
Groenveldsdijk 12	Groenveld	molen
Groenveldsdijk 16	Groenveld	woonhuis
Hoge Buurt 7	Sint Maarten	woonhuis
Nuwendoor	Sint Maarten	archeo
Bliekenbos 5	Dirkshorn	molenromp

Provinciale monumenten

Adres	Plaats	Complexomschrijving	Naam (toponiem)	CHW code
Middenweg 36	DIRKSHORN		Gemaal polder Schagerwaard	WFR081B
Westfrieze Zeedijk	EENIGENBRUG	Wielen	'Burgerwielen'	WFR010G
Westfrieze Zeedijk	EENIGENBRUG	Wiel	'Dijkstaalderwiel'	WFR010G
Selschardijk 5	EENIGENBURG	Stolpboerderij		WFR230B
Valkogerdijk-Oudendijk	OUDENDIJK		'Valkogerdijk-Oudendijk'	WFR151B
Westfriesedijk 25	SCHOORLDAM	Stolpboerderij		WFR083B
Westfriesedijk 42	SCHOORLDAM	Stolpboerderij		WFR082B
Valkogerdijk 37	SINT MAARTEN			WFR231B
Geestmerambachtszeedijk	SINT MAARTEN	De Wiel ten noorden van de Dijkstaalderwiel gelegen langs de Geestmerambachtszeedijk		
Dorpsstraat 39, 41	TUITJENHORN			WFR098B
Dorpsstraat 108	WARMENHUIZEN	Vm. Dokterswoning		WFR092B
Oudewal 31	WARMENHUIZEN	Stolpboerderij		WFR096B
Stationsstraat 8	WARMENHUIZEN	Stolpboerderij		WFR093B
Dorpsstraat 137-139	WARMENHUIZEN			WFR089B
Oostwal 62	WARMENHUIZEN	Stolpboerderij		WFR084B
Dorpsstraat 66	WARMENHUIZEN			WFR086B
Dorpsstraat 52	WARMENHUIZEN	Stolpboerderij		WFR085B
Dorpsstraat 121/123	WARMENHUIZEN	Stolpboerderij + schuur		WFR088B/ WFR087B
Dorpsstraat 153	WARMENHUIZEN	Vm. Herberg / stolpboerderij		WFR091B
Stationsstraat 14	WARMENHUIZEN	Stolpboerderij		WFR094B
Groote Sloot	WARMENHUIZEN		'Jacob Claessesluis'	WFR100B
Krankhoorn 33	WARMENHUIZEN	Stolpboerderij		WFR095B
Westfrieze Zeedijk en Noorder-Rekerdijk	WARMENHUIZEN		Westfrieze Zeedijk Noorder-Rekerdijk'	WFR022G
Valkogerdijk	SCHAGEN		De wielen langs de Valkogerdijk	WFR006G

Gemeentelijke monumenten

Adres	Plaats	Cultuurhistorische typering	Toponiem
Valkkogerweg 37	Sint Maarten	Woonhuis	
Selschardijk 5	Sint Maarten	Boerderij	
Dorpsstraat 137 en 139	Warmenhuizen	Vaarboerderij met langstal	Alida
Dorpsstraat 121 en 123	Warmenhuizen	Woonhuis	-
Dorpsstraat 153	Warmenhuizen	Herberg	De Moriaan
Dorpsstraat 108	Warmenhuizen	Dokterswoning	-
Stationsstraat 8	Warmenhuizen	Stolpboerderij	-
Stationsstraat 14	Warmenhuizen	Stolpboerderij	-
Krankhoorn 33	Warmenhuizen	Stolpboerderij	-
Oudewal 31	Warmenhuizen	Stolpboerderij	-
Groote Sloot	Warmenhuizen	Sluiscomplex	Jacob Claessesluis
Westfriesedijk 42	Warmenhuizen	Stolpboerderij met schuur	-
Westfriesedijk 25	Warmenhuizen	Stolpboerderij	-
Oostwal 62	Warmenhuizen	Stolpboerderij	-
Dorpsstraat 52	Warmenhuizen	Vaarstolpboerderij	-
Dorpsstraat 66	Warmenhuizen	Woonhuis	Nooit gedacht
Middenweg 36	Dirkshorn	Gemaal	Gemaal van de polder Schagerwaard
Dorpsstraat 39 en 41	Tuitjenhorn	Kerk met pastorie	-

7 Kosten en budgetverdeling

7.1 Algemeen

De gemeente zal de cultuurhistorische waarden volledig meewegen in haar ruimtelijke ordeningsbeleid. De verantwoordelijkheid hiervoor, mede in de vorm van het laten verrichten van bureau- en ander vooronderzoek ten behoeve van bestemmingsplannen en het beschrijven van cultuurhistorische waarden in de teksten daarvan, berust daardoor bij de gemeente en/of andere initiatiefnemers tot een ruimtelijke ontwikkeling.

Ook de andere aanbevelingen die tot doel hebben een adequaat cultuurhistorisch beleid te voeren zijn afhankelijk van financiën en personele middelen. Onderstaand volgt een raming van de kosten verdeeld naar eenmalig en structureel (jaarlijks of eens in de paar jaar terugkerende kosten). De te verwachten kosten voor archeologiebeleid worden apart toegelicht.

Eenmalige uitgaven (indicatief):

Digitale bestanden (laten) ontwikkelen van archeologische waarden, cultuurlandschappelijke waarden en gebouwde monumenten;

Archeologisch onderzoekskader opstellen;

Beter zichtbaar maken van archeologische vindplaatsen;

Ontwikkelen toeristische cultuurroute (verbinden oud en nieuw);

OPTIE: Onderzoek naar fysieke toestand van te beschermen archeologische monumenten, Terpen lokaliseren, de omvang bepalen en de waarde ervan bepalen als deze zijn afgegraven. Gevolgen van de ruilverkaveling op archeologische resten onderzoeken.

OPTIE: Onderzoek naar fysieke toestand van te beschermen cultuurlandschappelijke monumenten;

OPTIE: Onderzoek naar fysieke toestand van te beschermen historisch bouwkundige monumenten en het beschermde dorpsgezicht.

Structurele uitgaven:

Formatie-uitbreiding van de gemeentelijke ambtenaar vanwege de vergroting van het takenpakket voor de zorg voor cultuurhistorie.

Stimulering en versterking activiteiten Open Monumentendag; Dit in samenwerking met het museum Surmerhuizen, de verenigingen Waarland van Toen en de Historische vereniging Harenkarspel

Ondersteuning educatieve activiteiten;

Voorlichting- en communicatieactiviteiten in samenwerking met museum Surmerhuizen, 't Molenhuijs en het Historisch Museum.

7.2 Monumenten

Op de nieuwe taken die zijn ontstaan door de verder doorgevoerde decentralisatie van het rijksbeleid adequaat te kunnen uitvoeren is uitbreiding van uren van de medewerker monumentenzorg noodzakelijk.

Kosten voor bouwhistorisch onderzoek van rijks- en provinciale monumenten kunnen op de eigenaar worden verhaald. Hij kan deze kosten naderhand meenemen in zijn subsidie-aanvraag.

Wanneer de gemeente besluit de gemeentelijke monumentenlijst uit te breiden met nieuwe objecten dient voor het noodzakelijke onderzoek en beschrijving een budget te worden gereserveerd. Indien de gemeente zich wil aansluiten bij het nieuwe cultuurfonds om daarmee eigenaren van gemeentelijke monumenten leningen aan te kunnen bieden zal de gemeente zelf een bijdrage in het nieuw te vormen fonds moeten storten. De hoogte van deze bijdrage is op dit moment nog niet bekend.

Voor woonhuizen en woonboerderijen geldt een nieuwe financieringsvorm. Het gaat hierbij om een laagrentende restauratiehypotheek voor particuliere eigenaren (BRIM).

7.3 Archeologie

Aangezien de archeologie voor gemeenten een geheel nieuw beleidsveld is, zullen ook hiervoor extra kosten gemaakt moeten worden. De kosten moeten betaald worden door degene die de bodem roert, de verstoorder dus. Bovendien heeft de rijksoverheid een (groot) deel van de taken op archeologiegebied bij de gemeenten gelegd, zodat zij hiervoor ook financiële ruimte zal moeten maken. Vanwege de vergroting van het takenpakket zal de betreffende ambtenaar meer tijd moeten besteden aan de zorg voor cultuurhistorie. Zij het dat zij hiervoor een bijdrage ontvangen van het rijk in het gemeentefonds. Facultatieve uitgaven ten behoeve van publiekgerichte activiteiten over archeologie komen hier bij, dit kunnen activiteiten zijn als:

- het vergoeden van de inzet van vrijwilligers bij opgravingen;
- aanvullende archeologische en bouwhistorische inventarisaties;
- publieksboekjes en nadere uitwerking van enkele relevante opgravingen;
- ontwikkelen van andere educatieve mogelijkheden;
- interpretatie- en syntheseonderzoek ter bijstelling van het onderzoekskader.

*Excessieve kosten*⁵⁹

De minister van OCW kan een uitkering verlenen aan gemeenten en provincies die hebben bijgedragen aan de kosten van een opgraving. Jaarlijks wordt een subsidieplafond vastgesteld. Voor 2010 is dit € 1.876.000. De volgende drie voorwaarden gaan aan de aanvraag vooraf.

1. Het gaat om verplicht archeologisch onderzoek

⁵⁹ Voor meer informatie wordt verwezen naar

<http://www.cultureelerfgoed.nl/wonen/subsidie/excessieve-kosten-opgravingen>.

Een uitkering is alleen mogelijk als de verplichting is opgelegd in een vergunning, projectbesluit, ontheffing van het bestemmingsplan en besluit ter voorbereiding waarvan een milieueffectrapportage is uitgevoerd.

2. Gemeente of provincie ontvangt een verzoek om schadevergoeding

Wanneer de kosten van het archeologisch onderzoek onredelijk hoog zijn, kan de verstoorder een verzoek om schadevergoeding indienen. In dit besluit dient onderbouwd te worden hoe de schadevergoeding is vastgesteld.

Het deel van de kosten van de opgraving dat ten laste blijft van de verstoorder wordt het verstoordersdeel genoemd.

3. Er is sprake van excessieve kosten

Het kan zijn dat de toegekende schadevergoeding in redelijkheid niet te dragen is voor de gemeente of provincie. De onredelijkheid wordt bepaald aan de hand van de drempelbijdrage. Gemeente of provincie kunnen een specifieke uitkering voor excessieve kosten aanvragen als de schadevergoeding de drempelwaarde overschrijdt. Excessief is dat deel van de opgravingskosten dat de som van de drempelwaarde en het verstoordersdeel te boven gaat.

7.4 Cultuurlandschap

Voor cultuurlandschap is geen budget gerekend. Dit is afhankelijk van de inzet van de gemeente op het gebied van onderzoek, het ondersteunen van educatieprojecten en keuzen met betrekking tot het beschermen van cultuurlandschappelijke objecten en patronen.

archeologie geldt, is de formele goedkeuring, zoals aangegeven bij stap 8, 16 en 20 voor de historische geografie minder relevant.

8 Literatuur

Atlassen/kaarten

- Kleinsman, W.B., 1979: Geomorfologische kaart van Nederland, schaal 1:50 000, Blad 19 & 20, Alkmaar & Lelystad (gedeeltelijk).
- Kleinsman, W.B., 1981: Geomorfologische kaart van Nederland, schaal 1:50 000, Blad 14, Medemblik.
- Topografische Atlas Noord-Holland 1:25.000 (Wolters-Noordhoff), Emmen, 2004.
- Atlas van Historische Topografische Kaarten Noord-Holland. Bladen van de Chromo-topografische Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden schaal 1:25.000, 1894 - 1923, Landsmeer, 2003
- Grote Historische Provincie Atlas Noord-Holland 1849-1859 (Wolters-Noordhoff), Groningen, 1992
- Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS)
- Cultuurhistorische Waardenkaart Noord-Holland: <http://chw.noord-holland.nl>

Literatuur

- Berg, G. van den, 2009: Bureauonderzoek kasteelterrein 'Huys ten Nuwendoorn', gemeente Harenkarspel Hollandia reeks 141.
 - Van den Berg 2004 Harenkarspel-Valkkoog, Valkkogerweg 33 in Holland, Archeologische Kroniek.
- Berg, S. van den, 2004: Verdeeld land, de geschiedenis van de ruilverkavelingen in Nederland vanuit een lokaal perspectief 1890-1985. Besteman, J.C. (red.), 1993: Verdwenen dijken verdwijnen, Haarlem
- Boekel, G en J. Keizer (red.), 2006: Oudkarspel, meer dan 4 eeuwen water- en veldnamen met de oudste droogmakerijen.
- Diederik, F., 1993: Warmenhuizen, in: Holland 25, 324.
- Halbertsma, H., 1960: Warmenhuizen, in: Nieuws-bulletin koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond 13 (1960), aflevering 7, 148.
- Komen, H. E, 2004, Cultuurhistorische verkenning Harenkarspel-West.
- Kruidhof, C.N. / F. Stevens, 2005: Plangebied Delftweg te Tuitjenhorn, gemeente Harenkarspel. Archeologische vooronderzoek. een inventariserend veldonderzoek (RAAP-notitie 1175).
- Kuiper, N. / V.J. Nobel, 1983: Een kijkje in de geschiedenis van Warmenhuizen. Warmenhuizen.
- Nobel, V. J. 1998: West-Friesland op de schop, West-Frieslands Oud en Nieuw.
- Reh, W. , C. Steenbergen en D. Aten 2005; Zee van Land, De droogmakerij als atlas van de Hollandse landschapsarchitectuur. Wormerveer
- Renaud, J.G.N., 1960: Kasteel "Nyendoren" bij Krabbendam (N.H) hervonden en opgegraven, in: Westerheem jrg. 9 (1960), p. 38-41

- Schermer, A. / J. Westra., Eenigenburg, in: Nieuws-bulletin koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond 12 (1959), aflevering 10, 199.
- Schermer, A., 1968: Geestmerambacht II, in: West-Friesland Oud en Nieuw 35, 213 – 228.
- Schermer, A., 1969: Geestmerambacht II, in: West-Friesland Oud en Nieuw 36, 172 – 190.
- Westra, J., 1987: Warmenhuizen, in: Holland 19 (Archeologische Kroniek van Noord-Holland over 1986), 294.
- Soonius, C.M. e.a., 1997: Provincie Noord-Holland. Archeologisch onderzoek in het kader van ontgroningen in 1996 (RAAP-rapport 233).
- Soonius, C.M., 1999: Woningbouwlocaties Tuitjenhorn en Warmenhuizen. Gemeente Harenkarspel. Een aanvullende archeologische Inventarisatie (RAAP-rapport 475).
- Vaars, J.P.L., 2004: Archeologisch booronderzoek Valkkogerweg 10-12, Valkkoog (gemeente Harenkarspel) Hollandia reeksnr. 58).
- Wagemans, M. D. 2007: Bureauonderzoek en karterend veldonderzoek d.m.v. boringen, Oostwal te Tuitjenhorn. Synthesgra Archeologie Rapport P0501750
- Waldus, W.B., 2005: Warmenhuizen Hartendorp (ADC ArcheoProjecten rapport 402).
- Wicherden, D. P. 1999: Het huis te Nuwendoor, Hoorn
- Wiese, W. F. G. 1960: Verslag van een bezoek aan de ringpolder in verband met het egaliseren van terp no. 29. In West-Friesland Oud en Nieuw 27 125-128
- Woltering 1987: Warmenhuizen in: Holland 19 (Archeologische Kroniek van Noord-Holland over 1986), 294. (= als Westra 1987)
- Zutt, J. / P. Kleverlaan 2008: Waarland van toen en nu, Canon van Waarland. Waarland BügelHajema Adviseurs, 2007: Ruimtelijke analyse in Structuurplan Harenkarspel

Archeologische tijdschaal

Periode	Datering
Nieuwe Tijd	1500 – heden
Late Middeleeuwen	1050 – 1500 na Chr.
Vroege Middeleeuwen	450 – 1050 na Chr.
Romeinse Tijd	12 voor Chr. – 450 na Chr.
IJzertijd	800 – 12 voor Chr.
Bronstijd	2000 – 800 voor Chr.
Neolithicum	5300 – 2000 voor Chr.
Mesolithicum	8800 – 4900 voor Chr.
Paleolithicum	300000 – 8800 voor Chr.

Bijlage 1 Archeologische waarnemingen en monumenten

Waarneming-nummer	Vindplaats	Vondst	Datering
8070	Zijdewind	Vuurstenen bijl	Laat-Neolithicum
8917	Schoorldam	Aardewerk	Romeinse tijd
15021	Bliek en Bos, Blokhuizen	Stenen bijl	Midden-Neolithicum tot Bronstijd
15030	WFO, Krabbendam	Dijkophoging en houtskool	Late Middeleeuwen – Nieuwe tijd
15046	Rijperweg, 't Rijpje	Terpaardewerk	Late Middeleeuwen
15048	Valkkoog	Leer, aardewerk, (vis)bot	Late Middeleeuwen
15059	Krabbendam	Bakstenen en daklei en aardewerk op de flank van de terp	Late Middeleeuwen tot Nieuwe tijd
15069	Terp Hartendorp Warmenhuizen	Ophoging	12 ^e eeuw tot 1700
15073	Selschardijk Eenigenburg	Aardewerk	Romeinse tijd
15074	Selschardijk Sint Maarten	Aardewerk	Midden Romeinse tijd
18528	Grepolder Schoorldam	Vuurstenen spits	Laat Neolithicum – Midden Bronstijd
18627	Burchtweg Krabbendam	Baksteen	Late Middeleeuwen
30986	't Huys te Nuwendore Krabbendam	Fundering, waterput en allerlei vondsten (gebruikswaar)	Late Middeleeuwen
30988	Krabbendam	Terp	Late Middeleeuwen
32079	Warmenhuizen	Terp	Late Middeleeuwen
32081	Waremnhuizen	Terp	Late Middeleeuwen
37907	Hempolder	Baksteen	Late Middeleeuwen
37909	Harenkarspel	Terp	IJzertijd-Late Middeleeuwen
37912	Sint Maarten	Kerkrestanten aardewerk	Late Middeleeuwen Vroege Middeleeuwen
37946	Sint Maarten	Terp	IJzertijd tot Nieuwe Tijd (oftewel datering onbekend)
37947	Westfrieze Omringdijk Grootven	Huisterp en aardewerk	Late Middeleeuwen
37948	Voetbalveld Harenkarspel	Aardewerk van terp	Late Middeleeuwen- Nieuwe tijd
37949	Rijperweg-wansloot Sint Maarten	Terp en aardewerk	Late Middeleeuwen
37951	Rijperweg-De Hoge Werf sint Maarten	Terp en aardewerk	Vroege tot Late Middeleeuwen
37952	Eenigenburg	Kasteel	Late Middeleeuwen
37961	Polder De Rekeroog	Baksteen, bot en aardewerk uit de terp	Late Middeleeuwen
37965	Diepsmeer	Huisterp en aardewerk	Vroege – Late Middeleeuwen
39305	Schoorldam	Aardewerk	Late IJzertijd – Midden Romeinse tijd

39991	Rekerlanden Warmenhuizen	Cultuurlaag en aardewerk	Romeinse tijd
40005	Geestmerambacht	Aardewerk	Romeinse tijd
40014 40015	Geestmerambacht (opgraving)	Allerlei vondsten, diverse materiaalcategorieën	Romeinse tijd
40067	Eenigenburg	Steen, aardewerk	Romeinse tijd
40068	Eenigenburg	Aardewerk	Romeinse tijd
40104	Rietgreb	Aardewerk, vuursteen	Romeinse tijd
40109 40110 40111 40112 40115	Rietgreb	Cultuurlaag en aardewerk	Romeinse tijd
40147	Grebolder	Aardewerk	Vroeg-Romeinse tijd
42758	Terp Hartendorp	Bronzenmunt	Late Middeleeuwen
43126	Bejo-complex	Afval en kuilen van terp	Late Middeleeuwen
48475	Valkkoogerweg	Huisterp	Late Middeleeuwen
50040	Valkkoogerweg	Terp	Vroege Middeleeuwen-Nieuwe tijd
55877	Terp Hartendorp (opgraving)	Terp en allerlei vondsten	Vroege-Late Middeleeuwen
56453	Delftweg Tuitjenhorn	Huisterp met aardewerk	Vroege Middeleeuwen-Late Middeleeuwen
58566	Terp Hartendorp	Terp en allerlei vondsten	Vroege-Late Middeleeuwen
59635	Veilingweg	Aardewerk	Late Middeleeuwen
59637	Dorpsstraat Tuitjenhorn	aardewerk	Late Middeleeuwen
228060	't Huys te Nuwendore	Aardewerken bord	Late Middeleeuwen
228105	Warmenhuizen	Aardewerk	Vroege Middeleeuwen
404724	Kalverdijk Tuitjenhorn	Baksteen (vermoed. 17 ^e /18 ^e - eeuwse boerderij)	Nieuwe tijd
408170	Valkkoogerweg 12 (opgraving)	Aardewerk	Vroege Middeleeuwen
412261	Oostwal Tuitjenhorn	Bodem van oude vaart Aardewerk	Nieuwe tijd Vroege-Late Middeleeuwen
413435	Oostwal Tuitjenhorn	Slak Aardewerk, bot en kuil	Vroege Bronstijd-Nieuwe tijd Late Middeleeuwen-Nieuwe tijd

Enkele onderzoeken worden hier uitvoeriger beschreven:

32079 en 32081

Archeologisch onderzoek van de voormalige ROB in het kader van de herverkavelingen van de **Ringpolder** leverde op een tweetal verhogingen niet ver ten westen en noordwesten van de kerk te Warmenhuizen cultuurresten uit de 10de - 12de eeuw op.⁶⁰ Direct in de nabijheid van een van de twee heuvels werd een grafveld en de resten van een tufstenen kerkje ontdekt (gemeld in 1960).

56453, 59635, 59637

⁶⁰ Halbertsma 1960, 148.

Uit de rapportages van drie geregistreerde waarnemingen blijkt dat RAAP **ten noorden van Warmenhuizen** archeologisch onderzoek heeft uitgevoerd.⁶¹ Het terrein is grotendeels verstoord (waarneming 56453, gemeld in 2005). In een aantal boringen is tussen circa 0,3 en 0,8 meter onder het maaiveld een archeologische laag aangetroffen. Aangenomen wordt dat het de resten van een geëgaliseerde terp betreft. Het restant van de geëgaliseerde woonterp heeft een globale omvang van 125 bij 150 meter. Voorts zijn in onderhavige bewoningsas door RAAP oppervlaktevondsten gedaan (waarnemingen 59635 en 59637, gemeld in 2004). De vondsten bestaan uit keramisch materiaal die op zijn vroegst en overwegend dateren uit de late middeleeuwen.

43126

Ten noordwesten van Warmenhuizen zijn door de AWN afdeling Noord-Holland bij de aanleg van een **parkeerterrein naast het BEJO-complex** kuilen ter plaatse van de inmiddels verdwenen terp **Wulpendorp** van zowel Karolingische en late middeleeuwse oorsprong aangetroffen (waarneming 43126). Uit het onderzoek van de AWN kan worden afgeleid dat men indertijd, zoals dat ook op andere locaties in de directe omgeving van Warmenhuizen is vastgesteld, direct op het veen woonde. De sporen uit de late middeleeuwen bevonden zich op een terp die was opgeworpen als reactie op de vernatting van het gebied.⁶²

37946, 37948 en 37949

Verder zijn tijdens werkzaamheden van de Stichting Bodemkartering binnen de bewoningsas nog een aantal waarnemingen gedaan, die zijn gemeld door de heer Modderman (37946, 37948 en 37949). Langs de **Rijperweg** ten noorden van Tuitjenhorn (waarneming 37949) werd in 1949 door middel van een proefput vastgesteld dat de terp direct op de gorsgrond was aangelegd zonder voorafgaande bewoning. Op deze terp werden fragmenten aardewerk van kogelpotten uit de late middeleeuwen aangetroffen.

37948

Aan de westzijde van een **voetbalveld in Tuitjenhorn** is een wand van een gegraven tocht bestudeerd. Daaruit kon worden geconcludeerd dat het voetbalveld op een soort terp bleek te liggen. In de bodemontsluiting zijn scherven uit de 12^e eeuw gevonden.

Polder Valkkoog

Polder Valkkoog ligt tussen de driehoek St. Maarten, Valkkoog en Stroet. In deze polder is in 1996 door RAAP archeologisch booronderzoek uitgevoerd (onderzoekmeldingsnummer 10734).⁶³ Aanleiding daartoe werd gevormd door bodemverstoringen als gevolg van het graven van nieuwe en het vergraven van bestaande watergangen op 7 verschillende plaatsen in de polder. Elke locatie werd daarom met één boorraai onderzocht. Tijdens het onderzoek zijn geen duidelijke aanwijzingen gevonden voor bewoning.

⁶¹ Kruidhof / Stevens 2005.

⁶² Diederik 1993, 324.

⁶³ Soonius 1997.

Ook is door Hollandia ter plaatse van Valkkogerweg 10-12 te Valkkoog archeologisch booronderzoek uitgevoerd (onderzoekmeldingsnummer 8559).⁶⁴ Met het onderzoek is geconstateerd dat de locatie zich bevindt op een terp uit de Late Middeleeuwen. Tijdens het onderzoek is tevens vastgesteld dat het terplichaam bestaat uit verschillende ophogingslagen. De archeologische lagen bevinden zich direct onder de bouwvoor, dus vanaf een diepte van ongeveer 35 cm onder het maaiveld.

De terreinen binnen de gemeente op de Archeologische Monumentenkaart

Monument-nummer	Waarde	Aard monument	Datering
1390	Zeer hoge waarde, beschermd	Terp kapel?	Middeleeuwen
1732	Zeer hoge waarde	't Huys te Nuwendore	
1733	Hoge waarde	Huisterp Krabbendam	Late Middeleeuwen
1739	Hoge waarde	'kerkterp' Sint Maarten	Vroege/Late Middeleeuwen
1741	Hoge waarde	kerk	11 ^e eeuw
1776	Zeer hoge waarde	Romeinse bewoningsresten aan de Selschardijk	Romeinse tijd
10602	Hoge waarde	Westfriese Omringdijk (provinciaal monument)	Late Middeleeuwen
10615	Archeologische waarde	Oude dijk (mogelijke relatie met 't Huys te Nuwendore)	Late Middeleeuwen
10616	Archeologische waarde	Resten van een steenoven Geestmerambacht Burchtweg	Late Middeleeuwen
10731	Archeologische waarde	Terp	Vroege-Late Middeleeuwen
10732	Hoge waarde	Historische kern Valkkoog	Vroege-Late Middeleeuwen
10733	Archeologische waarde	Dorpsterp Valkkoog (Valkenhof)	Vroege-Late Middeleeuwen
10736	Archeologische waarde	Bewoningssporen (mogelijk van verdwenen dorp Gedingmore)	Vroege Middeleeuwen
10748	Archeologische waarde	Terp met stad, kapel (Surmerhuizen)	Late Middeleeuwen
10749	Hoge waarde	Terp met stad, kapel (Surmerhuizen)	Late Middeleeuwen
10762	Hoge waarde	Westfriese Omringdijk	Late Middeleeuwen
10822	Hoge waarde	Westfriese Omringdijk	Late Middeleeuwen
12874	Archeologische waarde	Valkkogerdijk (na 1248 aangelegd)	Late Middeleeuwen
14793	Hoge waarde	Historische kern Dirkshorn	Late Middeleeuwen-Nieuwe tijd
14794	Hoge waarde	Historische kern Groenveld	Late Middeleeuwen-Nieuwe tijd
14795	Hoge waarde	Historische kern Tuitjenhorn	Late Middeleeuwen-Nieuwe tijd
14796	Hoge waarde	Historische kern Kerkbuurt/Haringcarspel	Late Middeleeuwen-Nieuwe tijd
14797	Hoge waarde	Historische kern Kalverdijk	Late Middeleeuwen-Nieuwe tijd
14798	Hoge waarde	Historische kern Warmenhuizen	Late Middeleeuwen-Nieuwe tijd
14799	Hoge waarde	Historische kern Sint Maarten	Late Middeleeuwen-Nieuwe tijd

⁶⁴ Vaars 2004.

In de Grebolder is een cluster van waarnemingen bekend. De oudste vondst wordt gevormd door een vuursteenartefact dat vermoedelijk uit het neolithicum of de bronstijd dateert (waarneming 18528).⁶⁵ Op verschillende andere plaatsen in de Grebolder werden een aantal waarnemingen gedaan die in 1952 door de heer J. Westra bij de ROB werden gemeld (waarneming 40104, 40109, 40110, 40112 en 40115). De waarnemingen bestaan met name uit "grote aantallen" keramische fragmenten uit de Romeinse tijd. Ook wordt melding gemaakt van een "oude woongrond" (waarneming 40109). Tijdens graafwerkzaamheden in 1913 op een terpje of ophoging werden keramische fragmenten uit de middeleeuwen aangetroffen (waarneming 37961). Op dezelfde plaats vond men in 1955 enkele stukjes aardewerk, dierenbeenderen en twee fragmenten van zogenaamde kloostermoppen (eveneens waarneming 37961). Tot slot zijn keramische fragmenten uit de Grebolder bekend die door de heer F. Schermer aan het Rijksmuseum van Oudheden zijn geschonken (waarneming 40111).

De Grebolder en polder Geestmerambacht

In deze polders werden de werkzaamheden in het kader van de herverkaveling van Geestmerambacht in 1968 grotendeels afgerond. Tijdens deze werkzaamheden hebben leden van de Archeologische werkgemeenschap voor Nederland kartering onderzoek gedaan (archeologische waarnemingen 40014, 40015 en 40016).⁶⁶ Het grote aantal vondsten en waarnemingen, die tijdens de herkavelingen werden gedaan, dateren een enkele uitzondering daargelaten uit het begin van de jaartelling.

De tussenlaag was op de hoger gelegen delen volgens Schermer afgedekt door zogenaamde 'gorsgronden' en/of pikklei tot een dikte van maximaal 1 meter. Uit de tussenlaag zijn de kleinere stukken aardewerk geborgen. De meer spectaculaire vondsten kwamen uit kuilvullingen waarvan de bovenzijde samenviel met de tussenlaag. De belangrijkste vondsten werden gedaan in de taluds van de pas gegraven sloten of in de flanken van andere bodemontsluitingen.

⁶⁵ Woltering 1987, 294.

⁶⁶ Schermer 1969.

Bijlage 2 Relevante cultuurhistorische partners

Stichting Monumentenwacht Noord-Holland

Monumentenwacht en onderhoudscontracten

Gestimuleerd moet worden dat een monument, eenmaal in goede staat, in goede staat van onderhoud blijft verkeren. Een mogelijkheid om monumenteneigenaren te stimuleren hun eigendom goed te onderhouden, is door hen een (gratis) abonnement op de Monumentenwacht aan te bieden, met daaraan gekoppeld een meerjarenonderhoudscontract met de gemeente. Op deze manier houdt de gemeente een vinger aan de pols voor wat betreft de investeringen die in het gemeentelijke monumentenbestand worden gedaan en worden eigenaren gestimuleerd tot het plegen van onderhoud.

www.monumentenwacht.nl

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), onderdeel van het ministerie van OCenW, is het centrale punt op rijksniveau voor kennis en onderzoek op het gebied van monumentenzorg, archeologie en cultuurlandschap. De RCE is namens de minister van OCenW verantwoordelijk voor de uitvoering van de Monumentenwet 1988 en de subsidieregelingen. Daar waar monumentale, archeologische of cultuurlandschappelijke waarden van nationaal of internationaal belang in het geding zijn, neemt de dienst het voortouw in behoud, (wettelijke) bescherming, onderhoud en onderzoek van het erfgoed.

Algemeen tel. 033 - 42 17 799

Infodesk 033 - 42 17 456

Email info@cultureelerfgoed.nl

Provincie Noord-Holland

De sector Cultuur en Cultuurhistorie van de provincie Noord-Holland maakt beleid op basis van het motto 'behoud door ontwikkeling'. Het streven is er op gericht cultuurhistorie afwegingsfactor en inspiratiebron te laten zijn voor ruimtelijke ontwikkeling. Het accent ligt daarbij op gebiedsgericht beleid met aandacht voor structuren en objecten. Daarnaast heeft het bureau de zorg voor ca. 620 provinciale monumenten (vergunningverlening en subsidiëring).

Sector Cultuur en Cultuurhistorie

Tel: 023-5143143

Website: www.noord-holland.nl

e-mail: info@noord-holland.nl

Stichting Cultureel Erfgoed Noord-Holland

De Stichting Cultureel Erfgoed Noord-Holland ondersteunt instellingen, scholen en overheden om het cultureel erfgoed van de provincie te behouden en toegankelijk te maken. Met de aanwezige deskundigheid ontwikkelt de stichting producten en activiteiten die de samenhang

en zichtbaarheid van het erfgoed vergroten. Zo kan iedereen erfgoed ontdekken en beleven, nu en in de toekomst.

Op het gebied van monumentenzorg, archeologie en cultuurhistorie is de stichting een belangrijke intermediair tussen rijk en provincie enerzijds en gemeenten anderzijds. De helpdesk staat open voor een ieder die vragen heeft op het gebied van cultuurhistorie.

Tel: 023-553 14 98

Website: www.cultureelerfgoednh.nl

e-mail: info@cultureelerfgoednh.nl

Historische verenigingen

Historische Vereniging Harenkarspel

Secr. T. Koenis Tuitjenhorn hisverhar@live.nl

Stichting Waarland van toen

De doelstelling van de stichting Waarland van Toen is het bewaren en bewaken van de historie van Waarland en haar omliggende polders in de ruimste zin van het woord.

Secr. P.C. Kleverlaan Waarland 0226-421600

Stichting Molenhuis Waarland

De stichting Molenhuis Waarland beheert een expositieruimte, waarin het accent ligt op de waterschapsgeschiedenis in deze regio. Tevens geeft de stichting rondleidingen in de Waarlandsmolen.

Secr. P. J. Roozendaal, De Oude Weid 1,1738 CX Waarland, 0226-422110

Eenigenburg Stichting en Museum Surmerhuizen

Kerkweg 5 Eenigenburg 0226 393172 info@eenigenburg.nl

Archeologische Werkgroep Nederland

De AWN heeft een aantal landelijke werkgroepen en 24 afdelingen, elk met een eigen bestuur. In Harenkarspel is de afdeling Kop van Noord-Holland actief.

Telefoon: 020-4276240

Westfries Genootschap

Hoorn 0229-2117121

Bijlage 3 Rijksbeleid Cultuurhistorie

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), onderdeel van het ministerie van OC&W, is het centrale punt op rijksniveau voor kennis en onderzoek op het gebied van monumentenzorg, archeologie en cultuurlandschap. De RCE is namens de minister van OC&W verantwoordelijk voor de uitvoering van de Monumentenwet 1988 en de subsidieregelingen. Daar waar monumentale, archeologische of cultuurlandschappelijke waarden van nationaal of internationaal belang in het geding zijn, neemt de dienst het voortouw in behoud, (wettelijke) bescherming, onderhoud en onderzoek van het erfgoed. Ook de verantwoordelijkheid voor Unesco-monumenten, zoals de Stelling van Amsterdam, berust bij het rijk.

Naast de uitvoering van deze belangrijke taak is de RCE belast met:

- subsidies toekennen voor instandhouding van monumenten;
- wetenschappelijk onderzoek doen op het gebied van monumentenzorg;
- advies geven op technisch, stedenbouwkundig, cultuurhistorisch en juridisch gebied;
- ondersteunen en adviseren van gemeenten, provincies en particuliere organisaties;
- onderhouden van de database ARCHIS;
- plaatsing en vergunningverlening voor archeologische rijksmonumenten;
- beheer van archeologische rijksmonumenten;
- het geven van voorlichting.

Vanaf 1997 heeft de rijksoverheid zich extra ingespannen om de achterstanden in de restauratie van rijksmonumenten weg te werken. Deze achterstand ontstond als gevolg van fundamentele en stelselmatige bezuinigingen op de landelijke restauratiebudgetten in de jaren daarvoor.

De oude regelingen BRRM en BROM zijn vervangen door het Besluit rijkssubsidiering instandhouding monumenten (Brim)⁶⁷. Het accent bij het rijksbeleid op het gebied van monumentenzorg is verschoven van restauratie naar (planmatig) onderhoud.

Niet alleen wijzigen de subsidiestromen, maar het rijk wenst ook meer invulling te geven aan de één-loketfunctie van de lokale overheid, waarbij de gemeente zich meer klantgericht opstelt. In 2008 is het vergunningentrajec bij rijksmonumenten grotendeels naar de gemeente gedelegeerd. De gemeenten zijn nu alleen nog bij reconstructie, herbestemming en (gedeeltelijke) afbraak verplicht het rijk om advies te vragen. Gemeenten kunnen hiertoe ondersteuning krijgen van de stichting Cultureel Erfgoed Noord-Holland.

Wederopbouwarchitectuur

⁶⁷ Tijdelijke regeling van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 25 september 2009. Deze regeling is gericht op herbestemming van religieus en industrieel erfgoed.

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) stelt momenteel een landelijke inventarisatie op van wederopbouwarchitectuur (periode 1940–1965). Daarna wordt gezien of het mogelijk is in deze naoorlogse wijken bepaalde aspecten te behouden zonder de noodzakelijke herstructurering te belemmeren. De RCE zal criteria ontwikkelen die betrekking hebben op het belang van de stedenbouwkundige (verkaveling)structuur, de openbare ruimte, de specifieke rol van de bouwtechnieken en materialen maar ook van het sociaal-culturele aspect. Inmiddels zijn 100 van de belangrijkste gebouwen uit deze periode op de rijksmonumentenlijst opgenomen. In de beleidsbrief MoMo maakte de minister bekend dat hij het voornemen heeft om de in het verleden gehanteerde leeftijdsgrens van 50 jaar los te laten. Wij overwegen, zodra deze criteria tot stand zijn gekomen deze toe te passen op onze gemeente.

Herdefiniëring monumenten

De rijksoverheid gebruikt in de wetgeving nog wel de term 'monumenten', maar definieert deze sinds een aantal jaar ruimer dan voorheen. In de Monumentenwet 1988 wordt onder monumenten verstaan: *"alle voor ten minste vijftig jaar vervaardigde zaken welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde."* Ook archeologische en cultuurlandschappelijke elementen kunnen op deze manier een monument zijn. De Monumentenzorg in de twintigste eeuw richtte zich met name op het individuele monument.

Modernisering Monumentenzorg

In de in 2009 verschenen beleidsbrief MoMo⁶⁸ (modernisering monumentenzorg) van minister Plasterk worden drie pijlers van nieuw beleid geformuleerd:

1. De eerste pijler: *Cultuurhistorie meewegen in de ruimtelijke ordening* is een logisch vervolg op de beleidsvoornemens zoals die indertijd in de nota Belvedere zijn geformuleerd. De nadruk ligt niet meer op het solitaire monument maar juist op de plaats van het monument in zijn omgeving. Door het te borgen in de ruimtelijke ordeningsprocessen ontstaat er in een vroeger stadium inzicht in de aanwezige cultuurhistorische waarden en worden deze vervolgens volwaardig mee gewogen.
2. De tweede pijler: *Krachtiger en eenvoudiger beleid* waarbij de eigenaar van het monument centraal komt te staan. De RCE zal als een kenniscentrum gaan fungeren. De 50-jaren grens gaat vervallen en de vergunningsplicht voor kleine ingrepen wordt afgeschaft. Tevens komt er vanaf 2012 een restauratiebudget van 16 miljoen.
3. *Bevorderen van herbestemming* Er zal een stimulerend beleid worden gecreëerd om leegstaande gebouwen te herbestemmen, met name de kerken. Er komt een bijdrageregeling voor een haalbaarheidsonderzoek voor herbestemming.

⁶⁸ Beleidsbrief MoMo Modernisering Monumentenzorg, Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Den Haag 2009

Met dit MOMO-beleid stelt de minister de gemeente en de eigenaar centraal waarbij participatie het sleutelwoord is.

Beperking adviesplicht

Sinds 2008 dient onze gemeente voor verlening van vergunningen voor rijksmonumenten nog slechts in circa 33 % van de gevallen advies te vragen aan de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.⁶⁹ Dit betekent dat de gemeente in het kader van de gewijzigde adviesbevoegdheid in 66% van de gevallen tegenwoordig zelfstandig vergunningen verleent voor rijksmonumenten.

Van het ambtelijk apparaat wordt kortom een grote(re) deskundigheid vereist bij het voorbereiden van de vergunningaanvraag, bij het ondersteunen van de monumentencommissie van de stichting Welstandszorg en het doen van voorstellen aan het college. Ook toezien op het goed uitvoeren van de werkzaamheden waar vergunning voor is verleend is een belangrijke taak van de gemeente.

Wet algemene bepalingen omgevingsrecht (Wabo)

In 2007 is besloten de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht (Wabo) in te voeren. Inwerkingtreding is beoogd op 1 oktober 2010. In deze wet wordt een aantal aspecten gebundeld die raken aan de fysieke leefomgeving. Het doel is om daarmee te komen tot één omgevingsvergunning, waarin de bouwvergunning, monumentenvergunning, milieuvergunning en planologische toestemmingen om af te wijken van bestemmingsplannen (onthefingen en projectbesluit) worden opgenomen.

Dit bespaart erg veel tijd, kosten en procedures. Tegelijk blijven de inhoudelijke toetsingskaders en beschermingsniveaus met de Wabo ongewijzigd bestaan. Dat geldt ook voor de Monumentenvergunning. De archeologische monumenten vallen buiten het bereik van de Wabo.

Ook deze zal onder het stelsel van de omgevingsvergunning worden gebracht. De vergunningsverplichtingen uit de sectorale wetgeving komen te vervallen en worden vervangen door een vergunningsverplichting op basis van de Wabo. Hoeveel lastenreductie dit zal betekenen voor de monumentenzorg moet nog onderzocht worden, maar het ligt voor de hand dat ook dit zal leiden tot minder administratieve lasten.

In de Wabo is voor alle rijksmonumenten de langere procedure van 26 weken voorzien. De lijn die is getrokken voor het beperken van de adviesplicht wordt doorgetrokken naar de Wabo. Net als bij de beperking van de adviesplicht zal gelden dat lang niet alle ingrepen van een dusdanig belang zijn dat ze een zware en lange procedure nodig hebben. Gevaar is dat wanneer de procedure voor een monumentenvergunning teruggebracht wordt van 26 naar 8 weken de kwaliteit van de vergunningverlening in het gedrang kan komen.

Monumentenwet 1988

⁶⁹ Alleen bij herbestemming, sloop en reconstructie dient de gemeente nog advies te vragen aan de RCE.

In 1961 kwam de eerste monumentenwet tot stand. Tegelijk met de totstandkoming van deze wet werden ongeveer 40.000 objecten in Nederland aangewezen als rijksmonument. Het betrof gebouwen, hoofdzakelijk gebouwd voor 1850, die van nationale waarde werden geacht. Naderhand, in de negentiger jaren van de vorige eeuw, is deze lijst uitgebreid met 10.500 objecten uit de periode 1850-1940. Bij het begrip monumentenzorg wordt vooral gedacht aan gebouwen zoals kastelen, forten, kerken, boerderijen en gemalen. De laatste jaren is er echter op rijksniveau een ontwikkeling gaande die ook 'gewonere' zaken als waardevol en karakteristiek aanmerkt zoals bushokjes, grenspalen en transformatorhuisjes.

De Monumentenwet 1988 is voor het laatst gewijzigd en ingevoerd op 1 januari 2009. Deze wet regelt de bescherming van onroerende monumenten en beschermdde stads- en dorpsgezichten. In deze wet wordt onder een monument verstaan: alle vervaardigde zaken die ouder zijn dan 50 jaar en die van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde. De wet geldt alleen voor onroerende zaken. Monumenten worden aangewezen door de RCE als rijksmonument. Deze rijksmonumenten worden ook ingeschreven in het Monumentenregister. Monumenten kunnen ook worden aangewezen op grond van een provinciale of gemeentelijke verordening. Deze monumenten zijn dan niet van rijkswege beschermd, maar kunnen niet worden veranderd of aangetast zonder vergunningen.

De Monumentenwet vormt ook de basis voor verschillende subsidieregelingen voor het onderhoud en de restauratie van monumenten en historische buitenplaatsen. Ook zijn er enkele beleidsregels vastgesteld met betrekking tot de uitvoering van de Monumentenwet.

Financiële instrumenten

Vanaf 2011 wordt in het kader van Mooi Nederland 6 miljoen extra uitgetrokken voor de reguliere instandhouding en 4 miljoen voor de groene en archeologische monumenten.

Besluit rijkssubsidiering Onderhoud Monumenten

Deze subsidieregeling is tweeledig:

Voor kerkeigenaren die een 10-jarig onderhoudsplan hadden ingediend loopt deze regeling door tot de 10 jaren om zijn. Daarna dienen ze in te stromen in de BRIM.

De 1-jarige regeling loopt door tot alle monumentcategorieën ingestroomd zijn in de BRIM. Alle categorieën zijn reeds ingestroomd behalve de kerken. Afhankelijk van hun monumentnummer stromen zij in in 2009, 2010 of 2011.

Besluit rijkssubsidiering Instandhouding rijksmonumenten

Brim subsidie is een instandhoudingssubsidie over een periode van 6 jaar. Een eigenaar van een rijksmonument kan voor Brimsubsidie in aanmerking komen behalve de eigenaar van een woonhuis of een boerderij zonder agrarische bestemming. Het subsidiebedrag is bedoeld om een monument in goede staat te houden.

Om voor Brimsubsidie in aanmerking te komen moet de eigenaar een instandhoudingsplan opstellen. Een instandhoudingsplan beschrijft de onderhoudswerkzaamheden over een bepaalde periode, in dit geval 6 jaar. Deze regeling wordt in 2011 geëvalueerd.

Er komt een structureel restauratiebudget. Met ingang van 2011 wordt daarvoor 16 miljoen euro per jaar vrijgemaakt (Art 43 Brim), te besteden door de minister van OCW, in overleg met provincies, gemeenten en maatschappelijke organisaties vastgestelde investeringsprogramma's.

De gelden worden ingezet aan de hand van thema's die optimaal aansluiten bij de ontwikkelingen in de ruimtelijke omgeving. Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan een thema herbestemming, waarbij geld vrijgemaakt kan worden voor het restaureren van casco's. Het structurele budget wordt verdeeld via programma's die door het rijk samen met de provincies worden opgesteld. Provincies zijn voor een gebiedsgerichte aanpak immers de partners bij uitstek: zij kunnen mee beoordelen welke projecten in een gebiedsaanpak van belang zijn en waar andere overheden participeren in de financiering. Zo wordt geld met geld gemaakt. Projecten die door provincies worden voorgesteld en waar een aanzienlijk deel van de restauratiekosten door de regio (gemeente en/of provincies) wordt gesubsidieerd, kunnen aanspraak maken op rijkssubsidie. Dit instrument geeft dus een financiële invulling aan de gebiedsgerichte monumentenzorg.

Verhoging van het instandhoudingbudget

Het instandhoudingbudget wordt met ingang van 2011 verhoogd van 43 miljoen euro naar 54 miljoen euro. Zo wordt tegemoet gekomen aan het verzoek dat uit de Brim-evaluatie naar voren kwam, namelijk dat het budget met name voor grote monumenten ontoereikend is.

Restauratiefonds-hypothec

Voor deze lening komen in aanmerking de eigenaar van een rijksmonumentaal woonhuis of een rijksmonumentale boerderij zonder agrarische functie. Andere soorten rijksmonumenten krijgen een jaarlijkse subsidie en geen lening.

De hoogte van de Restauratiefonds-hypothec bedraagt 70% van de fiscaal relevante onderhoudskosten van uw monument. Dit zijn de kosten waarvan het Bureau Monumentenpanden van de Belastingdienst (BBM) heeft aangegeven dat ze met het inkomen mogen worden verrekend.

Annuïteiten lening met een looptijd van maximaal 30 jaar.

Zeer lage rente: 5,0% onder de regulier marktrente met een minimum van 1,5%.

Er geldt een maximum van 300.000 euro en een minimum dat afhankelijk is van de WOZ-waarde van het monument.

De te betalen maandtermijn bedraagt minimaal 100 euro.

Voorwaarden

Een kredietbeoordeling is onderdeel van de aanvraagprocedure. De Restauratiefonds-hypothec wordt alleen verstrekt bij een positieve kredietbeoordeling.

De gemeente moet een monumentenvergunning hebben afgegeven of een schriftelijke verklaring dat een vergunning niet nodig is.

De Restauratiefonds-hypotheek wordt nooit met terugwerkende kracht verstrekt. Men mag nog niet met de werkzaamheden zijn begonnen.

Totale restauratiefinanciering

Bij het Restauratiefonds kan men ook de onderhoud- en restauratiekosten financieren waarvoor men geen laagrentende lening of subsidie krijgt.

Behoud door ontwikkeling

In 1999 is door de ministeries van OC&W, LNV, VROM en V&W, gezamenlijk de nota Belvedere⁷⁰ uitgebracht. Het kabinet wilde met deze nota bereiken dat cultuurhistorische waarden zwaarder werden gewogen bij de inrichting van ons land. De nota werd door vier departementen als uitgangspunt genomen voor andere landelijke beleidsnota's, inrichtingsplannen en wetgeving. Door waardevol cultureel erfgoed optimaal te integreren in ruimtelijke plannen ontstaat een meerwaarde van de omgeving en een versterking van de identiteit: 'behoud door ontwikkeling'. De ontwikkeling van de nieuwbouw op het fortterrein van het fort bij Vijfhuizen is een goed voorbeeld van 'behoud door ontwikkeling'. Door bij het historische karakter van het fort en geniedijk passende nieuwbouw te ontwikkelen kon de restauratie van het monumentale fort mede worden gerealiseerd.

Investeringsbudget Landelijk Gebied (ILG)

In het Investeringsbudget Landelijk Gebied worden de versnipperde regelingen die er zijn voor het landelijk gebied gebundeld. Zo hoopt het rijk dat zoveel mogelijk rijksdoelen voor het landelijk gebied in samenhang tot uitvoering komen. Ook landschap maakt onderdeel uit van het ILG. Cultuurhistorie wordt onder de term landschap begrepen.

Er zijn zeven categorieën waarin subsidieaanvragen kunnen worden ingediend, te weten herstel watersystemen, diversificatie landbouw, verbeteren landschap, verbeteren milieukwaliteit, terugdringen verstoring, proceskosten gekoppeld aan uitvoeringsactiviteiten en gebiedsbrede planvorming, uitvoering en monitoring.

Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing (ISV)

Gemeentelijk monumentenbeleid op zich is geen apart prestatieveld in het kader van het ISV maar houdt meestal verband met het overige ruimtelijke beleid in de gemeente. Wel is één van de aandachtsgebieden in het ISV 'cultuurhistorisch kwaliteit'. Daarmee kan worden onderbouwd dat specifieke maatregelen op het gebied van monumentenbeleid zijn in te passen in een ISV-programma of ISV-project. Het komende ISV-programma zal zelfs extra inzetten op cultuurhistorische kwaliteit. Gedacht moet worden aan het stimuleren van marktpartijen en waar nodig te sturen in het doen van investeringen (ontwikkelaars inzetten voor herbestemming van monumentale panden of objecten).

Het rijk herstelt de bijdrage aan ISV-3 met een bedrag van 4 miljoen euro per jaar vanaf 2013.

Restaureren

⁷⁰ Belvedere Beleidsnota over de relatie cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting, Den Haag 1999

Onder restaureren verstaan wij een ingreep in het monument die het niveau van onderhoud te boven gaat. Uit landelijke ervaring blijkt dat de behoefte tot een restauratie vaak ontstaat door het (langdurig) achterwege blijven van periodiek onderhoud. Een substantiële restauratiesubsidie blijkt daarmee in feite een beloning voor het niet-uitvoeren van periodiek onderhoud. Redenen waarom de rijksoverheid de onderhouds- en restauratieregeling enige jaren geleden verving door een instandhoudingsregeling (de BRIM) voor kleinschalige ingrepen.

Bij de restauratie van een rijks-, provinciaal- of gemeentelijk monument dient de eigenaar bij de gemeente een vergunning aan te vragen. Vervolgens kan de eigenaar een subsidie aanvragen. Deze aanvraag dient hij in te dienen bij respectievelijk het rijk, de provincie of de gemeente.

Gezien het huidige functioneren van de restauratieregeling zijn wij voornemens het restauratiebeleid om te zetten in een laagdrempelig instandhoudingsbeleid, waarbij alleen onderhoud nog gesubsidieerd zal worden. Daarbij zal een overgangsperiode in acht worden genomen. Gedurende die overgangsperiode wordt er door de Monumentenwacht een onderzoek gedaan naar de staat van de gemeentelijke monumenten. Hierna worden eigenaren nog eenmalig in staat gesteld de staat van hun object te verbeteren met de financiële ondersteuning van de restauratieregeling zoals die tot op heden bestaat.

De laatste jaren participeren gemeenten in toenemende mate in het Prins Bernhard Cultuurfonds. Uit dit fonds kan de eigenaar een lening krijgen voor het bekostigen van restauratiewerkzaamheden. Men kan geld lenen voor een periode van 15 jaar voor een rentebedrag onder de marktwaarde. Het fonds wordt ook wel een revolving fund genoemd. Bij deelname aan dit fonds verwacht de provincie een bijdrage van de gemeente. Wij zijn voornemens ons aan te sluiten bij dit cultuurfonds nieuwe stijl om eigenaren ook in de nieuwe situatie waarbij we alleen nog instandhouding subsidiëren, mogelijkheden te bieden een restauratie te financieren. Dit fonds is nog in ontwikkeling waardoor over onze bijdrage nog geen duidelijkheid kan worden gegeven.

Criteria voor restauratie

Een subsidie-aanvraag voor restauratie van een rijks-, provinciaal- of gemeentelijk monument wordt alleen gehonoreerd wanneer de eigenaar kan aantonen dat de ingreep noodzakelijk is, zonder dat er sprake is van moedwillig achterstallig onderhoud.

De rol van in- en externe partijen

Bij restauratie blijven de drie overheidslagen een rol spelen. Door de gewijzigde adviesbevoegdheid van het rijk en de decentralisatie van de provincie in het kader van de WABO wordt onze rol vergroot. Onze gemeente wordt leidend bij de verlening van vergunningen voor rijks- provinciale- en gemeentelijke monumenten, maar overleg met rijk en provincie blijft in bepaalde gevallen noodzakelijk.

De rol van de ambtenaar erfgoed wordt inhoudelijk veel zwaarder. Hij/zij zal vakkennis moeten hebben van alle processen op dit beleidsvlak en in staat moeten zijn de monumentencommissie van de stichting Welstandszorg Noord-Holland adequaat te ondersteunen en het college te adviseren. Daartoe achten wij een formatie van 0,6 FTE noodzakelijk.

Beschikbare instrumenten en middelen

Voor ambtelijke ondersteuning op het gebied van zowel monumenten als archeologie heeft het rijk een budget beschikbaar gesteld via het gemeentefonds. Voor de nieuwe instandhoudingsregeling van gemeentelijke monumenten dient jaarlijks een budget te worden gereserveerd, vergelijkbaar met het huidige budget van €140.000,-. Wij hebben het voornemen eigenaren die een restauratie wensen een lening van het cultuurfonds aan te bieden. De kosten voor deelname aan het Cultuurfonds zijn nog niet bekend.

Regulier onderhoud

Iedere eigenaar van een monument is primair de eerst verantwoordelijke als het gaat om onderhoud van zijn of haar eigendom. Zoals eerder gezegd, werd in het verleden door middel van een substantiële restauratiesubsidie in feite een beloning gegeven voor het niet-uitvoeren van periodiek onderhoud. Met een nieuw te ontwikkelen instandhoudingsregeling willen wij dit probleem ondervangen. Dit willen wij op zo'n manier vormgeven dat een eigenaar naast financiële middelen ook ondersteuning krijgt bij het uitvoeren van planmatig en efficiënt onderhoud.

Criteria voor onderhoud c.q. instandhouding

Wij zijn voornemens eigenaren van gemeentelijke monumenten – na een overgangsperiode – een jaarlijkse bijdrage in het onderhoud en een (geringe) bijdrage bij een restauratie te verlenen. De te verschaffen middelen dienen ten goede te komen aan behoud van structuur en exterieur. Bij gemeentelijke monumenten gaat behoud primair om handhaving van de hoofdvorm en instandhouding van het exterieur. Criteria om een bijdrage te verlenen in de onderhoudskosten zullen op die beide elementen worden toegespitst. Daarbij kan worden gedacht aan het casco van een boerderij (het vierkant), de kapconstructie en de dakbedekking, het houtwerk aan de buitenzijde, het gevelwerk en het schilderwerk. Ook in funderingsherstel kan een bijdrage worden verleend. Om in aanmerking te komen moet een eigenaar aantonen dat hij regelmatig onderhoud aan zijn object pleegt. Dit kan door overlegging van rapporten van de Monumentenwacht. Bij een subsidieaanvraag is een periodiek onderhoudsplan ook een voorwaarde.

De rol van in- en externe partijen

Eigenaren van gemeentelijke monumenten krijgen een abonnement op de Monumentenwacht van onze gemeente. De Monumentenwacht is een vereniging zonder winstoogmerk die samen met eigenaren meerjarenonderhoudsplannen opstelt om zo te helpen het monument (gebouw of archeologisch) voor verval te behoeden. Op deze manier weet de eigenaar wanneer onderhoud nodig is, wordt het monument goed in stand gehouden, en krijgen wij inzicht in het onderhoudsgedrag.

Beschikbare instrumenten en middelen

Gemiddeld verlenen gemeenten in Noord-Holland een bijdrage per monument die varieert van 2000 tot 5000 euro. Onze gemeente stelt maximaal € 2750,- per monument beschikbaar. Monumenteneigenaren krijgen daarnaast van de gemeente een abonnement op de inspecties van de Monumentenwacht.

Vergunningverlening voor gebouwde monumenten

Onze gemeente heeft in 2009 haar beleid ten aanzien van vergunningen vastgelegd in de Monumentenverordening Harenkarspel 2009. Deze verordening beschrijft de voorwaarden voor gemeentelijk monumenten om voor een vergunning in aanmerking te komen.

Belangrijk voor een goede vergunningverlening zijn primair:

- een professionele ambtelijke ondersteuning
- een kwalitatief goed equipeerde monumentencommissie (gemeentelijk of van de stichting Welstandszorg Noord-Holland).

De criteria die inhoudelijk aan de vergunningverlening worden verbonden zijn beschreven in de Monumentenverordening Harenkarspel 2009 en in regelgeving van rijk en provincie.

Afhankelijk van de aanvraag zijn rijk-, provincie en onze gemeente bevoegde overheden voor vergunning verlening. De door ons verleende vergunningen voor rijks- en provinciale monumenten worden achteraf beoordeeld door rijk en provincie en kunnen in uitzonderlijke gevallen aanleiding geven tot een bezwaarprocedure.

Bijlage 4 Provinciaal cultuurhistorisch beleid

De provincie heeft de laatste decennia de nadruk gelegd op objectbescherming door deze op de provinciale monumentenlijst te plaatsen. Deze lijst bevat momenteel ongeveer 620 objecten die een herkenbare rol hebben vervuld in de ontstaansgeschiedenis van de provincie. De provincie Noord-Holland kent één beschermd dorpsgezicht, namelijk Barsingerhorn. Ook beschermt de provincie een aantal grotere structuren op grond van de provinciale monumentenverordening: de Stelling van Amsterdam, de Westfriese Omringdijk, de Wierdijk, en de Noorder- IJ- en Zeedijken. Ook industriële monumenten worden door de provincie beschermd, zoals fabriekscomplexen.

Monumenten en andere elementen van cultuurhistorische waarde moeten in het bestemmingplan tot uitdrukking komen. Dit kan zijn als afzonderlijke bestemming of als element binnen een meer omvattende bestemming. Via de provinciale structuurvisie heeft de provincie aangegeven welke cultuurhistorie zij wil beschermen en op welke wijze. De provincie Noord-Holland zal in het kader van de WABO haar vergunningenbeleid voor provinciale monumenten overdragen aan gemeenten. Uitvoering van het subsidietraject blijft op provinciaal niveau. Het beleid ten aanzien van de restauratie van provinciale monumenten blijft ongewijzigd.

Het provinciale beleid op het gebied van cultuurhistorie speelt zich af in twee sectoren, enerzijds in de sector cultuur en anderzijds in de sector ruimtelijke inrichting. Het beleid is gericht op het behouden van die elementen die waardevol zijn en tegelijkertijd op het credo behoud door ontwikkeling, waarbij nieuwe ontwikkelingen samen met cultuurhistorie bijdragen aan een kwalitatief hoogwaardige leefomgeving.

Het verlenen van subsidies voor de instandhouding van provinciale monumenten behoort tot het cultuurbehoud. In de cultuurnota Cultuur op de Kaart wordt extra aandacht besteed aan het behoud van molens en dijken en structuren, specifiek de Westfriese Omringdijk. Ten slotte wordt door het inzetten op culturele planologie de verbinding gezocht tussen ruimtelijke inrichting en de cultuurhistorie.

Provinciaal Ruimtelijk Ordeningsbeleid – van streekplan naar structuurvisie

Begin 2003 is het Streekplan Noord-Holland Zuid en begin 2005 het Streekplan Noord-Holland Noord vastgesteld onder het motto: centraal wat centraal moet en decentraal wat decentraal kan. Hierin werden de toekomstige ontwikkelingen in het gebied op hoofdlijnen aangegeven tot ongeveer 2030. Het streekplan was het toetsingskader voor het college van Gedeputeerde Staten bij goedkeuring van bestemmingsplannen.

Met de komst van de Wro, 1 juli 2008, is iedere overheidslaag verplicht tot het opstellen van structuurvisie. Met de provinciale structuurvisie⁷¹ vervallen bovengenoemde streekplannen en worden gemeenten geacht dit provinciale beleid te verwerken in een eigen gemeentelijke

⁷¹ Structuurvisie Noord-Holland 2040. Ontwerp oktober 2009

structuurvisie en het daarin geformuleerde beleid te vertalen onder andere in haar bestemmingsplannen.

Cultuurnota 2009-2012

Het provinciaal cultuurbeleid is voor deze cultuurperiode vastgesteld en is op 17 november 2008 voorgelegd aan Provinciale Staten. Op 11 maart 2008 hebben Gedeputeerde Staten een kadernota vastgesteld. Deze cultuurnota heeft de benaming "Cultuur op de Kaart" en is de opvolger van de nota "Cultuur Verbindt" 2005-2008.

De thema's in de nieuwe cultuurnota zijn:

- Levend verleden, met als doel het behoud en het promoten van Noord-Hollands erfgoed;
- Genieten en meedoen, doelstelling is meer bezoekers en bewoners actief en passief laten deelnemen aan cultuur;
- Mooi Noord-Holland, met als doel het versterken van de ruimtelijke kwaliteit in Noord-Holland door de inzet van culturele en cultuurhistorische waarden.

Deze drie thema's zijn uitgewerkt in zes uitvoeringsprogramma's waarin de operationele doelen in de definitieve nota zijn vastgelegd. Deze nota is in de Staten vastgesteld in november 2008.

Cultuurhistorische Waardenkaart en Beleidskader Landschap en Cultuurhistorie

De Cultuurhistorische Waardenkaart (CHW-kaart) van de provincie Noord-Holland levert relevante gegevens over belangrijke cultuurhistorische waarden op provinciale schaal. Deze kaart is in 2000-2002 in samenwerking met gemeenten, water- en hoogheemraadschappen, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Erfgoed Nederland en de Vereniging van Noord-Hollandse Gemeenten opgesteld. De digitale kaart bevat informatie over de cultuurhistorische elementen en structuren, hun waardering en de beleidsmatige consequenties van de waarden. Voor elk van de drie cultuurhistorische disciplines (historische (steden)bouwkunde, historische geografie en archeologie) is een indicatieve kaartlaag samengesteld.

Hoewel deze Cultuurhistorische Waardenkaart zeker niet volledig is, omdat hij geen gemeentelijke cultuurhistorische waarden bevat en slechts de bekende en gewaardeerde archeologische vindplaatsen weergeeft, geldt deze toch als een inspiratiebron voor een integraal ruimtelijk kwaliteitsbeleid (streekplan of bestemmingsplan). Door de signalerende functie gaat van de kaart tevens een beschermende werking uit. De CHW-kaart is geen beleidskaart maar bij nieuwe ontwikkelingen moet wel rekening worden gehouden met de aangegeven waarden door ze optimaal te integreren in toekomstig ruimtelijk beleid. De provincie is betrokken bij het vooroverleg in het kader van artikel 3.1.1 Wro en MER's over de CHW-kaart. Inmiddels zijn de gegevens uit de CHW-kaart opgenomen in de Provinciale Leidraad Ruimtelijk Beleid. De CHW-kaart en het beleidskader Landschap en Cultuurhistorie worden als onderdeel van de structuurvisie in 2010 vernieuwd.

In vervolg op de Cultuurhistorische Waardenkaart heeft de provincie in 2002 de Cultuurhistorische Regioprofielen Noord-Holland opgesteld. Dit profiel was de ontbrekende

schakel tussen enerzijds de in februari 2001 door Provinciale Staten vastgestelde Cultuurnota, waarin de hoofdlijnen van beleid staan verwoord, en anderzijds de Cultuurhistorische Waardenkaart Noord-Holland, een inventarisatie/catalogus van bestaande cultuurhistorische waarden. Vervolgens zijn de Cultuurhistorisch Regioprofielen door de Provincie samengevoegd met de Landschapskatern tot het *Beleidskader Landschap en Cultuurhistorie*.⁷²

In het Beleidskader wordt per regio aangegeven hoe de beleidsuitgangspunten op het gebied van landschap en cultuurhistorie worden geconcretiseerd, aan welke beleidsaccenten gedacht wordt en hoe op integrale wijze aansluiting gezocht wordt met andere beleidsterreinen. Voor onze gemeente omschrijft de provincie de volgende cultuurhistorische waarden en strategieën:

‘Het westelijk deel van West-Friesland was waterrijker dan het oostelijk deel. De kleinere meren zijn als eerste in de 15e en 16e eeuw drooggelegd. Dit heeft geleid tot tal van kleinere droogmakerijen, door de Identiteitsvisie Noord-Holland aangeduid als ‘amuses’. De polder Burghorn (1456) is de oudste droogmakerij van het land. Kleimeer (1567) en Diepsmeer (1570) zijn 16e eeuwse droogmakerijen. Ook de Wogmeer (1608), de Bokmeer, Baarsdorpermeer (1624) en Bennemeer (1629) zijn voorbeelden van kleine droogmakerijen. De Heerhugowaard (1630) is een voorbeeld van een grote droogmakerij.

In de jaren vijftig en zestig van de twintigste eeuw leidden de grootschalige ruilverkavelingen een nieuwe transformatie in. In grote delen van West-Friesland is de kenmerkende vaarverkaveling vervangen door een rijverkaveling. Het meest ingrijpend was deze omzetting bij de ruilverkaveling Het Grootslag.’

Behoud, versterken en ontwikkelen

- Voor de leesbaarheid van de waterstaatkundige geschiedenis zijn van belang:
- Het behoud van de terpen in het westelijk deel, zoals rond Schagen en Harenkarspel.
- Het behoud van de Westfriese Omringdijk (provinciaal monument), als zijnde het totale ensemble van het dijklichaam, de wielen, de kleiputten etc, alsmede handhaving van een brede vrije zone aan weerszijden van de dijk.
- Voor de leesbaarheid van de ontginnings- en bewoningsgeschiedenis is het behoud van de veelheid aan nederzettingen- en verkavelingspatronen belangrijk. Naast voornoemde terpen rondom Schagen en Harenkarspel, betreft dit ook de kreekruigen en lintdorpen.

Behouden

- De polders en het terpenlandschap, het terpenlandschap in de gemeente Harenkarspel, de afzonderlijke terpen.
- Behouden en herstellen van wielen, meerwallen.
- Behouden en restaureren van de historische bebouwing, de stolpen en de bebouwing.
- De terreinen van verdwenen kastelen en versterkte huizen.

Versterken

⁷² Beleidskader Landschap en cultuurhistorie Noord-Holland, Provincie Noord-Holland, Haarlem, september 2006

- Versterking van de herkenbaarheid van de Westfriese Omringdijk door natuurontwikkeling (provinciaal monument).
- Benadrukken van het contrast tussen hoger gelegen en verdichte stroomruggen en lager gelegen stroomvlakten door aanleg van beplantingen op de stroomruggen.
- Het onderscheid tussen zeekleigebied en de inliggende kleine droogmakerijen.
- Wateringen, kanalen en ringsloten accentueren in het landschap.
- Versterking van belangrijke lintstructuren als de lintdorpen en kreekruggen. Behoud en restauratie van bijbehorende bebouwing, de stolpen, klinkerbestrating en beplanting.
- Versterken van de relatie tussen de dijk en (het terrein van) kasteel Nuwendoorn.
- Cultuurhistorische structuren van kleine kernen, door bij ruimtelijke ontwikkelingen de cultuurhistorie als uitgangspunt te nemen. Nieuwe bebouwing een bijdrage laten vormen aan de cultuurhistorische identiteit van de locatie.

Ontwikkelen

Bij de vormgeving van wegen, waterlopen en ringkades gebruik maken van structuurlijnen en landschappelijke en cultuurhistorische elementen.

Met de komst van de Wro, 1 juli 2008, is iedere overheidslaag verplicht tot het opstellen van structuurvisie. Met de provinciale structuurvisie⁷³ vervallen bovengenoemde streekplannen en worden gemeenten geacht dit provinciale beleid te verwerken in een eigen gemeentelijke structuurvisie en het daarin geformuleerde beleid te vertalen onder andere in haar bestemmingsplannen. Voor de cultuurhistorie is de Leidraad Landschap en Cultuurhistorie opgesteld⁷⁴. De provincie gebruikt de leidraad bij de ontwikkeling van de eigen plannen en bij het toetsen van plannen van de gemeentes. Het uitgangspunt van de provincie is "Ontwikkelen met behoud van identiteit en kwaliteit". De identiteit van een gebied is onder andere opgebouwd uit de aanwezige kwaliteiten van cultuurhistorie en landschap, bestaande uit de kernkwaliteiten aardkundige waarden, archeologische waarden en tijdsdiepte (gezamenlijk: ondergrond) en historische structuurlijnen, cultuurhistorische objecten en openheid (gezamenlijk: 'landschaps- DNA) en Dorps-DNA. De leidraad is voornamelijk van toepassing op het landelijk gebied. West Friesland is een archeologisch gebied van provinciaal belang. De te behouden kernkwaliteiten zijn:

Ondergrond

- Het abiotisch zeer waardevolle kleine reliëf in dit voormalig getijdengebied (getij-inversieruggen, fossiel kreeksystemen en meerwallen)
- Archeologiegebied: West-Friesland
- Aardkundig waardevolle natuurlijke kreken, kreekrestanten en kreekruggen

Landschaps-DNA

Historische structuurlijnen:

73 Structuurvisie Noord-Holland 2040. Ontwerp oktober 2009

74 Leidraad Landschap en Cultuurhistorie, Ontwikkelen met Ruimtelijke Kwaliteit, Provincie Noord-Holland 2010, Haarlem

- Westfriese Omringdijk (provinciaal monument) alshet geheel van het dijklichaam, de wielen, de buitendijkse landen, het oude tracé van de dijk en een brede open zone aan weerszijden van de dijk
- Langgerekte lintdorpen in het open Westfriese landschap
- Lokaalspoorlijn Hoorn- Medemblik met bijbehorende infrastructuur
- De waaierverkaveling van Wadway en Spanbroek
- Verkaveling ten oosten en zuidoosten van Hoorn
- Daliegaten (voormalige putten van waaruit klei uit de ondergrond naar boven werd gehaald om de vruchtbaarheid van de arme veengronden te verbeteren), wielen, drinkputten, meerwallen en hoogstamboomgaarden
- Voormalige waterkeringen en historische wegen als de lintweg tussen Hoorn en Enkhuizen en de Tolweg tussen Harenkarspel en Medemblik
- Bijzondere kavelvormen als de resterende vaarverkavelingen in Broek op Langedijk
- 'Kadetjesland' bij Schagen
- Terpen bij Schagen

Cultuurhistorische objecten:

- Stolpboerderijen als identiteitsbepalende onderdelen van de lintdorpen en de doorgaande wegen daartussen
- Stationsgebouwen langs de lokaalspoorlijn Hoorn-Medemblik
- Verspreide molens met hun molenbiotopen
- kerktorens als bakens in het landschap.

Openheid:

- Kleinschalige zeekelepolders. Half-open landschap, overwegend vlak met tuinbouw, gras- en bouwland.
- Kreekruggen (West-Friesland), ontgonnen veenvlakte, oude en jonge zeelei en terpen
- Mate van openheid: landschap met een half-open karakter

Dorps-DNA

Weg- en dijkdorpen :

- Lineaire dorpstructuur
- De weg of dijk is de ruimtelijke structuurdrager
- De bebouwing is georiënteerd op de structuurdrager
- Rafelige dorpsranden: zachte overgang dorplandschap
- Vanuit de lintbebouwing zijn doorzichten naar het omringende landschap en naastgelegen dorpen aanwezig
- Naar de kern (kerk) toe worden de doorzichten minder en staat de bebouwing dichter op elkaar.

- De mate van bebouwingsdichtheid is per dorpslint verschillend en varieert van dichtere bebouwing en een steniger beeld tot lossere bebouwing en een landelijker karakter. De woningen staan meestal niet direct aan de weg of dijk, maar worden gescheiden door een voortuin
- Het groene beeld wordt bepaald door erfbeplanting

Beleidslijn archeologische waarden:

“Als in bovenstaande gebieden van provinciaal belang het maatschappelijke belang dusdanig groot is dat de waardevolle archeologische vindplaatsen aangetast moeten worden, vragen wij aan te geven op welke wijze archeologische waarden door compenserende maatregelen in het plan zijn ondergebracht. Dit kan bestaan uit een extra bescherming van waardevolle gebieden elders in het gebied (door bijvoorbeeld gebruik te maken van de gemeentelijke monumentenverordening) of de archeologische waarden mee te nemen in het ruimtelijke ontwerp van het plan. Boven op de wettelijke verplichting, is de compensatie bedoeld om in de door ons aangegeven archeologische gebieden extra aandacht te hebben voor het archeologische erfgoed (zowel in behoud als in het benutten van de aanwezige waarden bij de inrichting van een gebied).

De provincie ziet er bij de aangegeven archeologische gebieden op toe dat:

- het besluit en het archeologische onderzoek conform wetgeving wordt uitgevoerd;
- de motivering waarom een bodemingreep noodzakelijk is (aantonen noodzakelijk maatschappelijk belang);
- de onderbouwing voor compenserende maatregelen.”

TWINH investeringsprogramma

De provincie Noord-Holland zet in op het behouden en beter toegankelijk maken van monumenten. In totaal investeert de provincie de komende drie jaar 14,4 miljoen euro in monumenten, musea en archieven. Voor 2009 is 2 miljoen euro beschikbaar. Dat bedrag is verdeeld over vier monumenten. Tien andere aanvragen voldoen ook aan de gestelde criteria en zijn daarmee uitvoeringsgereed. Het gaat om de restauratie van onder andere kerken, een molen en een stolpboerderij. De provincie hecht er veel waarde aan dat ook deze projecten snel uitgevoerd worden. Provinciale Staten besluiten in februari 2010 of deze projecten gefinancierd kunnen worden, mede met de 4,4 miljoen die minister Plasterk eerder dit jaar voor rijksmonumenten beschikbaar heeft gesteld.

De investering van de provincie betekent een “ondersteuning in de laatste stap” voor initiatiefnemers die musea, archieven en beschermde monumenten willen behouden voor een brede publieke toegankelijkheid. Voorwaarde is dat het merendeel van de benodigde middelen al bij elkaar is gebracht.

Naar verwachting stimuleert de provincie in drie jaar met haar bijdrage een totale gezamenlijke investering van 130 miljoen euro.

ILG Landschapselementenregeling

De provincie Noord-Holland wil graag haar streekeigen landschapselementen behouden en subsidieert daarom aanleg, herstel en achterstallig onderhoud van deze karakteristieke

landschapselementen.

Een landschapselement is een streekeigen natuur- of landschapsobject dat een waardevolle landschappelijke, natuurwetenschappelijke of cultuurhistorische betekenis heeft.

Vanaf 2008 is de subsidie voor landschapselementen opgenomen in het Investeringsbudget landelijk gebied (ILG). De regels voor subsidieverstrekking zijn hiervoor vastgelegd in de Subsidieverordening inrichting landelijk gebied Noord-Holland 2008. De bijbehorende Subsidiecriteria voor 2010, waaronder die voor landschapselementen, zijn op 24 november 2009 door Gedeputeerde Staten vastgesteld

Bijlage 5 Archeologie in uitvoering

Archeologisch proces

In de Monumentenwet is bepaald dat archeologie wordt verankerd in de ruimtelijke ordening via bestemmingsplannen. Bouwplannen worden getoetst aan de bestemmingsplannen, of de monumentenverordening als archeologie nog niet in het bestemmingsplan is opgenomen. Vervolgens regelt de gemeente via aanleg- en bouwvergunningen de uitvoering van het archeologiebeleid.

Zo zal een vergunningaanvraag vergezeld moeten gaan met een onderzoeksrapport waarin de archeologische waarde van het terrein volgens het college voldoende is vastgesteld.

De aanvrager zal in dat geval archeologisch vooronderzoek (bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek) laten uitvoeren. Indien uit dat vooronderzoek blijkt dat er geen belangrijke archeologische resten aanwezig zijn of de kans op aanwezigheid klein is, dan kan de vergunning of ontheffing vanuit archeologisch oogpunt, zonder meer worden verleend.

Indien uit het vooronderzoek naar voren komt dat de bodem belangwekkende resten bevat, dan kan de gemeente de vergunning verlenen onder voorwaarde dat de aanvrager de archeologische resten laat opgraven of dat het plan zodanig wordt aangepast dat deze in de bodem behouden blijven. In iedere fase van het vooronderzoek kan de vergunning of ontheffing dus worden verleend, mits de archeologische waarde van het terrein in de betreffende fase voldoende is vastgesteld.

Indien het rapport niet voldoet aan de voorschriften, kan de gemeente, conform de standaardprocedure bij de ontvankelijkheidstoets, binnen 4 weken om aanvullende gegevens vragen.

Het archeologische onderzoekstraject bestaat uit de volgende stappen:

1. Archeologische risicoanalyse of quick scan

Cultureel Erfgoed Noord-Holland doet een quick scan als eerste stap van het archeologisch onderzoek bij bodemingrepen. Deze snelle inventarisatie van de archeologische verwachting van een plangebied op perceelsniveau is niet gangbaar, maar vormt een belangrijke filter voor verder archeologisch onderzoek. Het is goedkoper (gratis) en sneller dan de volgende stap – het bureauonderzoek – dat wel gangbaar is. De aanvrager van een quick scan krijgt een formeel archeologisch advies over de noodzaak van eventueel vervolgonderzoek.

2. Bureauonderzoek (ABO),

Op basis van het bureauonderzoek wordt de gespecificeerde archeologische verwachting voor het betreffende plangebied opgesteld en kan worden aangegeven in welke mate de (mogelijk) aanwezige waarden door de planrealisatie schade zullen leiden. Op grond daarvan wordt in het rapport een advies voor eventuele vervolgstappen geformuleerd: verder archeologisch onderzoek of géén verder archeologisch onderzoek.

3. Inventariserend Veldonderzoek (IVO)

- 3.a verkennend,
- 3b. karterend,
- 3c. waarderend onderzoek.

Het doel van inventariserend veldonderzoek is het aanvullen en toetsen van de gespecificeerde verwachting, dat gebaseerd is op het bureauonderzoek. De verkennende fase van het inventariserend veldonderzoek heeft tot doel kansarme zones uit te sluiten en kansrijke zones van het plangebied te selecteren voor de volgende fase.

Na het karterend onderzoek wordt een Programma van Eisen opgesteld op basis waarvan het waarderend onderzoek moet worden uitgevoerd.

4. Opgravingen

4a. Na het inventariserend veldonderzoek wordt vervolgens een Programma van Eisen (PvE) opgesteld voor de laatste stap van het traject dat bestaat uit een opgraving. Het doel van opgraven is het documenteren van gegevens en het veiligstellen van materiaal van vindplaatsen om daarmee informatie te behouden die van belang is voor kennisvorming over het verleden.

4b. Een uitzondering is het archeologisch begeleiden van grondroeringen. Dit houdt in dat een archeoloog bij het bouwrijp maken, slopen of wat voor grondwerkzaamheden dan ook, eventueel aangetroffen archeologische resten documenteert. Het werk loopt daardoor geen vertraging op. Voor een Archeologische Begeleiding (AB) vereist de Kwaliteitsnorm voor de Nederlandse Archeologie (KNA) ook een PvE.

Iedere onderzoeksstap resulteert (behalve de Programma's van Eisen) in een archeologisch rapport. Op grond van dat rapport beslist de gemeente of het onderzoekstraject al dan niet moet worden voortgezet. Indien mogelijk zal de gemeente beslissen dat verschillende stappen in één fase kunnen worden doorlopen en gerapporteerd of dat in voorkomende gevallen onderzoeksstappen kunnen worden overgeslagen. Het archeologisch onderzoekstraject vormt voor de gemeente dus tevens een besluitvormingstraject.

Selectiebesluit

Elk rapport van vooronderzoek (dus niet van een opgraving) wordt voorzien van een selectieadvies. In dat advies beargumenteert de archeologische uitvoerder waarom vervolgonderzoek wel of niet noodzakelijk is. op basis van dat deskundige advies neemt de bevoegde overheid een zogenaamd selectiebesluit. In dat besluit wordt gemotiveerd aangegeven welke gevolgen de onderzoeksresultaten hebben voor zowel de aangetroffen vindplaats als het voorgenomen plan. Bij een selectiebesluit wordt door het gemeentebestuur in eerste instantie gestreefd naar behoud in de bodem van een behoudwaardige vindplaats. Eventueel noodzakelijke beheersmaatregelen voor het optimale behoud ervan wordt bij dit streven in overweging genomen en zonodig in de planontwikkeling en -uitwerking meegenomen. Dat kan door bijvoorbeeld een bouwlocatie zodanig te situeren, dat de archeologische vindplaats niet wordt aangetast, of door zodanig te bouwen of aan te leggen, dat de archeologische overblijfselen zo ongeschonden mogelijk blijven. Indien behoud *in situ* naar het oordeel van de gemeente niet mogelijk is, zorgt zij ervoor dat het archeologisch vooronderzoek wordt voortgezet in de vorm van een opgraving (behoud *ex situ*). Het doel van opgraven is het documenteren van gegevens en het veiligstellen van materiaal van

vindplaatsen om daarmee informatie te behouden die van belang is voor kennisvorming over het verleden. Een selectiebesluit kan echter ook negatief uitvallen, wat betekent dat de vindplaats naar het oordeel van de gemeente niet behoudwaardig is. Daarbij wordt besloten dat de aanwezige archeologische waarden ongedocumenteerd verloren mogen gaan.

Programma van Eisen en Plan van Aanpak

Een proefsleuvenonderzoek of opgraving behoort volgens de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie te worden uitgevoerd op basis van een Programma van Eisen (PvE). In het PvE legt de gemeente de voorwaarden en eisen ten aanzien van de inhoudelijke vraagstelling (*wat* er moet worden onderzocht) en de praktische uitvoering (*hoe* het moet worden onderzocht) vast. Een PvE is 1 jaar geldig en dient volgens de KNA opgesteld te worden door een daartoe bekwaam senior-archeoloog.

De KNA vereist dat het Programma van Eisen wordt goedgekeurd door de bevoegde overheid, terwijl dat niet in de Monumentenwet staat. Om de kwaliteitseisen conform de KNA te waarborgen zal de gemeente eisen dat het PvE ter goedkeuring aan haar wordt voorgelegd voordat met het proefsleuvenonderzoek of de opgraving wordt begonnen.

Indien het karterend onderzoek wordt uitgevoerd in plangebieden die groter zijn dan 1 hectare, stelt de gemeente de eis dat het Plan van Aanpak voor een dergelijk onderzoek ter goedkeuring aan de gemeente wordt voorgelegd.

Het Plan van Aanpak (PvA) is een concrete planning van het veldwerk en een beschrijving van de wijze waarop het onderzoek wordt uitgevoerd. Het voldoet aan een PvE indien aanwezig. Het PvA bevat een beredeneerde keuze van toe te passen methodiek(en).

De gemeente zal het PvE en PvA laten toetsen door een daartoe bekwaam en onafhankelijk senior-archeoloog. De gemeente beoogt daarmee de kwaliteitseisen conform de KNA te waarborgen en deskundig advies te garanderen. De goedkeuringsvereiste voor beide documenten zal door de gemeente bij verordening worden vastgelegd.

Toezicht en kwaliteitsborging van archeologisch onderzoek

De kern van het geliberaliseerde archeologiebestel is dat het de initiatiefnemer van ruimtelijke ingrepen (zowel de gemeente als private opdrachtgevers) vrijstaat om voor de uitvoering van alle vormen van archeologisch onderzoek zelf een keuze te maken uit erkende aanbieders op de archeologische markt. De rijksoverheid is verantwoordelijk voor het toezicht op de uitvoering van de archeologische werkzaamheden die onder de opgravingsvergunning vallen. Dit toezicht is ondergebracht bij de afdeling archeologie van de Erfgoedinspectie.

Om de kwaliteit van het onderzoeks- en besluitvormingstraject in de archeologische monumentenzorg te waarborgen heeft de rijksoverheid samen met de beroepsgroep van archeologen het handboek Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) in het leven geroepen. In dit handboek staan de kwaliteitseisen die betrekking hebben op de vorm, informatieplicht, verslaglegging en deskundigheid van de uitvoerders van archeologisch onderzoek. In de KNA worden niet zozeer inhoudelijke eisen gesteld, maar wordt omschreven welke handelingen ('processtappen') ten minste moeten worden uitgevoerd om van basiskwaliteit te kunnen spreken. De uitvoerder van archeologisch veldwerk is volgens

het Besluit Archeologische Monumentenzorg verplicht zich te houden aan de KNA en dient gecertificeerd te zijn. De Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer houdt zich bezig met de kwaliteitseisen van archeologie. Op de website staan checklists voor gemeenten om de kwaliteit van archeologische uitvoerders en onderzoeken te kunnen waarborgen, zie www.sikb.nl. Bij twijfel worden onderzoeksrapporten en PvE's getoetst door een ander archeologisch bedrijf of door Stichting Cultureel Erfgoed Noord-Holland. Ook is het mogelijk een contract te tekenen met een regio-archeoloog die zich bezighoudt met kwaliteitsborging.

Toevalsvondsten

Degene die anders dan bij het doen van opgravingen een vondst doet waarvan hij weet dan wel redelijkerwijs kan vermoeden dat het archeologisch van waarde is, heeft krachtens de Monumentenwet de plicht de betreffende vondst zo spoedig mogelijk te melden. Dat dient formeel bij de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten te gebeuren (Monumentenwet art. 53), maar het kan ook bij het Provinciaal depot in Wormer.

De melding van een toevalsvondst kan er in bijzondere gevallen toe leiden dat de rijksoverheid gelast de werken of werkzaamheden voor bepaalde of onbepaalde tijd geheel of gedeeltelijk stil te leggen ten behoeve van archeologisch onderzoek. De schade die hierdoor wordt veroorzaakt, wordt door het Rijk naar redelijkheid vergoed.